

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΚΑΙ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΗΘΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»

«Οι κλοπές αρχαιολογικών θησαυρών και οι καταστροφές αρχαίων μνημείων στην Πελοπόννησο κατά τη διάρκεια της Ιταλικής / Γερμανικής Κατοχής. Οι σύγχρονες ηθικές τους προεκτάσεις στο πλαίσιο της Προστασίας της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε περιπτώσεις εμπολέμων συρράξεων»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

του

Τράκα Παναγιώτη του Χρήστου

A.M.: 132012006

Πτυχιούχου του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (2007)

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ιωάννα Σπηλιοπούλου
Μόνιμη Επίκ. Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου
Συνεπιβλέποντες Καθηγητές: Ευρυδίκη Αντζουλάτου-Ρετσίλα
Καθηγήτρια της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών και
Πολιτισμικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου
Παναγιώτης Πανταζάκος
Αναπληρωτής Καθηγητής του Τμήματος Φ.Π.Ψ. του Ε.Κ.Π.Α.

Καλαμάτα, Σεπτέμβριος 2015

Σημ.: Ο χάρτης του εξωφύλλου είναι από το ταξίδι του Αναχάρσιδος του Νεοτέρου (Συλλογή Ζορζοβίλλη 1776). Η πολυχρωμία του χάρτη συμβολίζει την ενότητα της Πελοποννήσου κατά την περίοδο του Διαφωτισμού.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες.....	6
Πρόλογος.....	7
Εισαγωγή.....	9
ΟΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΑΦΑΙΡΕΣΗΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΙΤΑΛΟΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ.....	15
Πελοπόννησος.....	18
Κεφάλαιο 1. Αρκαδία	20
1.1. Λύκαιο Όρος-Λυκόσουρα.....	20
1.2. Τεγέα.....	23
1.3. Στάδιο (Αρχαιολογικός Χώρος προϊστορικού οικισμού).....	24
1.4. Γαρέα (Πολίχνη Γαρέας).....	24
1.5. Προφορικές μαρτυρίες για την Τεγέα – Μαρτυρία του κ. Γεωργίου Πετρόπουλου, με καταγωγή από του Στρίγγου Τεγέας.....	25
1.6. Ασέα.....	26
1.7. Καρτερόλι (περιοχή μεταξύ Αρκαδίας-Μεσσηνίας).....	27
1.8. Μεγαλόπολη.....	27
1.9. Καρύταινα.....	27
1.10. Πέρα Μέλινα ή Μέλαινα Κυνουρίας.....	28
1.11. Αρχαίο Παλλάντιο.....	28
1.12. Πληροφορίες από το Αρχείο του Libertini για τις αρχαιολογικές έρευνες στο Αρχαίο Παλλάντιο κατά τα έτη 1940-1943.....	29
1.13. Προφορικές μαρτυρίες για το Αρχαίο Παλλάντιο από την κ. Φωτεινή Στρατοπούλου, συνταξιούχο Δημοδιδασκάλισσα, από το χωριό Παλλάντιο Αρκαδίας.....	31
1.14. Λεβίδι.....	32
Κεφάλαιο 2. Οι κλοπές και καταστροφές αρχαιοτήτων στην Αργολιδοκορινθία.....	33
2.1. Μυκήνες.....	34
2.2. Ναύπλιο.....	36
• Διαταγή-αναφορά των Ιταλών σχετικά με την απομάκρυνση των παλαιών κανονιών από το Ναύπλιο.....	41
2.3. Ασίνη.....	42

2.4. Άργος.....	44
• Τεκμήρια από το Αρχείο του Vollgraff (γαλλικό πρωτότυπο).....	49
• Μετάφραση (από το γαλλικό πρωτότυπο).....	57
2.5. Τίρυνς.....	68
• Αναφορά προς τον Διοικητή της Νότιας Ελλάδας, σχετικά με τις κλοπές αρχαιοτήτων στην Τίρυνθα, από τη Διεύθυνση Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας.....	71
2.6. Κόρινθος	72
• Οι αριθμοί κυκλοφορίας και τα στοιχεία των γερμανικών αυτοκινήτων.....	74
2.7. Νεμέα.....	75
Κεφάλαιο 3. Ηλεία.....	77
3.1. Ολυμπία.....	77
Κεφάλαιο 4. Αχαΐα.....	83
4.1. Πάτρα.....	83
4.2. Ρίο-Αντίρριο.....	84
4.3. Ψωφίς.....	84
Κεφάλαιο 5. Λακωνία.....	85
5.1. Κουφόβουνο.....	85
5.2. Σπάρτη.....	86
5.3. Μυστράς.....	86
5.4. Μονεμβασιά.....	86
Κεφάλαιο 6. Μεσσηνία.....	87
6.1. Μεθώνη.....	87
6.2. Κορώνη.....	88
6.3. Βασιλικό (Μεσσηνία).....	88
6.4. Πεταλίδι.....	89
6.5. Ιθώμη.....	89
6.6. Μεσσήνη.....	90
6.7. Κύθηρα.....	90

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ ΣΕ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΕΜΠΟΛΕΜΩΝ ΣΥΡΡΑΞΕΩΝ	
Οι σύγχρονες ηθικές προεκτάσεις στο πλαίσιο της Προστασίας της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς	92
Η Σύμβαση της Χάγης της 14.5.1954, το Πρώτο Πρωτόκολλο του 1954 και το Δεύτερο Πρωτόκολλο του 2004- Ν.1114/7.8.1981	93
Η Σύμβαση των Παρισίων.....	94
Η σύμβαση της 16 ^{ης} Νοεμβρίου 1972 της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς, που υπεγράφη στο Παρίσι-Ν. 1126/3-10.2.1981 (Α32).....	95
Σύμβαση UNIDROIT για τα κλαπέντα και παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά (Ρώμη 24.6.1995) Ν.3348/23.3.2005	96
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ.....	98
ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΗΘΙΚΕΣ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΚΛΟΠΩΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΕΜΠΟΛΕΜΩΝ ΣΥΡΡΑΞΕΩΝ.....	
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	101
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	104
Βιβλιογραφία.....	107
Ιστότοποι.....	109

Ευχαριστίες

Η επιλογή του θέματος της εργασίας μου με τίτλο «Οι κλοπές αρχαιολογικών θησαυρών και οι καταστροφές αρχαίων μνημείων στην Πελοπόννησο κατά τη διάρκεια της Ιταλικής / Γερμανικής Κατοχής. Οι σύγχρονες ηθικές τους προεκτάσεις στο πλαίσιο της Προστασίας της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε περιπτώσεις εμπολέμων συρράξεων» έγινε με αφορμή σχετική διημερίδα που πραγματοποιήθηκε τον Οκτώβριο του 2013 στην Τρίπολη στο Αποστολοπούλειο Πνευματικό Κέντρο, την οποία και παρακολούθησα.

Η σεβαστή μου καθηγήτρια, κυρία Ιωάννα Σπηλιοπούλου, η οποία ήταν παρούσα στη διημερίδα, με προέτρεψε να ασχοληθώ με το θέμα αυτό και το δέχτηκα. Ενθέρμως λοιπόν ευχαριστώ την κυρία Σπηλιοπούλου για την πολύτιμη στήριξη και προτροπή της να κάνω αυτήν την εργασία. Ευχαριστώ επίσης πολύ, την σεβαστή μου καθηγήτρια κυρία Ευρυδίκη Ανζουλάτου-Ρετσίλα για την πολύτιμη στήριξή της, και τον σεβαστό μου καθηγητή κ. Αθανάσιο Χρήστου για την πολύτιμη βοήθειά του στην εργασία αυτή.

Μού κέντρισαν το ενδιαφέρον όσα ειπώθηκαν από το βήμα του Πνευματικού Κέντρου Τρίπολης από τον συνάδελφο και φίλο κ. Σωτήριο Ραπτόπουλο, τον οποίο ενθέρμως ευχαριστώ επίσης, για την πολύτιμη βοήθειά του. Η αφορμή για την ανάθεση της διπλωματικής μου εργασίας ήταν η αναφορά από τον κ. Ραπτόπουλο στον κ. Κωνσταντίνο Τσιαμπάση, καθηγητή του Πανεπιστημίου της Μεσσήνης της Ιταλίας (Universitatia Messinae / Messina), ο οποίος συνεργάζεται στο εν λόγω Πανεπιστήμιο για την αποκατάσταση των κλεμμένων αρχαιοτήτων¹. Τέλος, θα ήθελα να απευθύνω θερμές ευχαριστίες στον Διευθυντή του ΠΜΣ, Αναπλ. Καθηγητή κ. Πανταζάκο, για την προθυμία του να συμμετάσχει στην Τριμελή Εξεταστική Επιτροπή της διπλωματικής μου εργασίας.

¹ Διημερίδα «Ιστορία - Αρχαιολογία στην Πελοπόννησο», 31 Οκτωβρίου 2013, Αποστολοπούλειο Πνευματικό Κέντρο Τρίπολης. Οργανωτής κ. Σωτήρης Ραπτόπουλος - Γ.Α.Κ. Αρκαδίας.

Πρόλογος

Ο πολιτισμός είναι για έναν λαό αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας του και της ταυτότητάς του. Εκφράζει τη γενετική του καταβολή και την ιστορική του συνέχεια στον χωροχρόνο με σκοπό τη θέση του στον παγκόσμιο χάρτη.

Πολλοί πολιτισμοί επικράτησαν πάνω στη γη, σε διάφορα μήκη και πλάτη της, οι οποίοι δημιούργησαν πολλά επιτεύγματα, τα οποία παρέμειναν αλώβητα μέσα στον χώρο της Ιστορίας. Οι σημαντικότεροι πολιτισμοί ήσαν ο Ελληνικός, ο Αιγυπτιακός, ο Μεσοποταμιακός, ο Ινδικός, κ.ά., που ουκ ολίγα επιτεύγματα έχουν αφήσει και ουκ ολίγα έχουν προσφέρει στο παγκόσμιο γίγνεσθαι. Εδώ θα σταθούμε στον ελληνικό πολιτισμό και στα πλούσια επιτεύγματα που άφησε στην παγκόσμια ιστορία, εξετάζοντας μέσα στο πόνημά μας την καπήλευση του αρχαιολογικού μας πλούτου από τους Ιταλούς και Γερμανούς κατακτητές κατά την περίοδο της Κατοχής. Πρόκειται για τις κλοπές και τις καταστροφές αρχαιοτήτων κατά τη διάρκεια της ιταλογερμανικής κατοχής, κατά τα έτη 1941 -1944. Στη διάρκεια αυτών των ετών έγιναν πολλές κλοπές και καταστροφές των αρχαιολογικών θησαυρών της Πατρίδας μας και αποψιλώθηκαν στην κυριολεξία οι αρχαιολογικοί μας χώροι. Οι απαράδεκτες αυτές πράξεις επέφεραν σύγχυση στους συμπατριώτες μας Έλληνες, με αποτέλεσμα ορισμένες φορές να παρατηρούνται ακόμη και φιλονικίες. Θα παρουσιάσουμε εδώ μια νευραλγική και άγνωστη έως σκοτεινή πλευρά της αρχαιολογικής κληρονομιάς της πατρίδας μας, η οποία δεν θίχτηκε ποτέ από τις ελληνικές κυβερνήσεις που πέρασαν κατά καιρούς από το 1950 έως τις μέρες μας, αφήνοντας στα αζήτητα όλα τα σχετικά τεκμήρια και στοιχεία.

Συγκεντρωτικά σε όλη την Ελλάδα υπάρχουν κλεμμένα αρχαία αντικείμενα, αρχαιολογικοί θησαυροί από την Πελοπόννησο έως τη Θράκη και τα νησιά του Αιγαίου, του Ιονίου και την Κρήτη. Όμως εδώ δεν θα ερευνήσουμε τις κλοπές σε όλη την Ελλάδα, αλλά θα σταθούμε και θα ερευνήσουμε την Πελοπόννησο, παρουσιάζοντας τις κλοπές σε όλη της την περιφέρεια και όλα τα κλεμμένα αρχαία αντικείμενα από κάθε αρχαιολογικό της χώρο, αναλύοντας τις μεθόδους της κλοπής και της αφαίρεσης των αρχαιολογικών θησαυρών.

Οι μέθοδοι τις οποίες χρησιμοποίησαν οι Ιταλοί και Γερμανοί για την αφαίρεση των αρχαίων αντικειμένων ήταν λαθρανασκαφές, τα οποία μεταφέρονταν στη συνέχεια

με βαγονέτα σε σταθμούς και λιμάνια της κατεχόμενης Ελλάδας, για να προωθηθούν από εκεί και να μεταφερθούν στη χώρα τους ή κάπου αλλού, που ίσως θα τα πουλούσαν.

Σε πολλές περιπτώσεις χρησιμοποιούσαν μέσα εκβραχισμού για να αποσπάσουν και να αφαιρέσουν από τη θέση τους, τους αρχαιολογικούς θησαυρούς μας. Για παράδειγμα χρησιμοποιούσαν τα αρκεβούζια, που ήταν τετράτροχα κανόνια και χημικά οξέα για τους εκβραχισμούς (σαρίν)², γιατί έτσι αφαιρούνται ευκολότερα τα λιθάρια, τα μάρμαρα, οι δόμοι και οι κίονες.

² “Emergency Response Safety and Health. Database. National Institute for Occupational Safety and Health”, ανακτήθηκε από: Βικιπαίδεια [http://el.wikipedia.org/sarin\(GB\)](http://el.wikipedia.org/sarin(GB)) [ημερ. προσβ. 20-4-2009].

Εισαγωγή

Η Αρχαιολογία είναι για έναν λαό σημαντικός παράγοντας απόδειξης της εθνικής και γενετικής του ταυτότητας³. Εκφράζει την αρχή του, το αίτιο της παρουσίας του πάνω στη γη, τον τρόπο σκέψης και τον τρόπο ανάπτυξης του πολιτισμού⁴, με γνώμονα το πολιτισμικό περιβάλλον, μέσα στο οποίο ζει και αναπτύσσεται. Ο πολιτισμός του είναι η γλώσσα, η θρησκεία, τα μνημεία του λόγου, η τέχνη σε όλες τις μορφές της, η επιστήμη, η τεχνολογία ως παράγωγο της επιστήμης, και τα γράμματα ως η καλλιέργεια της γλώσσας και η καλλιέργεια των μνημείων του λόγου.

Στην εργασία μας αυτή θα ερευνήσουμε και θα μελετήσουμε πώς κλάπηκαν αρχαία αντικείμενα από τους Ιταλούς και Γερμανούς, με σκοπό την πολιτιστική επιβολή και την πρόκληση σύγχυσης στην Ελλάδα. Λέξεις κλειδιά εδώ θα είναι η μέθοδος που χρησιμοποίησαν για τις κλοπές των αρχαιοτήτων, για να τις μεταφέρουν στις πατρίδες τους και να τις τοποθετήσουν στα εκεί μουσεία.

Πήραν από πολλές περιοχές αρχαιολογικούς θησαυρούς, όπως από την Ήπειρο, τη Μακεδονία, τη Θράκη, την Πελοπόννησο, τη Στερεά Ελλάδα, τα νησιά, αποψιλώνοντας στην κυριολεξία τους χώρους από τις αρχαιότητές τους.

Ο χώρος που μας ενδιαφέρει εδώ είναι η Πελοπόννησος, από την οποία έχουν κλέψει πάμπολλους αρχαιολογικούς θησαυρούς με αποτέλεσμα την καταρράκωση και τη σύγχυση των κατοίκων της. Έκλεψαν από την Αρκαδία, την Λακωνία, τη Μεσσηνία, την Ηλεία, την Αργολίδα, την Κορινθία και την Αχαΐα. Πολλές είναι οι αναφορές από αρχεία, μαρτυρίες και μνήμες αυτοπτών και αυτηκόων μαρτύρων, οι οποίοι έζησαν τα γεγονότα από την πρώτη στιγμή.

Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε αναλυτικά τις περιπτώσεις των κλοπών στην Πελοπόννησο, αναφερόμενοι αναλυτικά, στα μέρη στα οποία έγιναν οι κλοπές. Τα μνημεία και τα πολύτιμα κλεμμένα αρχαία αντικείμενα έχουν μεγάλη αξία και απορρέουν δέος. Σε όλο το φάσμα της αρχαιολογικής έρευνας εν γένει παρατηρούνται συγκλίσεις και αποκλίσεις που αφορούν τη σχέση του αρχαίου και του σύγχρονου. Οι

³ Renfrew, Bahn, 2001: 177.

⁴ Renfrew, Bahn, 2001: 551.

αποκλίσεις αφορούν την αρνητική και την σκοτεινή πλευρά της καπήλευσης των αρχαιοτήτων, εξαιτίας συγκρουόμενων συμφερόντων και πολιτισμικών επιβολών⁵.

Ο πόλεμος του '40, σε αντίθεση με τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, έχει τη διαφορά πως οι αντίπαλοί μας, και προσωρινά νικητές, μπήκαν στη χώρα μας ως κατακτητές και έμειναν επί χρόνια. Η σύγκρουση όχι μόνο συνεχίστηκε με την Αντίσταση, αλλά επεκτάθηκε από τον πολεμικό τομέα, όπου λίγο πολύ ήταν απρόσωπη, στον κοινωνικό. Βεβαίως υπήρξαν συνεργάτες των κατακτητών, μαυραγορίτες, δοσίλογοι, προδότες, χαρακτηρισμοί που πενήντα χρόνια μετά εξακολουθούν να δημιουργούν το αίσθημα της απέχθειας. Η κοινωνική διάσταση της σύγκρουσης φαίνεται έντονα στους αρχαιολόγους, Έλληνες και ξένους, μεταξύ των οποίων υπήρχαν στενές επαγγελματικές σχέσεις που είχαν γίνει φιλικές.

Θα πρέπει ακόμη να έχουμε υπόψη ότι όλοι οι ξένοι αρχαιολόγοι ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα, έχοντας μian άγραφη υποχρέωση: της τήρησης των πανάρχαιων ελληνικών κανόνων της φιλοξενίας⁶. Αυτοί, οι ξένοι, δεν είναι έμποροι ή μισθωτοί μιας επιχείρησης, αλλά επιστήμονες με ευγενείς επιδιώξεις. Πάντα λοιπόν περιμένουμε η συμπεριφορά τους απέναντί μας, εδώ στην Ελλάδα ή αλλού, να είναι σύμφωνη με τους κανόνες της φιλοξενίας και της πνευματικής επιστήμης που ασκούν⁷.

Οι άγραφοι κανόνες της φιλοξενίας παραβιάστηκαν από Ιταλούς και Γερμανούς και οι Έλληνες αρχαιολόγοι θεώρησαν τους πρώην φίλους τους εχθρούς. Ενώ δε κατά τη διάρκεια της Κατοχής εξακολουθούσαν να λειτουργούν το Γερμανικό και το Αυστριακό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο, καθώς και η Ιταλική Αρχαιολογική Σχολή, οι Έλληνες είχαν πάψει να συχνάζουν στα ιδρύματα αυτά. Δημιουργήθηκαν από τους κατακτητές υπηρεσίες Προστασίας των Ελληνικών Μνημείων, που τις αποτελούσαν οι πρώην συνεργάτες και φίλοι των Ελλήνων αρχαιολόγων, με άλλη πλέον νοοτροπία και συμπεριφορά.

⁵ Λεκάκης, 2012: info@lekakis.com

⁶ Πετράκος, 2012: 153-154.

⁷ Πετράκος, 2012: 155-156.

Οι Γερμανοί κυρίως αρχαιολόγοι άλλαξαν με ευχαρίστηση ρόλους. Ως στρατιωτικοί πλέον αρχαιολόγοι τήρησαν τα προσχήματα και τους ελληνικούς νόμους με την ταχύτητα του κατακτητή και όχι με την διακριτικότητα του επιστήμονα, πρώην φίλου και πρώην συμφοιτητή των Ελλήνων. Ξέχασαν γρήγορα ότι η κατάκτηση της Ελλάδας από τον στρατό τους δεν τους έδωσε κανένα δικαίωμα επάνω στη χώρα και τα μνημεία της, πέρα από αυτό που δίνει η βία. Και ενώ οι Έλληνες συνάδελφοί τους περίμεναν άλλη συμπεριφορά, η εικοσάδα των υπηρετούντων Εφόρων και Επιμελητών Αρχαιοτήτων πληροφορούνταν ή διαπίστωναν παράνομες ανασκαφές και δέχονταν προσβλητικά ή απειλητικά έγγραφα και πιέσεις για να ενεργήσουν σύμφωνα με τις επιθυμίες των πρώην φίλων τους. Επιθυμίες ανεδαφικές, αταίριαστες στις περιστάσεις, σε εποχές όπου κυριαρχούσε η πείνα, ο τρόμος και η καταστροφή. Ενώ δε στους δρόμους κυκλοφορούσαν οι χιλιάδες ανάπηροι της Αλβανίας, της Θράκης, της Μακεδονίας και του Ολύμπου, ο λιμός είχε αρχίσει να σκεπάζει κυρίως την Αθήνα και τον Πειραιά, αλλά και την υπόλοιπη Ελλάδα, οι Γερμανοί αρχαιολόγοι απαιτούσαν να ανοίξουν πάλι τα μουσεία, όχι για τους Έλληνες, αλλά για τους δικούς τους ανθρώπους⁸.

Ο ξένος στρατός υπήρξε ανεξάρτητη και ανώτατη αρχή. Αναγκασμένος να γεμίσει την Ελλάδα με μικρά ή μεγάλα οχυρώματα για την αντιμετώπιση της Αντίστασης και της συμμαχικής εισβολής, βρισκόταν έξω από κάθε έλεγχο. Γέμισαν με οχυρά τους σημαντικότερους αρχαιολογικούς χώρους σε όλη την Ελλάδα και φυσικά αυτοί οι χώροι αποκλείονταν για τους Έλληνες. Έφτασαν στο σημείο να καταστρέψουν ολοκληρωτικά αρχαιολογικούς χώρους, όπως τον Λαβύρινθο στη Γόρτυνα της Κρήτης⁹.

Οι Γερμανοί έκλεψαν αρχαιότητες, βυζαντινά κειμήλια, βιβλία και βιβλιοθήκες, πολύτιμα αντικείμενα, ακόμη και μέσα από εκκλησίες, νεκροταφεία, μουσεία, συλλογές, ιδιωτικές οικίες και επιχειρήσεις. Απ' όλα όσα έκλεψαν και κατέστρεψαν, τα πήραν όλα για τις πατρίδες τους, τα οποία χρησιμοποίησαν για να στολίσουν επαύλεις και για συγκρότηση αυτοσχέδιων μουσείων, τα οποία υπάρχουν άφθονα στη Γερμανία. Άρπαξαν σπάνια ελληνικά προϊόντα για να τα δώσουν σε γερμανικές εταιρίες, οι οποίες

⁸ Πετράκος, 2012: 155.

⁹ Πετράκος, 2012: 157.

με την σειρά τους τα διέθεσαν και κέρδισαν πολλά χρήματα. Αγόραζαν ελληνικά προϊόντα με πλαστά ελληνικά χρήματα. Πλήρωναν για υπηρεσίες και προϊόντα με πλαστά γερμανικά μάρκα. Αποπατούσαν και ουρούσαν οι ίδιοι ή τα ζώα τους σε αρχαιολογικούς χώρους. «Για τους Γερμανούς, όλα τα μνημεία ήταν ουρητήρια και κατά προτίμηση το εσωτερικό του Παρθενώνα». Έτσι καταλήγει ο ειδικός τόμος που εξεδόθη το 1946 από το Υπουργείο Παιδείας με τίτλο «Ζημίες των αρχαιοτήτων εκ του πολέμου των στρατευμάτων κατοχής». Έκοψαν και έκαψαν δάση για να μην «κρύβονται» τάχα οι αντάρτες σε αυτά. Έκλεψαν και οικολογικό πλούτο, αφού αναφέρεται η κλοπή σπόρων σπάνιων φυτών από τη Γραμβούσα και τη Γαύδο της Κρήτης, τα οποία μεταφέρθηκαν σε διάφορα εργαστήρια ελέγχου της βιοποικιλότητας που είχαν στήσει στην Τσεχία.

Όταν οι Έλληνες αρχαιοφύλακες έκαναν κατά τη διάρκεια της Κατοχής παρατηρήσεις στους κλέφτες Γερμανούς, η συνήθης απάντηση ήταν «μην ενδιαφέρεστε, γιατί αυτά δεν είναι δικά σας...»! Με την αίσθηση του κατακτητή δεν σέβονταν τους αυτονόητους κανονισμούς ούτε, τις υποδείξεις των φυλάκων και των αρχαιολόγων ούτε, τις δικές τους απαγορεύσεις.

Υπήρχε γενική αυθαιρεσία που τη στήριζε το γεγονός της κατάκτησης. Οι ελληνικές αρχαιότητες ήταν κατά την αγγλική έκφραση «spoils of war», που χιλιάδες χρόνια πριν είχε χρησιμοποιήσει ο Κύρος ο Μέγας: «τὰ τῶν νικωμένων πάντα τοῖς νικῶσιν ἀεὶ ἄθλα πρόκειται»¹⁰.

Τα γερμανικά, ιταλικά και βουλγαρικά στρατεύματα απεδείχθησαν ορδές «νέων Έλγιν», που κατέκλεψαν αρχαιότητες ανεκτίμητης αξίας. Οι περισσότερες εξ αυτών εστάλησαν στη Γερμανία, στην Αυστρία και σε άλλες χώρες. Κάποιες εξετέθησαν ακόμα και σε μουσεία, ενώ οι πιο πολλές παραμένει άγνωστο πού βρίσκονται. Ελάχιστες έχουν επιστραφεί στην Ελλάδα.

Τις πλέον λεπτομερείς καταγραφές τις είχε κάνει το Υπουργείο Παιδείας. Από αυτές αποδεικνύεται περίτρανα ότι το Γ' Ράιχ ήταν «στρατός αρχαιοκαπήλων». Ως γνωστόν, τόσο για τις πολεμικές αποζημιώσεις και το κατοχικό δάνειο, που ανέρχονται σε εκατοντάδες δις ευρώ, όσο και για τις κλεμμένες αρχαιότητες, η Γερμανία έχει δώσει

¹⁰ Ξενοφών, *Κύρου Παιδεία*, II,3,3.

«ψίχουλα» στην Ελλάδα. Ωστόσο, ουδεμία ελληνική κυβέρνηση έχει διεκδικήσει σθεναρά τις αποζημιώσεις.

Υπό το πρίσμα των τελευταίων δραματικών οικονομικών εξελίξεων στη χώρα μας, κοινή πεποίθηση είναι ότι έχει έλθει η ώρα για ανακίνηση της μείζονος αυτής υπόθεσης. Πόσο μάλλον, αφού οι γερμανικές αποζημιώσεις αντιστοιχούν σε ένα πάρα πολύ μεγάλο μέρος του σημερινού ελληνικού χρέους.

Σύμφωνα με τον τόμο του Υπουργείου Ανοικοδομήσεως¹¹, «όλους σχεδόν τους αρχαιολογικούς τόπους τούς κατέλαβαν οι δυνάμεις του εχθρού και σε πολλούς προκάλεσαν σημαντικές καταστροφές, γιατί έκλεψαν, κατέστρεψαν, έκτισαν πυροβολικά έργα, χωρίς να σέβονται τίποτε. Οι Γερμανοί προκάλεσαν καταστροφές σε 87 αρχαιολογικούς ή ιστορικούς χώρους, οι Ιταλοί σε 39 και οι Βούλγαροι σε 3. Σήμερα, μερικοί σημαντικοί αρχαιολογικοί τόποι, όπως της Βάρης, της Δημητριάδος ή του Παλαιοκάστρου Κρήτης, δεν υπάρχουν».

Και συνεχίζει: «Έγιναν, όμως, και αυθαίρετες ανασκαφές, που προκάλεσαν την καταστροφή και κλοπή αρχαιολογικών θησαυρών. Ό,τι βρήκαν στις ανασκαφές αυτές, οι κατακτητές το πήραν μαζί τους και μάς μένει ακόμα άγνωστο. Τέτοιες καταστροφές έγιναν από Γερμανούς σε 24 τόπους και από Ιταλούς σε 2. Σημαντικές ήταν και οι κλοπές αρχαιολογικών θησαυρών. Οι Γερμανοί ειδικότερα έκλεψαν αρχαιότητες από 42 μουσεία ή αρχαιολογικούς χώρους (σ.σ. αρχαιολογικές συλλογές, αγάλματα, ανάγλυφα, νομίσματα, χρυσοί στέφανοι, ιερά σκευή κ.λ.π.). Οι Ιταλοί έκλεψαν αρχαιότητες από 33 μουσεία ή αρχαιολογικούς χώρους. Οι Βούλγαροι από 9 μουσεία ή αρχαιολογικούς χώρους.

Τέλος, λεηλατήθηκαν, καταστράφηκαν, αλλά και υπέστησαν τεράστιες ζημιές πολλές βυζαντινές αρχαιότητες. Εκτιμάται ότι καταστράφηκαν 15 μοναστήρια, μεταξύ των οποίων οι ιστορικής σημασίας μονές της Αγίας Λαύρας και του Μεγάλου Σπηλαίου, καθώς και 300 εκκλησίες με έργα μεγάλης πολιτιστικής αξίας.

¹¹ ΙΣΤΟΡΕΙΝ: «Πώς οι ναζί λεηλάτησαν τις ελληνικές αρχαιότητες», ανακτήθηκε από το: [http://wwwhellinon.net/parallila/pz1048\[ημερ. Προσβ. 20-4-2009\]](http://wwwhellinon.net/parallila/pz1048[ημερ. Προσβ. 20-4-2009]).

Ο δημοσιογράφος Γιώργος Λεκάκης στο βιβλίο του *Αρχαιοκαπηλίες των Γερμανών στην Ελλάδα επί Κατοχής*, αναφέρει χαρακτηριστικά: «Οι σημαντικότερες συλλογές αρχαιοτήτων σήμερα στον πλανήτη θεωρούνται, κατά σειρά, της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Γερμανίας (και 4^η της Ελλάδος), παρά το γεγονός ότι καμιά από τις τρεις πρώτες χώρες δεν διαθέτει Αρχαία Ιστορία σε βάθος χρόνου όσο η δική μας».¹²

Το βιβλίο αυτό αποτελεί στη βάση του έναν κατάλογο κλοπών, λεηλασιών, καταστροφών και αυθαιρεσιών των κατακτητών ναζί, που είναι αποδελτιωμένος από την επίσημη έκθεση του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων της Ελλάδος του 1946 («Ζημιαί των αρχαιοτήτων εκ του πολέμου και των στρατών κατοχής»). Μέσα σε αυτό καταγράφονται πολλές κλεμμένες ελληνικές αρχαιότητες. Εκτός του προαναφερθέντος βιβλίου, κυκλοφόρησε το 1946, με τον τίτλο «*Works of Arts in Greece*» (=Έργα Τέχνης στην Ελλάδα), από τον βασιλικό εκδοτικό οίκο της Αγγλίας πολυσέλιδη μελέτη για τις καταστραφείσες και απολεσθείσες ελληνικές αρχαιότητες κατά τη διάρκεια του Πολέμου. Της επιτροπής που είχε την επιμέλεια σύνταξης, προϊστάτο ο Χάρολντ ΜακΜίλαν. Οι Γερμανοί κατακτητές υποσχέθηκαν την τήρηση των ελληνικών νόμων περί αρχαιοτήτων. Αλλά η ιστορία έχει αποδείξει πως οι εξουσιαστές και οι κατακτητές είναι αναιδείς και αλαζόνες.

¹² Λεκάκης, 2012: 9.

ΟΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΑΦΑΙΡΕΣΗΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΙΤΑΛΟΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Οι μέθοδοι που χρησιμοποίησαν οι Ιταλοί και οι Γερμανοί για την αφαίρεση των αρχαίων αντικειμένων ήταν οι λαθρανασκαφές και στη συνέχεια η μεταφορά τους με βαγονέτα σε σταθμούς και λιμάνια της κατεχόμενης Ελλάδας, για να προωθηθούν από εκεί και να μεταφερθούν στη χώρα τους ή κάπου αλλού, που ίσως θα τα πουλούσαν. Σε πολλές περιπτώσεις χρησιμοποιούσαν μέσα εκβραχισμού για να αποσπάσουν και να αφαιρέσουν από τη θέση τους τους αρχαιολογικούς θησαυρούς μας. Για παράδειγμα χρησιμοποιούσαν τα αρκεβούζια, που ήταν τετράτροχα κανόνια και χημικά οξέα για τους εκβραχισμούς (σαρίν)¹³, γιατί έτσι αφαιρούνταν ευκολότερα τα λιθάρια, τα μάρμαρα, οι δόμοι και οι κίονες. Για να καταλάβουμε καλύτερα τις ιδιότητες και τις χρήσεις των χημικών ουσιών τις οποίες χρησιμοποιούσαν οι ναζί για τις κλοπές – αφαιρέσεις των αρχαίων, αυτές ήταν: το σαρίν, η μουστάρδα θείου με τα παράγωγά τους, κ.α. Αυτές οι ουσίες είχαν τη δυνατότητα να εισχωρούν βαθιά μέσα στο έδαφος με αποτέλεσμα να προσβάλλουν το ίδιο, μαλακώνοντας και κάνοντας πιο εύκολη την αφαίρεση – κλοπή των δόμων ή οποιωνδήποτε άλλων αρχαιολογικών υλικών, τα οποία είχαν διάρκεια πολλών χρόνων όσον αφορά την τοξικότητα που προσέδιδαν στο έδαφος, δημιουργώντας έτσι μεγάλα προβλήματα στη σύσταση, στις καλλιέργειες και στην προσαρμογή των δόμων στο έδαφος για την ανέγερση των μνημείων.

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στα τοξικά αέρια, τις ιδιότητες και τις δράσεις τους, καθώς και τις βλαβερές τους επιπτώσεις στο έδαφος. Σε ένα αρχαιολογικό περιβάλλον τοποθετούσαν μια βομβίδα υπό μορφήν κάψουλας με περιεχόμενο σαρίν ή υδροκυανίου, όταν έκαναν προσβολή σε στιγμιαίο χρόνο για την εύκολη αφαίρεση – κλοπή του αρχαιολογικού υλικού, συνδέοντάς το με ηλεκτρικό ρεύμα με αποτέλεσμα την πρόκληση εκκωφαντικού θορύβου. Κατά τη διάρκεια της χρήσης και δράσης χρησιμοποιούνταν για τους εκβραχισμούς των λίθων και των μαρμάρων καυστικές ουσίες για γρήγορη δράση,

¹³ Sarin Wikipedia ανακτήθηκε από το: <http://el.wikipedia.org/wiki/sarin>. [ημ. προσβ.20-04-2009].

όπως απιλοδιγλωροαρσίνη (ED), μεθυλοδιγλωροαρσίνη (MD), φαινυλοδιγλωροαρσίνη (PD), λεβισίτης (L), μουστάρδα θείου, βόμβες υδροκυανίου για στιγμιαίο εκβραχισμό, των αρχαιολογικών δόμων, και για πιο εύκολη-αφαίρεσή τους, η οποία ήταν μια τακτική ανορθόδοξου πολέμου.

Οι σύνθετες χημικές ουσίες του σαρίν, οι οποίες τελειώνουν σε ίνη (αρσίνη) είχαν την ιδιότητα να δημιουργούν ορύγματα στο έδαφος με αποτέλεσμα την εκ θεμελίων αφαίρεση του αρχαιολογικού υλικού. Ενεργοποιούνταν τα μεθανικά οξέα και τα φαινυλικά πεδία με αποτέλεσμα την άνοδο του εδάφους, τη διάβρωση και την πρόωρη φθορά των αρχαιολογικών δόμων.

Επίσης, η μουστάρδα θείου η οποία ήταν ταχείας έκρηξης και διάχυσης, είδη των εκρηκτικών διασποράς εδάφους και προσβολής στόχων (εδώ αρχαιότητες), απελευθέρωνε θειικά τοξικά οξέα, καίγοντας τα αρχαιολογικά δομικά στοιχεία, μαλάκωνε το έδαφος και διευκόλυνε την αφαίρεση – κλοπή τους.

Οι ιδιότητες της μουστάρδας θείου (HD, H, HT, HL, HQ) και των αζωτούχων μουσταρδών (HN1, HN2, HN3) και όξιμη του φωσγενίου έχουν τη δυνατότητα να προξενούν επικίνδυνες εκρήξεις μέσα στο έδαφος με αποτέλεσμα την πρόωρη ξήρανση, διάβρωση και τη διάβρωση των αρχαιοδομών. Οι παράγοντες είναι δύο ειδών, ο G και ο YO G είναι ο παράγοντας G (gravity), βαρύτητα τύπου ταμπούν (GA) · Σαρίν (GB) Σομάν (GD) και κυκλοσαρίν, το οποίο κάνει το GV, συνδυάζει βαρύτητα (gravity) G και όγκο (Volume). Οι δύο καταστάσεις G και V είναι αποτέλεσμα του πώς αλλάζει το έδαφος προς ελάφρυνση για αφαίρεση των λίθων και την κλοπή τους. Ο παράγοντας V με τις αποδόσεις EA-3148, VE, VG, VM, VR, VX προκαλεί ασφυξία στον χώρο, εφόσον εκχύνει χλώριο και χλωροπικρίνη, (PS), που προκύπτουν από αλκοολικές ρίζες του εδάφους με αύξηση της ρητίνης, δημιουργώντας πρόωρη ξήρανση στο έδαφος και τοξικές μυρωδιές, που προκαλούν ασφυξία εξαιτίας της κατακράτησης τοξικών οξέων, δημιουργώντας ξηρασία.

Το σαρίν και μάλιστα η μουστάρδα αερίου που προσβάλλει τον άνθρωπο και παράλληλα το έδαφος, χρησιμοποιήθηκε στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο για τον εκβραχισμό των αρχαιολογικών δόμων και των θησαυρών από τα μνημεία της Ελλάδος, έχοντας ως αποτέλεσμα την εύκολη αφαίρεση των δόμων και των θησαυρών από την

κάθε αρχαιολογική περιοχή, με δράση των καυστικών ουσιών, όπως αιθυλοδιχλωροαρσίνη (ED), μεθυλοδιχλωροαρσίνη (MD), φαινυλοδιχλωροαρσίνη (PD), λεβισίτης (L), μουστάρδα θείου, βόμβες υδροκυανίου, οι οποίες χρησιμοποιούνταν για στιγμιαίο εκβραχισμό αρχαιολογικών δόμων, μια τακτική ανορθόδοξου πολέμου. Η μουστάρδα θείου περιείχε (HD, H, HT, HL, HQ). Διακρίνεται σε αζωτούχες μουστάρδες (HN1, HN2, HN3) και όξιμη του φωσγενίου (CX). Οι παράγοντες G (Ταμπούν) (GA· Σαρίν (GB) Σομάν (GD και κυκλοσαρίν· GV.

Οι παράγοντες V του κυκλοσαρίν, όπως EA-3148·VE·VG·VM·VR·VX, υπάγονται στις ασφουξιογόνες ουσίες, που οι ασφουξιογόνες ιδιότητες των στοιχείων που περιέχουν, όπως το χλώριο, η χλωροπικρίνης (PS) και το φωσγένιο (DP), προκαλούν πρόωρη ξήρανση στο έδαφος και τοξικές μυρωδιές, εξαιτίας της ασφουξίας και κράτησης στο έδαφος τοπικών οξέων, που δημιουργούν ξηρασία. Κατ' αυτόν τον τρόπο προσβάλλονταν τα αρχαία με άσκηση πίεσεως από όπλα, αρκεβούζια, πολυκανόνια και από ελεγχόμενη δυναμίτιδα, η οποία δημιουργούσε ολική καταστροφή.

Για την μεταφορά των κλοπιμαίων χρησιμοποιούσαν κιλίβαντες.

Πελοπόννησος

Με την κατάληψη της Ελλάδας το 1941, οι Γερμανοί παραχώρησαν στους Βούλγαρους την κυριαρχία στην Ανατολική Μακεδονία, εκτός του εντελώς προς Ανατολάς τμήματος. Στους Ιταλούς δόθηκε η Ήπειρος, η Θεσσαλία, η Πελοπόννησος, η Αττική, τα νησιά και το ανατολικό μέρος της Κρήτης. Οι Γερμανοί κράτησαν στην κατοχή τους τη Δυτική Μακεδονία (Στρατιωτικός Διοικητής Θεσσαλονίκης - Αιγαίου), το μεγαλύτερο μέρος της Κρήτης, την Εύβοια, το τμήμα Μείζονος Αθήνας της Αττικής και των νησιών της (Στρατιωτικός Διοικητής Νοτίου Ελλάδος)¹⁴.

Στις 8 Αυγούστου του 1941 ο Πληρεξούσιος της Ιταλίας στην Ελλάδα ανακοίνωσε ότι ιδρύθηκε στην Αθήνα «Ειδική Υπηρεσία έχουσα και αποστολήν τον χειρισμόν των υποθέσεων των σχετικών με την προστασία των έργων τέχνης εν ταις υπό των Ιταλικών Στρατευμάτων Κατοχής κατεχομέναις ζώναις». Διευθυντής της ορίστηκε ο Διευθυντής της Ιταλικής Αρχαιολογικής Σχολής, Luciano Laurenzi (1902-1966), ο οποίος δεν είχε στρατιωτική ιδιότητα¹⁵.

Τα προβλήματα με τους Ιταλούς δεν οφείλονταν στους αρχαιολόγους, αλλά στα στρατεύματά τους, στα πολεμικά έργα που έκαναν και στους αξιωματικούς τους.

Με την έκρηξη του πολέμου οι Ιταλοί υπήκοοι περιορίστηκαν και μαζί και οι Ιταλοί αρχαιολόγοι που βρίσκονταν στην Ελλάδα, οι οποίοι και απελάθηκαν. Το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο συνέχισε τις εργασίες του, όπως και κατά την εποχή της ειρήνης. Διευθυντής του ήταν ο Nalther Wrede (1893-1990), εξάίρετος αρχαιολόγος αλλά και ακραιφνής ναζί. Μοναδική του μέριμνα ήταν η εξυπηρέτηση των σκοπών του ναζιστικού κόμματος.

Θα ξεκινήσουμε πρώτα παρουσιάζοντας αναλυτικά τις περιπτώσεις κλοπών αρχαιοτήτων σε πολλές περιοχές στην Αρκαδία, και στην συνέχεια θα αναφερθούμε με τη σειρά σε περιοχές των υπολοίπων νομών της Πελοποννήσου, από τις οποίες έκλεψαν, λεηλάτησαν και κατέστρεψαν αρχαιότητες.

¹⁴ Πετράκος, 2012: 135.

¹⁵ Πετράκος, 2012: 135.

Στην Αρκαδία, οι περιοχές που υπέστησαν την μανία των αρχαιοκαπήλων κατακτητών ήταν: το Λύκαιον Όρος και η Λυκόσουρα, το Μανθούριο Πεδίο, το Παρθένιο Όρος, η Τεγέα, ο Ναός της Αλέας Αθηνάς και το Μουσείο της Τεγέας, το Αρχαίο Παλλάντιο και η πολίχνη της Γαρέας. Τα αρχαιολογικά αυτά πεδία είναι ιδιαίτερου πολιτισμικού αρχαιολογικού πλούτου.

Οι μέθοδοι τις οποίες χρησιμοποιούσαν για να αφαιρέσουν και να κλέψουν τα αρχαία ήταν εκβραχισμοί με εμπρηστική θειούχο σκόνη, χημικό οξύ σαρίν, το οποίο είναι πάρα πολύ εύφλεκτο και τοξικό και περιέχει μέσα υδροαμμωνιούχο πυρίτιο, που κόβει το υλικό του αρχαιολογικού πεδίου, κάνοντάς το πιο εύκολα αφαιρετέο - κλεπτέο. Συσχετίζεται με το λείο του εδάφους, γι' αυτό και χρησιμοποιείται σε αυτές τις περιοχές.

Θα αρχίσουμε την αναλυτική παρουσίαση των αρχαιολογικών χώρων της Αρκαδίας, που υπέστησαν ζημιές κάθε είδους.

Κεφάλαιο 1. Αρκαδία

1.1. Λύκαιο Όρος – Λυκόσουρα

Στο Λύκαιο όρος Ιταλοί και Γερμανοί στρατιώτες προέβησαν σε κλοπές αρχαιοτήτων ύστερα από πολύωρη περιπλάνηση στον αρχαιολογικό του χώρο. Οι Ιταλοί προέβησαν σε κλοπές πολύτιμων αρχαιολογικών θησαυρών στη Λυκόσουρα.

Τετρακόσιοι Ιταλοί στρατιώτες, αφού γευμάτισαν στη Λυκόσουρα πάνω σε αρχαιότητες, στο τέλος χάριν παιδιάς έριξαν τρεις όρθιους κίονες του Ναού της Δέσποινας και τέσσερις μαρμάρινες πλάκες. Κατόπιν ούρησαν πάνω στα αρχαία μνημεία, βεβηλώνοντας τα με αυτόν τον τρόπο, έσπασαν πλάκες και δόμους, ενώ στη συνέχεια αφαίρεσαν τους τέσσερις αετούς από τον λόφο του Διός με την αδαμάντινη ανάγλυφη επιφάνεια¹⁶, που χρησίμευε για την ενεργοποίηση της αντλίας εξόδου του ύδατος προς το πεδίο, το οποίο πότιζε με καθαρό νερό. Οι αετοί μεταφέρθηκαν στο Μουσείο του Τορίνο της Ιταλίας.

Στη συνέχεια, οι Γερμανοί αφαίρεσαν με μοχλούς τους σωλήνες ύδρευσης – τροφοδοσίας του Ναού, για να κοσμήσουν τα σπίτια τους στη Γερμανία.¹⁷

Ζημιές στο Μουσείο της Λυκόσουρας δεν έγιναν, διότι ο φύλακας, για να αποφύγει το άνοιγμά του, κράτησε τα κλειδιά της εισόδου και δεν εμφανίστηκε καθόλου στον χώρο στον οποίο βρίσκονταν οι κλέφτες.

Στις 28 Αυγούστου του 1942 γνωστοποιήθηκε ότι ο φύλακας αρχαιοτήτων Λυκόσουρας – Λυκαίου όρους, Γ. Δρακόπουλος σε αναφορά του δηλώνει ότι κρατείται στο κατάστημα φυλακών Τριπόλεως, συγκρατούμενος μετά του ιδιώτη Χρήστου Μαγκλάρα, για την αναφορά του περί ζημιών από Ιταλούς στρατιώτες, οι οποίες προξενήθηκαν στον Ναό της Δέσποινας. Στις προκληθείσες ζημιές έκανε αναφορά ο εφορεύων Χρήστος Πέτρου με το υπ' αριθμόν 4320 – 13 Απριλίου 1942 έγγραφό του.

¹⁶ Δρακόπουλος, 1942. - Κωνσταντοπούλου, 1996: 35.

¹⁷ Γερμανικά Αρχεία της Κατοχής: Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αθηνών και Ιταλική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών (Ι.Α.Σ.Α).

Ο φύλακας αρχαιοτήτων ζήτησε να αποσταλεί φωτογραφία του αρχαιολογικού χώρου, διότι δεν υπήρχαν φωτογραφίες στην Εφορεία Ναυπλίου, ούτε ήταν εύκολο, όπως ανέφερε, να προβεί σε κάποια άλλη ενέργεια, αφού μάλιστα δεν ήταν γνωστή η πραγματική αιτία φυλακίσεως του Δρακόπουλου, γι' αυτό και θεώρησε φρονιμότερο να αναφέρει σε αυτούς το πράγμα (εννοεί το γεγονός της κλοπής).

Στη συνέχεια αναφέρει ότι προκύπτει μόνο το ζήτημα της φυλάξεως της εν Λυκοσούρα αρχαιολογικής περιοχής, γύρω από την οποία παρήγγειλε στον Δρακόπουλο, όπως αναθέσει προσωρινά αυτήν σε μέλος της οικογένειάς του. Με αφορμή τη σύλληψη – απομάκρυνση και φυλάκιση του φύλακα στις φυλακές Τριπόλεως, οι Ιταλοί προέβησαν σε λεηλασία του αρχαιολογικού χώρου του Ναού της Δεσποίνης, όπως προαναφέρθηκε.

Η ενέργεια αυτή των κατακτητών γνωστοποιήθηκε με την αναφορά της 11^{ης} Μαρτίου 1942, που έγινε από τον Έφορο Αρχαιοτήτων της Θ' Αρχαιολογικής Περιφέρειας Ναυπλίου. Μετά τις βεβηλώσεις και τις κλοπές από τους Ιταλούς, Γερμανοί στρατιώτες μπήκαν στο ίδιο μέρος και προέβησαν σε καταστροφές και λεηλασίες δόμων, κλέβοντας σφραγιδόλιθους μεγάλης αξίας από αχάτη, αγαλματίδια, χρυσούς στεφάνους και κράνη. Οι σφραγιδόλιθοι απεικόνιζαν τη λατρεία της Μεγάλης Μητέρας Θεάς Ρέας του επάνω και του κάτω κόσμου, τόσο με απλές όσο και με μυστηριακές τελετές επάνω από τάφο νεκρών και προς χάριν αυτών. Επίσης την απεικόνιζαν να λατρεύεται και ως Πότνια Θηρών. Έξι σφραγιδόλιθοι έφεραν κρητικά ιερογλυφικά. Όλα αυτά έχουν καταγραφεί στο *Corpus* που κατήρτισε ο Γεώργιος Λεκάκης, αρχαιολόγος – δημοσιογράφος, ο οποίος αναφέρει με λεπτομέρειες από πού προέρχονταν τα κλεμμένα αρχαία. Σύμφωνα με αυτόν, υπάρχουν *Corpora* που είναι γεμάτα σφραγιδόλιθους και που όπως ομολογούν ωμά οι εκπρόσωποι των ξένων μουσείων στα οποία βρίσκονται, είναι προϊόντα λαθρανασκαφής ή παράνομης φυγάδευσης από την Ελλάδα ή λαθρεμπορίας και αρχαιοκαπηλίας, αφού οι κατέχοντες εκθέτες δεν γνωρίζουν και δεν αναφέρουν βασικά χαρακτηριστικά των ευρημάτων, όπως ο τόπος ευρέσεώς τους, άδεια εξόδου τους από τη χώρα κ.λπ.

Μολονότι δεν αναφέρονται βασικά χαρακτηριστικά τους, υπάρχει ωστόσο η λύση. Πολλές και αμέτρητες είναι οι αναφορές και οι αποδείξεις γι' αυτό. Βρίσκονται σε πολλά ευρωπαϊκά μουσεία και υπάρχουν στοιχεία ότι εισήχθησαν σε αυτά κατά την περίοδο της

γερμανικής Κατοχής. Πρόκειται για αντικείμενα που διοχέτευσαν οι Γερμανοί σε άλλα μουσεία του εξωγερμανικού χώρου, όπως το Παρίσι, τη Στοκχόλμη και αλλού.

Εδώ θα αναφέρουμε ορισμένα από αυτά, τα οποία προέρχονται από τον χώρο της Πελοποννήσου και μάλιστα από την Αρκαδία και την Κορινθία, τα οποία υπάρχουν σε μεγάλο βαθμό.

Στο Παρίσι εκτίθεται επισήμως «Συλλογή Μεταλλίων», ανάμεσα στα οποία και ένας αρχαίος ελληνικός σφραγιδόλιθος και μάλιστα ενεπίγραφος. Παρότι δε αναγράφεται μόνο γενικά ότι προέρχεται από κάποια περιοχή της Ελλάδας, από τα χαρακτηριστικά του μπορεί να καταλάβει κανείς ότι είναι από την Πελοπόννησο και μάλιστα από το Λύκαιον Όρος της Αρκαδίας¹⁸. Πρόκειται για την απεικόνιση της Μεγάλης Μητέρας Θεάς Ρέας του Επάνω και Κάτω Κόσμου, που συνδέεται τόσο με απλές όσο και με μυστηριακές τελετές. Ο αρχαιολόγος Α.Θ. Βασιλάκης διάβασε στα χαράγματα δεξιά το ιερογλυφικό ru (= Ρέα Μεγάλη Μητέρα, Προστάτης των τοκετών) και αριστερά το ιερογλυφικό ma (= Μεγάλη Μητέρα του Επάνω και Κάτω Κόσμου, λατρευόμενη με απλές τελετές λατρείας. Δεξιά του αναγνωρίζεται και το ιερογλυφικό me (= μυστηριακές τελετές).

Αρα είναι ένα ακόμη προϊόν αρχαιοκαπηλίας. Εικονίζει τη Θεά Μαία ως Μεγάλη Μητέρα του Επάνω και του Κάτω Κόσμου. Η θεότητα αυτή προέρχεται από την Αρκαδία. Όντως αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι η γραμμή Αρκαδίας – Κρήτης ήταν ανοιχτή λόγω της υπάρξεως πολλών αρκαδικών αποικιών σε αυτήν, όπως η Κυδωνία, η Γόρτυς, η Αρκαδία και η Φαιστός. Στην Αρκαδία υπήρχε η Κρητέα Γη και επομένως η Κρητέα Γη και οι Κρητικές πόλεις είχαν άμεση επαφή. Αμφότεροι οι τόποι διεκδικούσαν τον τόπο γεννήσεως του Διός. Η σφραγίδα είναι από κορναλίτη και διαβάζεται από τα δεξιά προς τα αριστερά.

Όλα τα παραπάνω τεκμηριώνονται από τα *Αρκαδικά* του Πausανία, όπου γίνεται λόγος για τους Κουρήτες, που ήταν δαιμονικές υπάρξεις της βλάστησης ή ευφορίας, ακόλουθοι του «μεγίστου Κούρου», Κρητικού θεού που ταυτίστηκε εκεί με τον Δία-βρέφος. Οι Κορύβαντες, επίσης δαίμονες της βλάστησης, ήταν ακόλουθοι της φρυγικής Μεγάλης Μητέρας Ρέας ή Κυβέλης. Η Μεγάλη Μητέρα είχε ξεχωριστή θέση στο ιερό

¹⁸ Λεκάκης, 2014: 210-211.

της Δέσποινας και δικό της βωμό μπροστά στον ναό. Υπήρχε απόρρητη διδασκαλία για τους ακολούθους της Κορύβαντες, την οποία δεν κοινολογεί ο Πausanías για λόγους θρησκευτικής ευλάβειας.

1.2. Τεγέα

Στην Τεγέα, ο Ναός της Αλέας Αθηνάς δεν είχε προσβληθεί, ούτε το αρχαίο θέατρο στην Παλαιά Επισκοπή ούτε βέβαια και ο βυζαντινός Ναός της Παναγίας, που είναι κτισμένος πάνω στο αρχαίο θέατρο.

Το μουσείο υπέστη κλοπή των αρχαιοτήτων του, ύστερα από τους δύο διαδοχικούς στρατωνισμούς Ιταλών - Γερμανών. Οι δεύτεροι προκάλεσαν το 1943 δολιοφθορές και κλοπές. Από τις προθήκες του μουσείου κλάπηκαν αγαλματίδια και ειδώλια. Ευτυχώς τα υπόλοιπα εκθέματα τα έκρυψαν οι Έλληνες αρχαιολόγοι σε συνεργασία με τους αρχαιοφύλακες με επιμέλεια μέσα στο έδαφος, κάτω από το πάτωμα του μουσείου. Ωστόσο οι Γερμανοί πρόλαβαν και έκλεψαν μεγάλο μέρος των εκθεμάτων του μουσείου, ανάμεσα στα οποία συγκαταλέγονται και οι θησαυροί του Τεύθραντα και του Αλέου, καθώς και τον βωμό 23 μέτρων από τον ναό της Αλέας Αθηνάς, για να κοσμήσουν σπίτια της Γερμανίας. Συγκεκριμένα ο βωμός κοσμεί το Μουσείο του Pfahlvaurten.

Η αφαίρεση - κλοπή του βωμού του ναού της Αλέας Αθηνάς έγινε με βόμβες παραιν και με ηλεκτροφόρο καλώδιο, το οποίο προκάλεσε μεγάλη έκρηξη. Αφού τον αφαίρεσαν από τη θέση του, τον φόρτωσαν σε κιλίβαντα και τον μετέφεραν στη Γερμανία. Στη συνέχεια έκλεψαν την αντλία και το κουβούκλιο της πηγής της Αύγης, με την βοήθεια της οποίας το νερό της βροχής και του υπεδάφους χρησίμευε για το πότισμα του πεδίου της Τεγέας. Ο μηχανισμός μεταφέρθηκε στη Γερμανία, μαζί με το κουβούκλιό του και με τους τέσσερις κίονες, οι οποίοι κρατούσαν το αέτωμα που αναγνωριζόταν από τον χρυσό αετό με την αδαμάντινη ανάγλυφη επιφάνεια, έχουσα σχήματα που χρησίμευε για την ενεργοποίηση της αντλίας εξόδου του ύδατος προς το πεδίο της Τεγέας, που πότιζε το ίδιο με καθαρό νερό. Στη συνέχεια οι Γερμανοί αφαίρεσαν με μοχλούς σωλήνες ύδρευσης τροφοδοσίας του ναού για να κοσμήσουν τα σπίτια τους στη Γερμανία. Τέλος κλάπηκε και η μυκηναϊκή θεά της Αλέας Αθηνάς.

1.3. Στάδιο (Αρχαιολογικός Χώρος προϊστορικού οικισμού)

Από τον γήλοφο του Αγίου Κωνσταντίνου, κοντά στον προϊστορικό οικισμό του χωριού (αρχαία πόλις Νύκλι), Γερμανοί στρατιώτες, ύστερα από περιήγηση στον χώρο, έκλεψαν τον μηχανισμό αντιχαλαζικής και αντιπαγετωνικής μεθόδου από την πυραμίδα του γηλόφου, η οποία χρησίμευε για την αποτροπή του πάγου και της χάλαζας. Στη συνέχεια οι Γερμανοί στρατιώτες έκλεψαν με αφαίρεση λίθους και κολώνες από τον προϊστορικό οικισμό και τον θησαυρό του Ιπποθόα. Επίσης έκλεψαν αγαλματίδια και λιθάρια από τη θέση Λουτρό της Φυλακτρίδος (σημ. χωριό Άκρα), καθώς και αγάλματα της Θεάς Αφροδίτης και της Λαοδίκης, για να κοσμήσουν τα μουσεία Pfahlbauten και Βερολίνου, όπως τεκμηριώνουν τα γερμανικά αρχεία, αφαιρώντας επίσης δόμους και μεγάλους λίθους από το κοίλον του λουτρού.

1.4. Γαρέα (Πολίχνη Γαρέας)

Κατά τη διάρκεια μιας γερμανικής επιχείρησης, το θέρος του 1943 σημειώθηκε κλοπή και καταστροφή στον Ναό της Πολίχνης της Γαρέας¹⁹, με λεία ειδώλια, δόμους, κτερίσματα και τέλος αγαλματίδια. Σύνεργα των Γερμανών ήταν κοπίδια, σφυριά και κλίβαντες για τη μεταφορά. Έκλεψαν επίσης τον ρυθμιστή ύδατος με περιδίνηση, ο οποίος έβγαλε το νερό έξω για την άρδευση των χωραφιών της περιοχής. Οι Γερμανοί, παράλληλα με την κλοπή και την καταστροφή του χώρου, έστησαν πολυβολεία, παραπήγοντάς τα στο έδαφος και στη συνέχεια τα έκλεψαν. Για την ευκολότερη αφαίρεσή τους έβαζαν εμπρηστική σκόνη από υδροθειικό οξύ ή σαρίν²⁰, το οποίο άνοιγε με την έκρηξη εσοχές στο έδαφος για να μην είναι δύσκολη η αφαίρεση κάποιου λιθαρριού και τέλος το έπαιρναν. Αφαίρεσαν, δόμους, λίθους και ανάγλυφες παραστάσεις από την πάνω μεριά του χώρου, αφού πρώτα τα κατέστρεψαν.

Το φράγμα χρησίμευε στην αποτροπή των πλημμυρών του χειμώνα. Όσα έκλεψαν, τα χρησιμοποίησαν για να στολίσουν επαύλεις και μουσεία στη Γερμανία²¹.

¹⁹ Προφορική μαρτυρία του κ. Αθανασίου Μασκαλέρη, 2014.

²⁰ Sarin Wikipedia, ανακτήθηκε από το: <http://el.wikipedia.org/wiki/sarin> [ημ. προσβ. 20-04-2009].

²¹ Προφορική μαρτυρία του κ. Γιαννόπουλου Βασιλείου, κατοίκου Αλέας Τεγέας, 2014.

Στην ίδια περιοχή της Τεγέας, στην αναφερόμενη από τον Πausανία²² «Φράγμα», το θέρους του 1943 ιταλική φάλαγγα κατέστρεψε με πυρά μυδραλιοβόλου όπλου, τον πήλινο αγωγό ύδατος, ο οποίος κτίστηκε από τους αρχαίους Τεγεάτες για να συγκρατεί τα ύδατα του πεδίου, αποτρέποντας τις πλημμύρες τον χειμώνα.

1.5. Προφορικές μαρτυρίες για την Τεγέα

Οι μαρτυρίες αυτές αφορούν αρχαιολογικούς χώρους της περιοχής της Τεγέας και προέρχονται από κατοίκους της, που έζησαν τα γεγονότα εκείνων των πολύ δύσκολων χρόνων της Κατοχής και βρίσκονται σήμερα στη ζωή. Τολμώ να πω ότι αποτελούν ζωντανή ιστορία.

Μαρτυρία του κ. Γεωργίου Πετρόπουλου, με καταγωγή από το χωριό Στρίγγου Τεγέας

Στον αρχαιολογικό χώρο της Τεγέας μπήκαν Ιταλοί στρατιώτες και έστησαν πολυβολεία στον αρχαιολογικό χώρο της Παλαιοχριστιανικής Βασιλικής, στη θέση της Πανηγυρίστρας με σκοπό, ως είθιστο, την κλοπή και την λεηλασία. Στο βασικό σημείο της έρευνας αναφέρεται η χρήση του χώρου ως στρατώνας από τους Ιταλούς και στη συνέχεια από τους Γερμανούς στην ίδια περιοχή.

Στο Αντιόχειο Μέγαρο υπήρχαν στημένα πολυβολεία με σάκκους άμμου και σκηνές στις οποίες έμεναν οι Ιταλοί. Από την πλευρά του δρόμου υπήρχε παρατηρητήριο για να ελέγχει τον χώρο. Από τον χώρο οι Ιταλοί εκβράχισαν και έκλεψαν δόμους και αγωγούς στη δομική διάταξη της ακολουθίας της στοάς, η οποία επικοινωνούσε και ένωνε τον αρχαιολογικό χώρο της Επισκοπής με τον αρχαιολογικό χώρο της Αλέας Αθηνάς στο χωριό Αλέα. Αφαίρεσαν χρυσές και χάλκινες αντηρίδες από το περίβλημα της Πύλης, η οποία οδηγεί στον Ναό της Αλέας Αθηνάς και έχει ανταπόκριση με την Πανηγυρίστρα στον χώρο της Παλαιάς Επισκοπής, με την Παλαιοχριστιανική Βασιλική και τον Ναό της Παναγίας.

²² Πausανίας *Αρκαδικά*, VIII, 44, 5.

Άνοιξαν στοά και με την μέθοδο της κρυφής κλίμακας (ριφιφί), αφαίρεσαν θησαυρό με πολύτιμους λίθους, νομίσματα, περιδέραια και πόρπες καθώς και καθαρό χρυσάφι.

Η αφαίρεση των αρχαιολογικών υλικών έγινε με την μέθοδο των φλογοβόλων όπλων και του χημικού οξέος σαρίν (οργανικό οξύ), το οποίο δημιουργεί σάρωση των υλικών των δόμων. Έτσι αφαίρεσαν τα συστατικά στοιχεία των κτηρίων.

Στην περιοχή του Τουριστικού Περιπτέρου της Παλαιάς Επισκοπής, το οποίο λειτουργεί και σήμερα, υπήρχε όρυγμα με στημένα ιταλικά πολυβολεία και σάκους με άμμο. Αυτό αναφέρεται και στα αρχεία της Κατοχής, καθώς και στα γερμανικά και τα ιταλικά αρχεία. Σήμερα δεν υπάρχει όρυγμα, διότι ο χώρος έχει καλυφθεί με άμμο θαλάσσης που μεταφέρθηκε από την Κυνουρία. Στην περιοχή αυτή έγιναν κλοπές αρχαιοτήτων και μέσω της υπόγειας στοάς, η οποία οδηγεί στον Ναό της Αλέας Αθηνάς στο ομώνυμο χωριό, μετέφεραν τα κλοπιμαία, οδηγώντας τα μέχρι το Κρήσιο με αυτοσχέδιες ράγες.

Οι άλλες αυτοσχέδιες ράγες περνούσαν από το ξενοδοχείο Τεγέα στο χωριό Αλέα και οδηγούσαν μέσω του σταθμού στο Ταίναρο (ακρωτήριο της Λακωνίας), από το οποίο φορτώνονταν για την Γερμανία σε καμιόνια για να εκτεθούν σε Μουσεία²³.

1.6. Ασέα

Οι Γερμανοί έσκαψαν μια τάφρο με την πολεμική τους μηχανή στην κορυφή της Ακρόπολης για να επικοινωνούν μεταξύ τους, χρησιμοποιώντας πέτρες τις οποίες πήραν από τον αρχαίο τοίχο. Αυτά καταστράφηκαν από τους Γερμανούς κατά την αποχώρησή τους²⁴.

²³ Προφορική μαρτυρία του κ. Β. Γιαννόπουλου από την Αλέα Τεγέας, 2014.

²⁴ Macmillan, 1946, 9.

1.7. Καρτερόλι (περιοχή μεταξύ Αρκαδίας-Μεσσηνίας)

Οι Ιταλοί έσκαψαν ορύγματα σε τάφους της Εποχής του Χαλκού στο ανατολικό μέρος του χωριού, καταστρέφοντας τους κορμούς των τάφων, οι οποίοι πρόσφατα σκάφτηκαν από τους χωρικούς²⁵.

1.8. Μεγαλόπολη

Τα ερείπια της αρχαίας πόλης είναι άθικτα, αλλά τα αντικείμενα της συλλογής των αρχαιοτήτων που ήταν στεγασμένη στο Γυμνάσιο κλάπηκαν και διασκορπίστηκαν από τους Ιταλούς το 1941. Σε σχέση με την κλοπή, ήταν εκατόν δέκα μικρά αντικείμενα – κυρίως αγγεία- και ένας διαγραφέας βάρους, δηλαδή ζυγός ακριβείας τελευταίας τεχνολογίας, που ήταν ωστόσο ανέπαφος. Οι Ιταλοί έκλεψαν επίσης εβδομήντα λίθινα τεμάχια, αρχιτεκτονικά μέλη και θραύσματα γλυπτών, που αναιρέθηκαν από τη γη και τους γύρω στάβλους.

Η χειρόγραφη μαρτυρία, που δίνει ένα σύνολο μερικών από τα τετρακόσια είδη, έδειξε σε σχέση με τα εκατό προηγούμενα ότι χάθηκαν άλλα διακόσια είδη από τη συλλογή. Πολλά από αυτά εκλάπησαν από τους Ιταλούς, οι οποίοι έκτισαν με τα υλικά τους και κόσμησαν κτήρια ή τα χρησιμοποίησαν για να βγάλουν ασβέστη.

1.9. Καρύταινα

Στη φράγκικη γέφυρα²⁶ πάνω στον δρόμο για τη Μεγαλόπολη, που κατασκευάστηκε το 1440,διανοίχθηκαν με τρυπάνια από τους Γερμανούς το έτος 1943 σε οκτώ σημεία ορύγματα, που χρησίμευαν ως υποδοχές για τις κατακρημνίσεις. Αυτά τα ορύγματα διαβρώθηκαν από τις πλημμύρες του Αλφειού ποταμού με αποτέλεσμα την εκτεταμένη καταστροφή της γέφυρας (τειχοδομίας). Επίσης, κατεδάφισαν το βυζαντινό λίθινο διάφραγμα ενώ το φράγκικο παρέμεινε άθικτο, παρότι κατασκευάστηκαν πυροβολεία από τους Γερμανούς για τον έλεγχο του οδικού άξονα της πεδιάδας.

²⁵ Macmillan, 1946: 10.

²⁶ Macmillan, 1946: 53.

1.10. Πέρα Μέλαινα ή Μέλαινα Κυνουρίας

Η κλοπή των αρχαιολογικών θησαυρών στην Αρκαδία συνεχίστηκε με μεγάλη μανία και μένος σε αρχαιολογικούς χώρους. Στην ταφική αρχαιολογική περιοχή των Μελαίων ή Πέρα Μελάνων Κυνουρίας, Ιταλοί στρατιώτες, καθώς και διακόσιοι Γερμανοί προέβησαν σε λεηλασία και καταστροφή μυκηναϊκών τάφων, παίρνοντας πολύ μεγάλη ποσότητα χρυσού και πολυτίμων λίθων και προβαίνοντας σε κλοπή μαρμάρων και σε λεηλασία αναγλύφων στηλών και αγαλματιδίων της προϊστορικής περιόδου. Κατά τον ίδιο τρόπο έδρασαν και στη λεηλασία των τάφων της Βασκίνας, απ' όπου έκλεψαν σημαντικά ευρήματα αγαλμάτων Καρυατίδων, εκθεμελιώνοντας στη συνέχεια σημαντικό δομικό υλικό, το οποίο μετέφεραν σε γερμανικά και ιταλικά μουσεία για να δικαιολογήσουν οι μεν Γερμανοί την γερμανικότητα των κλοπιμαίων, οι δε Ιταλοί την ιταλικότητα. Οι μέθοδοι που χρησιμοποίησαν περιλάμβαναν κοπίδια, σφυριά, βόμβες σαρίν και υδροθευκικού οξέος, σκαπάνες, οβελοί (εργαλεία τα οποία χρησιμοποιούσαν για να βγάζουν τις πέτρες, δηλαδή τους δόμους) μέσα από το έδαφος, για να μπορούν να τα μεταφέρουν ευκολότερα στον προορισμό τους. Στον όρμο του Πέρα Μελάνων είχαν στήσει πολυβολεία για να ελέγχουν τις θαλάσσιες συγκοινωνίες και για να προστατεύουν, όπως έλεγαν, τις αρχαιότητες.

Έκλεψαν επίσης και δύο ανάγλυφες στήλες, τις οποίες χρησιμοποίησαν για να κτίσουν φυλάκιο με σκοπό τον έλεγχο των εκεί εδαφών. Στον αρχαιολογικό χώρο υπάρχουν δύο φυλάκια, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν ως κέντρο ελέγχου του αρχαιολογικού χώρου.

1.11. Αρχαίο Παλλάντιο

Τον Αύγουστο του 1943 μια ομάδα από εκατό στρατιώτες (πεζικό+αεροπορία) κατέλαβαν το Αρχαίο Παλλάντιο, την Ακρόπολη, το Ιερό της Δέσποινας και το Ιερό των Καθάρων Θεών, αφαιρώντας πολύτιμο θησαυρό και αγαλματίδια, της προϊστορικής περιόδου και αγαλματίδια των Καθάρων Θεών που υπήρχαν στην προθήκη του Ναού, ο οποίος βρίσκεται στην Ακρόπολη του Παλλαντίου.

Πήραν ένα άγαλμα του Πάλλαντος, καθώς και τον θησαυρό του, ο οποίος φυλάσσεται στο Μουσείο του Μπάρι της Νότιας Ιταλίας²⁷. Στην προσπάθειά τους αυτή οι Γερμανοί Ναζί που μαζί με τους Ιταλούς έκλεβαν τους θησαυρούς, αφαίρεσαν και δύο μαρμάρινες πλάκες με θεματολόγιο από τη γέννηση του Πάλλαντος. Οι μέθοδοι τις οποίες χρησιμοποίησαν, ήταν εκβραχισμοί με αρκεβούζια, που κάνουν τετραπλή πλήξη στο μνημείο με σκοπό την καταστροφή του και την αφαίρεσή του από το έδαφος. Οι Γερμανοί χρησιμοποίησαν δύο είδη μεθόδων: βόμβες παρालμ και χημικό οξύ σαρίν²⁸. Τις κλοπές τις έκαναν με τη μέθοδο του εκβραχισμού.

Όταν έπλητταν με το σαρίν τον χώρο, προκαλούσαν καθίζηση του εδάφους κι έτσι έπαιρναν πιο εύκολα τα ευρήματα. Με αυτόν τον τρόπο αφαίρεσαν λιθάρια δόμων, κίονες μυκηναϊκής εποχής και ιωνικού ρυθμού, όπως επίσης και τον θησαυρό του Πάλλαντα, ο οποίος φυλάσσεται στο Μουσείο του Μπάρι και αποτελούνταν από αγαλματίδια των Καθαρών Θεών, καθώς και από χρυσάφι.

1.12. Πληροφορίες από το Αρχείο του Libertini για τις αρχαιολογικές έρευνες στο Αρχαίο Παλλάντιο κατά τα έτη 1940 – 1943

Κατά τη διάρκεια της εκστρατείας, της έρευνας και των ανασκαφών του 1940 από την Ιταλική Αρχαιολογική Σχολή της Αθήνας με επικεφαλής τον Guido Libertini, τότε διευθυντή της Ιταλικής Αρχαιολογικής Σχολής Αθηνών, που διεξήχθη στην περιοχή της Αρκαδίας, στους λόφους και στον τόπο του Αρχαίου Παλλαντίου, διατυπώθηκε με τρόπο φανταστικό ότι από αυτόν προέρχεται ο Παλατίνος λόφος και η Ρώμη. Αυτό ήταν το κύριο θέμα της προαναφερόμενης έρευνας. Ο Libertini έλεγε ότι είναι πεπεισμένος για την αλήθεια των παραπάνω, γι' αυτό και έχει υπό τη γενική φροντίδα του τον χώρο. Για να αρχίσει λοιπόν την έρευνα, θα πρέπει πρώτα να προβεί σε αναγνώριση του τοπίου.

Σύμφωνα με περιγραφές, το δείγμα του μαρμάρου που βρέθηκε κατά την ανασκαφή, αναγνωρίζεται από τη θέση που βρέθηκε ότι είναι από τα υλικά κατασκευής της μικρής

²⁷ Αρχείο Franco Ursino Ε.Δ.Ι.Α.Π Τριπόλεως, Τρίπολη.

²⁸ Sarin Wikipedia, ανακτήθηκε από το <http://el.wikipedia.org/wiki/sarin> [ημ. προσβ. 20-04-2009].

Βασιλικής του Αγίου Γεωργίου. Η άλλη περιοχή λέγεται αλλιώς Μπατάκι (Batachi), που οδηγεί στα κτίσματα της Ακρόπολης του Παλλαντίου. Ο χώρος αποτελείται από βάσεις, κίονες και δόμους. Πάνω σε μια επιστήλια βάση υπάρχει μια ευανάγνωστη επιγραφή σε Γραμμική Α', όπως προκύπτει από τα σχήματα των γωνιών που υπάρχουν πάνω στην επιγραφή. Το ενεπίγραφο μάρμαρο είναι τοποθετημένο στη διαγώνια πλευρά ελεύθερα και όχι εμβόλιμο, χωρίς να είναι και πολύ σταθερό.

Όλα τα ευρήματα των ανασκαφών στην περιοχή κλάπηκαν από τους κατακτητές κατά τη διάρκεια της Κατοχής.

Δεν υπάρχουν εξάλλου λόγοι για να θεωρήσουμε ότι ο Libertini πίστευε πραγματικά στις αξίες και στην κουλτούρα που πρότεινε ο φασισμός. Η επιλογή του καινούργιου διευθυντή να ανοίξει το 1940 μία νέα αποστολή στο Παλλάντιο της Αρκαδίας, τη μυθική πατρίδα του Ευάνδρου, ο οποίος υπήρξε ιδρυτής της πρώτης αποίκησης της Ρώμης στον Παλατίνο Λόφο, ερμηνεύτηκε αντιθέτως από κάποιους μελετητές υπό αυτήν την έννοια, που είδαν δικαιολογημένα σε αυτό έναν προπαγανδιστικό σκοπό, συνδεδεμένο με το πολιτιστικό κλίμα του καθεστώτος. Είναι φυσικά πιθανό ο Libertini να χρησιμοποίησε το μυθολογικό παρελθόν του τόπου, προκειμένου να εξηγήσει την σπουδαιότητα των νέων αρχαιολογικών ερευνών για λογαριασμό της κυβέρνησης, και να αποκτήσει έτσι τα απαραίτητα μέσα για να στηρίξει τις έρευνες στο Αρχαίο Παλλάντιο²⁹.

Υπό αυτή την έννοια, ίσως ο Libertini είχε σοφά διοχετεύσει τις αυτοκρατορικές ιδεολογίες "προς τα προβλήματα ιδεολογικών και ιστορικών διασυνδέσεων ανάμεσα στις δύο χώρες", όπως εξηγεί η επιλογή του χώρου σχετικά με τις αρχαιολογικές έρευνες στο Παλλάντιο.

Το χρονικό που αναφέρει την παρούσα ανασκαφή, είναι σίγουρα μακριά από τη ρητορική του είδους της φασιστικής προπαγάνδας. Σε αντίθετη περίπτωση θα έπρεπε πιθανά να εγκωμιάζει τη θέση του Παλλαντίου ως κοιτίδα του ρωμαϊκού πολιτισμού, δικαιολογώντας με αυτόν τον τρόπο δημόσια την επιλογή του, καθώς το κείμενο δίνει ακριβείς πληροφορίες και αποσαφηνίζει ότι η απουσία των ιταλικών αποστολών στην ιταλική επικράτεια, όπως και οι υπάρχουσες δυσκολίες επικοινωνίας με τα νησιά, ήταν οι

²⁹ Libertini, 1948: 144-146.

λόγοι που τον έσπρωξαν προς τις νέες έρευνες στην Πελοπόννησο και τον έκαναν να περιοριστεί στον σκοπό πως ο μύθος συμβάλλει στον χώρο του Παλλαντίου για τους Ιταλούς, διότι με αυτόν τον τρόπο θεωρούνται απόγονοι των Ρωμαίων: ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον γεγονός και μια ιδιαίτερη γοητεία.

1.13. Προφορικές μαρτυρίες για το αρχαίο Παλλάντιο από την κ. Φωτεινή Στρατοπούλου, συνταξιούχο Δημοδιδασκάλισσα, από το χωριό Παλλάντιο Αρκαδίας

Το 1938 βρέθηκαν Ιταλοί διπλωμάτες και στρατιωτικοί στον αρχαιολογικό χώρο του Παλλαντίου, που τον περιηγήθηκαν για να εντοπίσουν αρχαιότητες. Πράγματι κατάφεραν να πετύχουν τον σκοπό τους και στη συνέχεια έκλεψαν αυτά που βρήκαν.

Ένα χρόνο μετά, το 1939 και μέχρι το '40 αφαιρούσαν πολλούς αρχαιολογικούς θησαυρούς ανεκτίμητης αξίας, οι οποίοι μεταφέρθηκαν στα μουσεία του Μπάρι και του Τορίνο της Ιταλίας.

Οι Ιταλοί στρατιώτες προέβησαν σε εκβραχισμούς με τη μέθοδο των χημικών οξέων, όπως μουστάρδα θείου και νιτρομεθανόλης, και αφαίρεσαν με ευκολία δόμους, δοκάρια, κίονες, θησαυρούς, αγαλματίδια. Τα δομικά στοιχεία ήταν κατασκευασμένα με υλικά ανθεκτικά στον χρόνο και το υλικό κατασκευής ήταν φλεβική πέτρα, αιματίτης και ασβεστίτης λίθος. Τα κλοπιμαία ήταν ο θησαυρός του Πάλλαντα, που περιείχε αγαλματίδια, χρυσά νομίσματα, στέμματα, χρυσούς δικέφαλους αετούς και ο θησαυρός της Δέσποινας, ο οποίος αποτελούνταν από χρυσό, πολύτιμους λίθους, διαμάντια, αγάλματα της Δέσποινας από μάρμαρο και χρυσό, λάρνακες με χρυσό και ασήμι. Στη συνέχεια οι Ιταλοί έκλεψαν από τον Ναό της Παναγίας (θέση Μπατάκι) του Έλους (χώρος με λιμνάζοντα, νερά) το άγαλμα του Χριστού "επί πόλου όνου", από καθαρό φλεβικό μάρμαρο, θησαυρό από την Παλαιοχριστιανική Βασιλική της Παναγίας, και δύο χρυσούς παλαιοχριστιανικούς σταυρούς, που ήταν διακοσμημένοι με πολύτιμους λίθους.

Ο χώρος της Παναγίας του Έλους είχε αιωνόβια πλατάνια, τα οποία υπάρχουν μέχρι σήμερα. Την πρώτη ανασκαφή στην περιοχή την ανέλαβε την δεκαετία του '40 ο αρχαιολόγος De La Setta, τότε διευθυντής της Ιταλικής Αρχαιολογικής Σχολής των Αθηνών, ο οποίος παραιτήθηκε στη συνέχεια και τη θέση του πήρε ο Guido Libertini,

που ανέλαβε τη διεύθυνση της Ιταλικής Αρχαιολογικής Σχολής Αθηνών, μπαίνοντας επικεφαλής της ανασκαφής στο Αρχαίο Παλλάντιο, με αποτέλεσμα τη διεξαγωγή της ανασκαφής στον χώρο με την παραπάνω διαδικασία. Τα αρχεία αυτά των κλοπών βρίσκονται στη Μαντζούνειο Βιβλιοθήκη, σήμερα Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Τρίπολης.

1.14. Λεβίδι

Οι Γερμανοί επέφεραν στο Λεβίδι καταστροφή στο ρολόι του κωδωνοστασίου της εκκλησίας των Αγίων Αποστόλων, που βρίσκεται στην κορυφή του λόφου. Η εκκλησία αυτή έχει δύο ρολόγια, ένα παλαιό και ένα καινούργιο. Οι Γερμανοί ανατίναξαν το παλαιό, το οποίο δείχνει μέχρι σήμερα σταματημένο στην ώρα που το ανατίναξαν: 3:50 (τέσσερις παρά δέκα το απόγευμα).³⁰

³⁰ Λεκάκης, 2012: 73.

Κεφάλαιο 2. Οι κλοπές και καταστροφές αρχαιοτήτων στην Αργολιδοκορινθία

Εκτός από την Αρκαδία και η λοιπή Πελοπόννησος δεν έμεινε ανέπαφη από την πολεμική μηχανή της αρχαιοκαπηλίας των Ιταλών και Γερμανών. Ιταλογερμανικές μηχανοκίνητες φάλαγγες καταλαμβάνουν αρχαιολογικούς χώρους για να κλέψουν, να καταστρέψουν και να αφαιρέσουν αρχαιολογικούς θησαυρούς, από την Αργολιδοκορινθία, τη Μεσσηνία, τη Λακωνία, την Αχαΐα και την Ηλεία.

Στο σημείο αυτό της ερευνάς μας θα ασχοληθούμε με την Αργολιδοκορινθία, μελετώντας την κατά τόπους και κατά περιοχές, τονίζοντας και εξετάζοντας τις κλοπές και τις καταστροφές, αναλύοντας και αναφέροντας τις αιτίες, τις μεθόδους, τους τρόπους αφαίρεσης και τις καταστροφές που υπέστη το έδαφος μετά από μια τέτοια επέμβαση.

Οι αρχαιολογικοί χώροι που επλήγησαν στην Αργολιδοκορινθία είναι οι Μυκήνες, η Τίρυνθα, το Άργος, το Ναύπλιο, η Ασίνη (θέση Καστράκι στην αρχαία Ακρόπολη), το Ηραϊόν του Άργους κοντά στην Ακρόπολη της Λάρισσας (Ακρόπολη του Άργους στο χωριό Πρόσυμνα, που βρίσκεται καθώς πρωτομπαίνουμε στην πόλη)³¹.

Στην περιοχή της Κορινθίας επλήγησαν η Αρχαία Κόρινθος, η Νεμέα, η Ακροκόρινθος, οι Αρχαίες Κλεωνές, η Σολυγεία, τα Εξαμίλια, η Ποσειδωνία και η Σικυωνία. Σε αυτές τις περιοχές προέβησαν οι κατακτητές σε κλοπές με σκοπό την προσοικείωση του ειδικού αρχαιολογικού περιβάλλοντος, προφασιζόμενοι ότι προστατεύουν τα μνημεία.

Εδώ θα ασχοληθούμε και θα αναλύσουμε τις αφορμές και τη διενέργεια των κλοπών, σύμφωνα με τα αρχεία και τις μαρτυρίες που έχουμε γι' αυτές από τις αναφορές των εφόρων των αρχαιολογικών περιφερειών, οι οποίοι τα είχαν καταγράψει τότε από την αρχή μέχρι το τέλος.

³¹ Μπικάκης, 1942.

Θα αρχίσουμε να ερευνούμε και να αναλύουμε με τη σειρά τον κάθε χώρο, ξεκινώντας από τις Μυκήνες, που βρίθουν από πάμπολλες περιπτώσεις κλοπών αρχαιολογικού υλικού.

2.1. Μυκήνες

Στις Μυκήνες που υπήρξαν το λίκνο του μυκηναϊκού πολιτισμού, του πρώτου ελληνικού πολιτισμού του ελλαδικού χώρου, δεν σταμάτησε η μανία της κλοπής των θησαυρών και του πολύτιμου αρχαιολογικού τους υλικού από τους κατακτητές. Παρουσιάζοντας στη συνέχεια αναλυτικά τις κλοπές αυτές, θα χρησιμοποιήσουμε τις ακόλουθες λέξεις-κλειδιά: «Πύλη των Λεόντων», «χέρι του Λέοντα».

Η Ακρόπολη και οι θολωτοί τάφοι παρέμειναν άθικτοι. Οι Γερμανοί και οι Ιταλοί ξεπέρασαν εδώ κάθε όριο αγριότητας. Έδειξαν μανία κλοπής και λεηλασίας ύστερα από περιύγηση στον χώρο. Στις Μυκήνες βρέθηκαν από κοινού Ιταλογερμανικά στρατεύματα, τα οποία προέβησαν στα έργα κλοπών και καταστροφών, με πρωταγωνιστές τον διοικητή των караμπινιέρων Mario Loccateli, ο οποίος ανέλαβε δράση στις Μυκήνες, κάτι που φαίνεται και από την αναγραφή του ονόματος του στην είσοδο της Πύλης των Λεόντων, μαζί με τον λοχαγό Margarino, αρχηγό της ιταλικής στρατιάς της Πελοποννήσου. Οι Ιταλοί έκλεψαν πέντε αγγεία της γεωμετρικής περιόδου, όπως φαίνεται στην Πύλη των Λεόντων, από τα κενά που υπάρχουν στο χώρο της Πύλης.

Στη συνέχεια, αναλαμβάνουν με τους Ιταλούς από κοινού δράση και τα γερμανικά στρατεύματα, με επικεφαλής τον διοικητή των Es-Es Πελοποννήσου, von Vacano. Ακροβολίζονται μέσα στον αρχαιολογικό χώρο των Μυκηνών και στήνουν πολυβολεία, προβαίνοντας στη συνέχεια σε λεηλασίες, κλοπές και καταστροφές.

Δέκα μικρά αποκόμματα παρατηρήθηκαν από την ύψωση της «Πύλης των Λεόντων» - από τον ώμο της αριστερής πλευράς του Λέοντα της πρωτεύουσας – και δεν είναι άλλη από τη λύση η οποία παρουσιάζεται μόνη της, το δωμάτιο του φύλακα (επιστάτη) του οποίου έκλεψαν τον ρουχισμό, σπάζοντας το φυλάκειό του. Τα αποκόμματα αυτά

επιφέρθηκαν στο έδαφος από τους Γερμανούς με τη χρήση μικρών φλογοβόλων όπλων, τα οποία προσποιήθηκαν ότι έσωσαν³².

Στη συνέχεια οι Γερμανοί, το θέρους του 1943, προέβησαν σε λεηλασίες στον αρχαιολογικό χώρο των Μυκηνών. Η λεία τους ήταν ένας ορθοστάτης στην είσοδο του στελέχους του κύκλου των τάφων.

Οι Γερμανοί απέκοψαν τους τοίχους από την είσοδο και τη θόλο του Ατρέα στην προσπάθειά τους να εκχυλίσουν (βγάλουν) χάλκινες βελόνες από τη γνήσια διακόσμηση, που ήταν ακόμη ενσωματωμένη στην πέτρα. Αφαίρεσαν επίσης μέρος από το ξύλινο πλαίσιο, που υποστήριζε τον δρόμο του θόλου της Κλυταιμνήστρας³³, απέσπασαν ίππους και ξήλωσαν ογκόλιθους από την Ακρόπολη των Μυκηνών και από την Πύλη των Λεόντων. Δεδομένου ότι την περιοχή είχαν επισκεφθεί ιδιώτες, καθώς και από τα μέρη των Γερμανών ήταν αδύνατο να θεμελιωθεί η ευθύνη για τη ζημιά. Η χρήση του ασβέστη στις Μυκήνες διευκόλυνε την αφαίρεση του αρχαιολογικού υλικού με βόμβες παρालμ και βόμβες διασποράς, οι οποίες ενδείκνυνται για τέτοιες ενέργειες (βόμβες διχλωροθειούχου νατρίου)³⁴.

Στην πύλη των Λεόντων και στον θολωτό τάφο της Κλυταιμνήστρας βρέθηκαν γραμμένα ονόματα Γερμανών αξιωματικών και στρατιωτών.

Ο επικεφαλής των γερμανικών δυνάμεων στην Πελοπόννησο Kraiker αρνείται ότι Γερμανοί στρατιώτες έγραψαν ή χάραξαν τα ονόματά τους στα μνημεία των Μυκηνών, επικαλούμενος και τη μαρτυρία του φύλακα, πράγμα το οποίο είναι ψευδές, διότι και τα ονόματα υπάρχουν και ουδείς εξέτασε τον φύλακα επί του θέματος³⁵.

Εκτός από τους Γερμανούς και οι Ιταλοί κατά τον Ιανουάριο του 1943 κύλησαν λίθους από την Ακρόπολη των Μυκηνών, παρά τις διαμαρτυρίες του φύλακα.

³² Macmillan, 1946: 11.

³³ «ΙΣΤΟΡΕΙΝ», αναρτήθηκε στο: <<http://www.hellinon.net/parallila/pz1048>> [ημερ. προσβ. 20-04-2009].

³⁴ "Sarin", αναρτήθηκε στο: <<http://el.wikipedia.org/wiki/sarin>> [ημερ. προσβ. 20-04-2009].

³⁵ Καρούζος - Καλλιγιάς, 1946, 117.

Άλλοι ανέτρεψαν τρεις πλάκες από τον περίβολο των τάφων ρίχνοντας μία άλλη πλάκα εντός ενός τάφου. Ο ένας από τους στρατιώτες χάραξε με το ξίφος του το όνομά του στην είσοδο της Ακρόπολης των Μυκηνών

Υπό την ηγεσία του Λοχαγού Margarino, οι Ιταλοί του Ναυπλίου έκλεψαν από τις Μυκήνες πολλά αρχαία, όπως επιστύλια, κίονες, δόμους, χρυσάφι. Οι Γερμανοί έκλεψαν θησαυρούς από τους θολωτούς τάφους των Μυκηνών, αφαίρεσαν ογκόλιθους από την Ακρόπολη των Μυκηνών και δόμους από την Πύλη των Λεόντων. Χάραξαν επίσης τα ονόματά τους στην είσοδο της Πύλης των Λεόντων και την πυροβόλησαν με τα περίστροφά τους.

Επίσης, ο Ιταλός αξιωματικός Mario Locatelli ανέλαβε δράση στις Μυκήνες και φαίνεται το όνομά του στην είσοδο της Πύλης των Λεόντων με τα κάτωθι στοιχεία:

LOCATELLI MARIO

303 Regg. Fant*

Επίσης, Γερμανοί στρατιώτες, αφού παραβίασαν την πόρτα του φυλακείου, αποκόμισαν τα δύο ξύλινα θυρόφυλλα και τον ρουχισμό του φύλακα, σπάζοντας δύο λαμπτήρες πετρελαίου. Άλλοι Γερμανοί στρατιώτες αφήρεσαν τρία μεγάλα ξύλα από το προστατευτικό ικρίωμα του δρόμου του «τάφου της Κλυταιμνήστρας».

Ο Ιταλός Λοχαγός Margarino, το όνομα του οποίου υπάρχει στην Πύλη των Λεόντων των Μυκηνών, έκλεψε πέντε αγγεία γεωμετρικής περιόδου³⁶. Επίσης ο ίδιος αξιωματικός έκλεψε πολλά αρχαία από τον ίδιο αρχαιολογικό χώρο, όπως επιστύλια, κίονες, δόμους και χρυσάφι. Οι Γερμανοί έκλεψαν θησαυρούς από τους θολωτούς τάφους του Αγαμέμνονα και της Κλυταιμνήστρας.

2.2. Ναύπλιο

Οι Ιταλοί κατασκεύασαν στο Ναύπλιο πολυβολεία από σκυρόδεμα και άρχισαν να εκτελούν έργα αμύνης κατά ενδεχόμενης αποβάσεως του εχθρού.

³⁶ Παπακόγκος, 1997: 186-187.

Στο μουσείο δεν βρέθηκε καμιά ζημιά. Τα περισσότερα εκθέματα είχαν εναποτεθεί με ασφάλεια σε ένα όρυγμα έξω από την πόλη, η θύρα του οποίου ήταν κλεισμένη – ασφαλισμένη από τον Ε.Λ.Α.Σ, που ερευνούσε για όπλα τον Δεκέμβριο του 1944. Κατά τον φύλακα – Επιστάτη του Μουσείου του Ναυπλίου τίποτε δεν κλάπηκε ή θίχτηκε και η θύρα είχε αντικατασταθεί στη θέση της, κλειδωμένη και σφραγισμένη. Όμως οι ζημιές προκλήθηκαν έξω από το Μουσείο του Ναυπλίου, στον χώρο του Παλαμηδιού, των κανονιών και του κέντρου της πόλης. Στις περιοχές αυτές οι Ιταλοί και οι Γερμανοί προέβησαν από κοινού σε λεηλασίες και κλοπές πολυτίμων αρχαιολογικών στοιχείων, μεταφέροντάς τα στις πατρίδες τους. Πολλά από τα κλεμμένα έχουν δοθεί ακόμη και σε ιδιώτες, οι οποίοι έχουν παράνομες συλλογές.

Από τον Flash-Tripoli³⁷ και τα πρακτικά του Συνεδρίου “Ιστορία – Αρχαιολογία στην Πελοπόννησο” με ομιλητές τον κ. Σωτήριο Ραπτόπουλο, αρχαιολόγο και τον κ. Κωνσταντίνο Τσιαμπάση, καθηγητή του Πανεπιστημίου της Messina, αποδεικνύεται από αυτά που ειπώθηκαν από τους ανωτέρω ότι και οι δύο κατοχικές δυνάμεις αφαίρεσαν τα κανόνια του Ναυπλίου, καθώς και την βομβάρδα στα τέλη Φεβρουαρίου του 1941, με την δικαιολογία ότι ήταν παλιοσίδερα. Στην συνέχεια προέβησαν σε καταστροφές στο ρολόι Ιτς Καλέ του Ναυπλίου, αφαιρώντας όλο τον μηχανισμό του.

Η κατάσχεση των κανονιών διατάχθηκε από τους Ιταλούς, οι οποίοι προκάλεσαν καταστροφές σε οικίες, στήνοντας πολυβολεία και ανοίγοντας τρύπες. Τα γερμανικά και ιταλικά αρχεία της Κατοχής τεκμηριώνουν αυταπόδεικτα τις καταστροφές³⁸.

Κατασκεύασαν πολυβολεία και πυροβολεία από σκυροκονίαμα στα επίκαιρα σημεία του φρουρίου και της πόλεως. Τοποθέτησαν συρματοπλέγματα στη παραλία της Αρβανιτιάς και έφραξαν την είσοδο του λιμένος από τον φάρο μέχρι το φρούριο Μπούρτζι και την παραλία του Βάλτου, με φράγμα από ξύλινα χοντρά δοκάρια και ισχυρό συρματοπλέγμα, ώστε να μην είναι δυνατή η πρόσβαση λέμβων και μικρών

³⁷ Τσιαμπάσης, 2014: 341-347.

³⁸ ΔΗΜ. 1.2/Α.Α23.2 φάκελλος 2 Γ.Α.Κ. Ναυπλίου.

πλοιαρίων. Άρχισαν επίσης να κατασκευάζουν μεγάλα καταφύγια βομβαρδισμού, έχοντας το σχήμα σπηλαίου εντός του βράχου.

Τα έργα αυτά δεν είχαν καμία αμυντική σημασία και ισχύ και προκαλούσαν τα ειρωνικά σχόλια του πληθυσμού της πόλεως. Επίσης, σοβαρά οχυρωματικά έργα εξετέλεσαν και κατά μήκος της παραλίας του βάλτου μέχρι τα χωριά Μύλοι και Κυβέρι. Στη συνέχεια προέβησαν σε πράξεις κλοπής και λεηλασίας του Μουσείου Ναυπλίου. Το φάσμα δράσης τους άρχιζε από το λιμάνι, περνούσε από την πλατεία Συντάγματος, περιλάμβανε το Αρχαιολογικό Μουσείο και το ρολόι του Ιτς Καλέ και κατέληγε έως τις πολεμίστρες στην ακριανή πλευρά του λιμανιού και επιπροσθέτως, στο λιοντάρι μεταξύ Παλαμηδίου και κοιμητηρίου της πόλεως. Λεία τους ήταν τα πέντε κανόνια του Ναυπλίου, τα οποία έκλεψαν με την δικαιολογία ότι ήταν παλιοσίδερα και τα μετέφεραν στη Βενετία, όπου “κοσμούν” μία έπαυλη.

Στη συνέχεια έσπασαν τον προμηθευτή ύδατος, από αρχαίο υδραγωγό και με αυτοσχέδιες αντλίες έπαιρναν νερό για την κάλυψη των αναγκών του ιταλικού στρατού, όπως αναφέρει το ιταλικό αρχείο, υπογεγραμμένο από τον στρατηγό Lombardi και ένα έγγραφο που περιγράφει περιστατικό κλοπής στο Ναύπλιο (Θ’ Αρχαιολογική Περιφέρεια “ΝΑΥΠΛΙΟΥ”) με ημερομηνία 18^η Οκτωβρίου 1941, το οποίο απευθύνεται προς το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας (Διεύθυνση Αρχαιολογίας). Το έγγραφο γράφει και αποστέλλει ο τότε Επιμελητής Αρχαιοτήτων Ναυπλίου, Α. Λεμπέσης.

Σχετικά με το περιστατικό κλοπής στο Ναύπλιο υπάρχει το ιστορικό σημείωμα, που αναφέρει τα εξής:

“Το ιστορικό σημείωμα της τύχης των κανονιών των Ενετών στο Ναύπλιο ξεκινά από τον 17^ο αιώνα και συνεχίζει έως τον 18^ο αιώνα, κατά τον οποίο τα κανόνια και οι βομβάρδες συντηρήθηκαν από τους εκπαιδευμένους στην πυροβολική Φυσικούς – Μηχανικούς επιστήμονες, οι οποίοι τα περιεργάστηκαν κάνοντας σε όλα αποκατάσταση, με σκοπό τη χρήση τους στον αγώνα κατά των Τούρκων προς την σύσταση του πυροβολικού της Επανάστασης. Η συντήρησή τους και η χρήση τους έγινε από το 1715-1717 και τοποθετήθηκαν στην περιοχή του κάστρου ως στατικά και τα άλλα στα στρατιωτικά τάγματα της επανάστασης, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν ως εκθέματα στο Μουσείο του Ναυπλίου και συγκεκριμένα στο ισόγειο. Στο Μουσείο του Ναυπλίου

φυλάχθηκαν σε άριστη κατάσταση και διατήρηση, για να θυμίζουν την πολύτιμη προσφορά τους στον αγώνα. Την περίοδο της Κατοχής, όταν εισέβαλαν στην Ελλάδα και μάλιστα στην Αργολίδα οι Ιταλοί και Γερμανοί, επιδόθηκαν σε κλοπές πολύτιμων αντικειμένων, θησαυρών και άλλων πολύτιμων υλικών.”

Εδώ, με βάση τα ερευνώμενα στοιχεία, θα εντοπίσουμε τα κυριότερα αίτια της κλοπής των κανονιών. Τα κανόνια του Ναυπλίου φυλάσσονταν στις φυλακές Λεονάρδου, οι οποίες βρίσκονταν κοντά στο Βουλευτήριο, στο παλιό τέμενος του Ναυπλίου, χωρίς ο Έφορος Πιτίνης να μπορέσει να αντιδράσει στη μεταφορά τους. Η θέση είναι πάνω στην οδό, στερούμενη ευρείας περιφράξεως, και είναι λίαν ακατάλληλη όχι μόνο επειδή ο χώρος ρυπαίνεται ποικιλοτρόπως, αλλά είναι δυνατό να προξενηθούν αμυχές ή και σοβαρότερες βλάβες πάνω σε αυτά.

Η κατάσταση του χώρου δημιούργησε κακή και μανιασμένη εντύπωση στις ιταλικές αρχές, οι οποίες εξεδήλωσαν διαθέσεις να μεταφέρουν τα τηλεβόλα στην Ιταλία. Φαίνεται ότι ησύχασαν ύστερα από προσωρινή ανησυχία, όταν εξηγήθηκε πότε και κάτω από ποιες συνθήκες έγινε η μεταφορά, παρά τις αντιρρήσεις της αρμοδίας υπηρεσίας.

Στη συνέχεια της εγγράφου αναφοράς ο Νομάρχης Α. Λεμπέσης λέει ότι δεν έχει να προτείνει λύσεις σχετικές με αυτό. Τονίζει ότι δεν υπάρχει ούτε χώρος να διατεθεί για να τοποθετηθούν αυτά ούτε είναι εύκολο με τις σημερινές συνθήκες να διευκολυνθεί η μεταφορά τους, παρά τις αντιρρήσεις της αρμοδίας υπηρεσίας, επειδή ήδη έγινε η μεταφορά τους και επειδή είναι βαρύτατα και δεν υπάρχουν τα απαραίτητα μηχανικά μέσα άρσεως και μετακινήσεως.

Γύρω από τη μεταφορά και τις διεργασίες της ασφαλούς μεταφοράς και της τακτοποίησης οι αρμόδιοι μπορούν να σκεφτούν γι’ αυτό μόνο μετά τη λήξη της κρίσης. Ο Νομάρχης Λεμπέσης τονίζει για το παρόν θέμα ότι παρακολουθούνται οι σχετικές κινήσεις των ενδιαφερομένων στην οποία περιορίζονται. Η αναφορά του Λεμπέση είναι η αντίστροφη μέτρηση για την κλοπή, γι’ αυτό οφείλει να ανακοινώσει το σεβαστό Υπουργείο, αν νομίζει, το πράγμα στην ενταύθα Ιταλική Αρχαιολογική Σχολή. Το ενημερωτικό ενδεχόμενο είναι ότι αφήνει να εννοηθεί πως οι Ιταλοί θα προέβαιναν σε κλοπή, πράγμα το οποίο και έκαναν στη συνέχεια. Ο φύλακας, όπως δηλώνει ο ίδιος, προέβη για κάθε ενδεχόμενο σε λεπτομερή περιγραφή αυτών, όπως και τεσσάρων άλλων

χλαινών, ομοίως βομβαρδών, αποκομμένων, κοντά στον ανδριάντα του Θεοδώρου Κολοκοτρώνη. Η κλοπή των κανονιών του Ναυπλίου έγινε στα τέλη Φεβρουαρίου. Οι ιταλικές στρατιωτικές αρχές διέταξαν την μεταφορά ιστορικών κανονιών, ονομαζομένων «τα πέντε αδέρφια», και μαζί με αυτά ενός άλλου παρεμφερούς όπλου (αρκεβούζιο) και μίας βομβάρδας, όλα ενετικά με ιστορικά ακιδογραφήματα και συνδεδεμένα με την ιστορία της πόλεως του Ναυπλίου. Την κλοπή δικαιολόγησαν οι Ιταλοί, λέγοντας ότι επρόκειτο για παλιοσίδερα.

Οι Ιταλοί, κατά την παραμονή τους στο μουσείο, εμπόδιζαν την ελεύθερη εποπτεία των αρχαιοτήτων στους εκεί υπηρετούντες αρχαιολόγους, εμποδίζοντας έτσι τον επιμελητή αρχαιοτήτων να επιθεωρήσει τα ενετικά φρούρια του Παλαμηδιού.

Οι Ιταλοί κατέλαβαν το ισόγειο του Μουσείου στο οποίο στρατωνίστηκαν και επέταξαν τέσσερις προθήκες, οι οποίες βρίσκονταν στο διαμέρισμα αυτό. Στη συνέχεια οι Ιταλοί έκλεψαν τις ανοιχτές προθήκες και από τη θέση τους προσπάθησαν να εκβιάσουν τους Έλληνες αρχαιολόγους να τους δώσουν αρχαιότητες. Έτσι η ευθύνη δεν θα βάρυνε τους Ιταλούς και εκείνοι θα αποκτούσαν αυτά τα οποία ήθελαν, κάτι που άλλοτε γινόταν με υπόδειξη από μέρους ακόμη και του στρατηγού, άλλοτε ως αντάλλαγμα για να χορηγηθεί η τυπική άδεια ταξιδιού προς Αθήνα.

Τα κανόνια, μαζί με τα άλλα κλεμμένα από το Μουσείο του Ναυπλίου, βρίσκονται στο Μουσείο της Βενετίας με δόμους από τους χώρους της περιοχής, στολίζοντας επίσης επαύλεις και δημόσια κτήρια. Ο Φύλακας Χρήστος Πέτρου ήταν τότε ο υπεύθυνος του Αρχαιολογικού Μουσείου Ναυπλίου.

Τα ιταλικά αρχεία της Κατοχής τεκμηριώνουν την απομάκρυνση των παλαιών κανονιών του Ναυπλίου με την κάτωθι διαταγή-αναφορά:

"Η απομάκρυνση των παλαιών κανονιών από το Ναύπλιο, που είναι γνωστή με το όνομα «Πέντε Αδέρφια», με την ακόλουθη ανωτάτη διαταγή ζητήθηκε γι' αυτά απ' τις ελληνικές αρχές να επιστρέφουν πίσω αλλά δηλώνεται από τον επικεφαλής, λέγοντας ότι ο διοικητής δεν είναι σε θέση να δεχθεί την αίτησή σας για επιστροφή.

Για το αρχείο αυτό υπέγραψε ο Αξιωματικός F. Magri³⁹.

³⁹ ΔΗΜ. 1.2/Α.Α23.2 Φάκελος 2 Γ.Α.Κ. Ναυπλίου.

Διαταγή-αναφορά των Ιταλών σχετικά με την απομάκρυνση των παλαιών κανονιών από το Ναύπλιο.

ΔΗΜ. 1.2 / Α. Α23.2

COMANDO SETTORE ARGOLIDE
Sezione Affari Civili

N. 475/AC di prot.

P.M. IO6 li 19 Febbraio 1943-XXI°

O G G E T T O: Cannoni della vecchia batteria "pende Adelfia".-

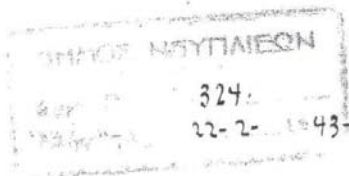
AL PODESTA' DEL COMUNE DI NAUPLIA

La rimozione da Nauplia dei vecchi cannoni, conosciuti sotto il nome di "Pende Adelfia" é stata effettuata a seguito di ordini superiori.
Sono spiacenti, pertanto, di non aver potuto aderire alla vostra richiesta.

IL GENERALE DI DIVISIONE
COMANDANTE
(Maggi)

Magri

A-23
2

2.3. Ασίνη

Το καλοκαίρι του 1943 οι Ιταλοί κατέστρεψαν αρχαιότητες στον λόφο της Μαρμπούνας. Στη συνέχεια χρησιμοποίησαν την μυκηναϊκή πλευρά ως μια παράκτια θέση όπλων και κατασκεύασαν ένα συγκεκριμένο παρατηρητήριο - φυλάκιο, πάνω από συγκροτήματα οίκων της Μέσης Ελλαδικής Εποχής, πάνω στη δυτική πλαγιά του λόφου. Κάτω από την πλαγιά των συγκροτημάτων μερικών μυκηναϊκών οίκων αποκαλύφθηκαν μικρότερα, χρησιμοποιούμενα για κατασκευαστικούς σκοπούς, καθώς στο άλλο σημείο ενσωμάτωσαν μέσα στον χώρο χαμένες πέτρες (εκβραχισμένες), με τις οποίες έκτισαν τις εξωτερικές θέσεις.

Σε άλλα οπλοपुरοβολεία, που ήταν στημένα στην ανατολική πλευρά της Ακρόπολης και στις διόδους επικοινωνίας, έκοψαν τα μέρη δια μέσου των πύργων στα τείχη του 4^{ου} αιώνα π.Χ. Η κεραμική δίνει αυτήν την χρονολογία. Επίσης ήταν κατεστραμμένη μια γεωμετρική απόθεση. Η μυκηναϊκή ταφική διάταξη δυτικά της πόλης είναι άθικτη.

Στο αρχαιολογικό αρχείο του Σουηδού αρχαιολόγου Alex Person, αναφέρεται ότι στον αρχαιολογικό χώρο της Ασίνης οι Ιταλοί έκτισαν δύο φυλάκια, το ένα στην περιοχή του ύψους του ναού της Παναγίας και το άλλο στην πίσω μεριά της Ακρόπολης, που βλέπει προς την θάλασσα.

Στη συνέχεια βομβάρδισαν με βόμβες μονοξειδίου του θείου το αρχαίο λιμάνι της ακρόπολης της Ασίνης και αφαίρεσαν τους δόμους του λιμανιού, την ηλιακή επιφάνεια και τον φάρο με την μηχανισμό του. Σήμερα υπάρχουν εκεί οι δόμοι του λιμανιού, οι οποίοι είναι καλυμμένοι από τη θάλασσα.

Η Ασίνη ανήκει στη Δ' Αρχαιολογική Περιφέρεια Αργολίδας με έδρα το Ναύπλιο.

Ο τότε εφορεύων Επιμελητής Αρχαιοτήτων Χρήστος Πέτρου διαβίβασε προς το Υπουργείο Παιδείας επιστολή⁴⁰ με ημερομηνία 11^η Αυγούστου 1943, στην οποία περιέγραφε την κατάσταση που επικρατούσε στους αρχαιολογικούς χώρους της περιοχής της Ασίνης, που δοκιμαζόταν στην περιφέρεια του εφορεύοντος, κατά τις διανυόμενες εθνικές στιγμές.

⁴⁰ Πέτρου, 1943.

Πάνω στον λόφο της ακροπόλεως προέβησαν οι Ιταλοί σε εκτεταμένες οχυρωματικές εργασίες! Τί ακριβώς είχε γίνει εντός του χώρου της ακροπόλεως δεν είναι γνωστό, γιατί σε κανέναν δεν επιτρέπονταν η προσέγγιση. Ακαταπαύστως ακούγονταν εκρήξεις δυναμίτιδος με τις οποίες, όπως φαίνεται, επιχειρούνταν εκβραχισμοί και υπονομεύσεις⁴¹.

Από την επί τόπου μετάβαση του εφορεύοντος και την απ' έξω εξέταση διαπιστώθηκαν οι εξής σοβαρές ζημιές: α) Ενιαχού έχει βλαφθεί το μυκηναϊκό τείχος της ακροπόλεως με την αφαίρεση λίθων. Μάλλον καταφανείς είναι οι βλάβες αυτές κοντά στην είσοδο. β) Πάντα τα θεμέλια των οικημάτων της "κάτω πόλεως", των αμέσως προς δυσμάς του εκκλησιδίου της Παναγίας (Frodin-Person, Asine εικ. 9) εμφανίσθηκαν, των λίθων χρησιμοποιηθέντων για την κατασκευή οχυρών ή οικίσκων καταλυματικών. Περισώθηκαν οπωσδήποτε οι αυτόθι ευρισκόμεναι ρωμαϊκές θέρμες. γ) Οι λαξευτοί μυκηναϊκοί τάφοι, οι εις την κλιτύν του δυτικώς της ακροπόλεως κειμένου λόφου της Μπαρμπούνας, έχουν μεταβληθεί σε αποθήκες πυρομαχικών. δ) Σε άλλα οπλοπυροβολεία τα οποία ήσαν στημένα στην ανατολική πλευρά της ακρόπολης και στις διόδους επικοινωνίας έκοψαν τα μέρη δια μέσου των πύργων στα τείχη του 4^{ου} αι. π.Χ. Η μυκηναϊκή ταφική διάταξη δυτικά της πόλης είναι άθικτη. Βέβαια, σε αναλογικό προς αυτά συμπέρασμα δέον να θεωρηθεί η καταστροφή και των λοιπών αρχαίων λειψάνων πάνω στην ακρόπολη.

Για τις ζημιές αυτές δεν ίσχυσαν οι διαμαρτυρίες του φύλακα Μπικάκη να σταματήσουν, ούτε οι ενέργειές του. Ο φύλακας αναφέρει ότι:

"Η στο Ναύπλιο εδρεύουσα διοίκηση της Μεραρχίας, η οποία απετάθη σ' αυτόν του έδωσε την απάντηση ότι "η κατάσταση είναι τέτοια, ώστε να προέχει η ασφάλεια του στρατού, έναντι της οποίας δεν είναι δυνατόν να υπολογιστούν τα αρχαία".

Ο λόφος της ακρόπολης της Ασίνης χρησιμοποιήθηκε για κατασκευή οχυρωματικών έργων⁴². Πάνω στην κορυφή του λόφου της Ασίνης για την περίπτωση αυτής της κλοπής χρησιμοποιήσαν δυναμίτιδα. Και είναι μεν αληθές ότι οι αρχαιότητες οι οποίες ευρίσκονται στους πρόποδες του λόφου δεν βλάπτηκαν από τις ενεργούμενες εργασίες,

⁴¹ Ιστορικό Αρχείο Μνημείων Αθηνών, Φάκελος 587 Γ 60.

⁴² Μπικάκης, 1942.

αλλά είναι επόμενο σε ενδεχόμενες στο μέλλον πολεμικές επιχειρήσεις να διατρέξουν άμεσο κίνδυνο από βομβαρδισμούς των αεροπλάνων και των βολών του πυροβολικού.

Στον φύλακα δεν επιτράπηκε η άνοδος από τον λόφο για να σχηματίσει σαφέστερη ιδέα περί της εκτάσεως των εργασιών.

Το καλοκαίρι του 1943 καταστράφηκαν αρχαίοι τάφοι, το περιεχόμενο των οποίων δεν παραδόθηκε στην Ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία. Η καταστροφή της αρχαίας Ασίνης από τους Ιταλούς υπήρξε τέλεια, ριζική και ολοκληρωτική, είχε δε σχεδιαστεί και προμελετηθεί από την Ανώτατη Στρατιωτική Ιταλική Διοίκηση και εκτελέστηκε από τους ανωτέρους και κατωτέρους αξιωματικούς. Όλοι έχουν αμέριστη ευθύνη για την πρωτοφανή αυτή καταστροφή.

Μεταξύ αυτών, ιδιαίτερα ο υπεύθυνος, ο λοχαγός Μπάνιο Λέζι από την Πίζα, είχε αιχμαλωτιστεί από τους Γερμανούς τον Σεπτέμβριο του 1943. Εκεί στην Ασίνη έχουν γραφτεί στις πλάκες του αρχαιολογικού χώρου τα εξής: «Lavori terminate 9-5-42 Caporale continuo 433 Btg-T.M. laComp. 4a Plotone, Le Squandra».

Σύμφωνα με τις επιτόπιες έρευνες του κυρίου Μπάμπη Αντωνιάδη, Τοπογράφου Μηχανικού του Αρχαιολογικού Μουσείου Ναυπλίου, έχουν καταγραφεί ορύγματα, χαρακώματα και βαθιές οπές στο έδαφος της Ακρόπολης της Ασίνης, που αποδεικνύουν ότι ο χώρος βλήθηκε από τα ιταλικά πυροβόλα, καθώς και από τα γερμανικά με σκοπό τις αρχαιοκαπηλίες και τις καταστροφές των εκεί κτηρίων. Γι' αυτό υπάρχει σχετική εικόνα στην ιστοσελίδα του Αρχαιολογικού Μουσείου Ναυπλίου.

2.4. Άργος

Το Μουσείο του Άργους βρέθηκε να είναι σε πολύ άσχημη κατάσταση. Ο επιστάτης κατέθεσε ότι οι Γερμανοί πήραν ένα γεωμετρικό αμφορέα από το Ηραϊόν, το οποίο βρίσκεται κοντά στο χωριό Πρόσυμνα του Άργους, δυτικά της Ακρόπολης της Λάρισας, και ανεκτίμητης αξίας νομίσματα και θησαυρούς. Επίσης οι Ιταλοί έκλεψαν από το Μουσείο ένα ιπάριο, πέντε αρχαία, δύο λυχνάρια και δύο γυναικεία ειδώλια, όπως αναφέρεται στο αρχείο του Ολλανδού αρχαιολόγου Vollgraff, που ήταν στην υπηρεσία του Γαλλικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου της Αθήνας.

Οι Ιταλοί έστρωσαν ένα συγκεκριμένο πάτωμα πλάτους πέντε μέτρων στο μέσον της ορχήστρας του θεάτρου, το οποίο χρησιμοποίησαν το 1942. Έκοψαν επίσης ένα φτερό από τα δεκατρία σκαλιά στους αριστερούς τοίχους στο κέντρο του προσκηνίου.

Από το Ηραίον του Άργους έκλεψαν έναν αμφορέα και νομίσματα ανεκτίμητης αξίας.

Κοντά στο Άργος έγιναν από τους Γερμανούς στρατιωτικές εκσκαφικές εργασίες υπό την εποπτεία του K. Grundmann, τις οποίες παρακολουθούσε και ο στρατηγός Spreidel. Σε αυτές ευρέθησαν αρχαία αντικείμενα, που έμειναν για χρόνια στο Γερμανικό Ινστιτούτο. Κάποιος αριθμός πηλίνων αντικειμένων του Άργους παραδόθηκε περί το τέλος της Κατοχής στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο των Αθηνών⁴³.

Οι Ιταλοί της εκεί στρατιωτικής διοίκησης διέρρηξαν το παράθυρο του μουσείου του Άργους και έκλεψαν πολλά αντικείμενα⁴⁴ απ' αυτό, όπως ένα χρυσό δαχτυλίδι και πολύτιμα πήλινα αγγεία. Μεταξύ των κλοπιμαίων είναι ένας χρυσός δακτύλιος, γλυπτά και πήλινα αντικείμενα, και άλλα τα οποία αγνοούνται, που προέρχονταν από τις ανασκαφές του Vollaggraff και βρίσκονταν σε σφραγισμένα κιβώτια, προκειμένου να μελετηθούν από τον διενεργήσαντα την ανασκαφή. Μεταξύ των κλοπιμαίων υπήρχε ακόμη και κιβώτιο πλήρες από τις ανασκαφές τους. Πολλά από τα αριθμημένα αντικείμενα λείπουν από τις προθήκες του μουσείου.

Στις 24 Οκτωβρίου του 1941 ο λοχαγός – διοικητής Άργους Aurelio Marcarino της 3^{ης} Regg. Avt. Alpina, κατόπιν διαταγής του στρατηγού U. Ricagno, αφήρεσε από το Μουσείο του Άργους διάφορα αντικείμενα, μεταξύ των οποίων ένα ιπάριο, πέντε αγγεία, δύο λύχνους και δύο ειδώλια γυναικών. Όταν όμως πληροφορήθηκε ότι προφανώς θα του ζητηθεί να επιστρέψει τα αντικείμενα, σκηνοθέτησε και πραγματοποίησε διάρρηξη του μουσείου προς κάλυψη της κλοπής.

Η διάρρηξη έγινε την 30^η του ίδιου μηνός από τους Ιταλούς στρατιώτες, οι οποίοι υπηρετούσαν υπό τας διαταγές του. Κατά τη διάρρηξη αφαιρέθηκαν αρκετά ακόμη αντικείμενα του μουσείου, μεταξύ αυτών γεωμετρικό αγγείο ύψους περίπου 0,30 μ., δύο

⁴³ Flash Tripoli Raptopoulos.

⁴⁴ Τσιαμπάσης, 2013, ανακτήθηκε από το <http://www.lifo.gr/mag/features/3704>. [ημ. προσβ. 28.3.2013].

κορινθιακοί οξυκόρυφοι αμφορείς, δύο αττικές λήκυθοι μετ' ανθεμίων του 5^{ου} αι. π.Χ., αταύτιστο ρωμαϊκό αγγείο, πήλινα ειδώλια, δυσεξακρίβωτα αντικείμενα λόγω του ότι συγχρόνως κλάπηκε και ο κατάλογος του ευρετηρίου του μουσείου. Όμως στο λήμμα “τα θαμμένα αρχαία κατά τον πόλεμο”, το οποίο είναι ανηρτημένο στο διαδίκτυο, καταγράφονται και παρουσιάζονται λεπτομερώς τα κλοπιμαία, για τα οποία διενεργεί έρευνα ο Κωνσταντίνος Τσιαμπάσης από το Πανεπιστήμιο της Μεσσήνα (Università di Messina)⁴⁵.

Σημειωτέον ότι τρία από τα αναφερόμενα πιο πάνω πήλινα αγγεία⁴⁶, τα οποία είχε κλέψει ο Marcarino, δεν τα επέστρεψε. Όμως ο γράφων εντόπισε και βρήκε τα συγκεκριμένα αντικείμενα στον προαναφερθέντα κατάλογο του Διαδικτύου.

Στη νότια πλευρά του αρχαιολογικού χώρου του Άργους, κοντά στον Ίναχο ποταμό, σε ίση επιφάνεια με τη στάθμη του και τη γέφυρά του, στο σημείο όπου βρίσκεται ο κοιμητηριακός ναός του Αγίου Βασιλείου Άργους, υπήρχαν εκεί σύμφωνα με τον Πausανία δάση με πεύκα, κυπαρίσσους και έλατα, μέσα στα οποία υπήρχαν και είναι ακόμη ορατοί χώροι με ορύγματα, που έχουν εναπομείνει από τους βομβαρδισμούς της Louftwaffe, η οποία βομβάρδισε την αρχαία Ακρόπολη του Άργους Λάρισα, προχωρώντας στον βομβαρδισμό του αρχαιολογικού χώρου του Άργους τον οποίο χρησιμοποίησαν ως αεροδρόμιο, σύμφωνα με τα γερμανικά έγγραφα. Ο Πausανίας περιγράφει και αναλύει τον χώρο⁴⁷ με όλα τα μνημεία που είδε σε αυτόν. Στον χώρο υπάρχουν δύο είσοδοι, η μία προς ανατολίας και η άλλη προς δυσμάς, που μετρήθηκαν από τους Γερμανούς στην Κατοχή, οι οποίοι με τις διαστάσεις που πήραν, κατασκεύασαν το αεροδρόμιο του Άργους, που χρησιμοποιήθηκε ως χώρος ανεφοδιασμού των γερμανικών βομβαρδιστικών Stoukas της Louftwaffe για τους βομβαρδισμούς του Μάλεμε της Κρήτης και της περιοχής της Μεταμόρφωσης Μολάων Λακωνίας. Η γερμανική «Louftwaffe» εγκατέστησε σε αυτό, εν όψει της επιθέσεως κατά της Κρήτης – τρεις μονάδες JU87 «Στούκας» (περιβόητα βομβαρδιστικά καθέτου εφορμήσεως), τα

⁴⁵ Flash Tripoli Raptopoulos.

⁴⁶ Flash Tripoli Raptopoulos.

⁴⁷ Πausανίας, *Κορινθιακά*, 23, 5-6.

οποία χρησιμοποιήθηκαν εδώ με αυτή τη μέθοδο, αποβλέποντας ακριβώς στον στόχο, ο οποίος ήταν ότι εντόπιζε το αρχαίο μνημείο και το πετύχαινε ακριβώς στο σημείο που ήταν. Στη συνέχεια, γινόταν με πτώση αλεξιπτωτιστών η λεηλασία των αρχαίων με την αρχική συμβολή των βομβών διασποράς με νιτρομεθανόλη, η οποία σύμφωνα με τη χημική της ανάλυση βγάζει τις αρχαιότητες στην επιφάνεια του εδάφους, μαλακώνοντάς το και έτσι αφαιρούνται ολοσχερώς τα αρχαιολογικά στοιχεία της περιοχής με βόμβες paralm και διασποράς, όπως προαναφέραμε, καθώς και με βόμβες νιτρομεθανόλης, οι οποίες ήταν ταχείας καύσεως. Στη συνέχεια εκβράχιζαν και δημιουργούσαν σύγχυση. Αυτό προκύπτει από τα χαρακτηριστικά της νιτρομεθανόλης, η οποία είναι ισχυρό εκρηκτικό και όχι καύσιμο, έχει μεγάλη πηκτικότητα σε οξέα, παράγει ελάχιστη θερμότητα και δεν παράγει ενέργεια ανά κιλό καυσίμου. Είναι εκρηκτική ύλη, η οποία βγάζει εκκωφαντικό θόρυβο, έχει διάρκεια φλογών και δημιουργεί παύση της πορείας του ήχου, προκαλώντας σύγχυση στο τοπίο και σε περίπτωση λεηλασίας – κλοπής αρχαιολογικών χώρων, όπως εδώ στον αρχαιολογικό χώρο του Άργους. Υπήρχαν σημάδια, τα οποία σχημάτιζαν διόδους προσγείωσης αεροσκαφών και ο χώρος είχε οδούς που καταστράφηκαν και λεηλατήθηκαν από τους Γερμανούς μετά τους βομβαρδισμούς από τη Luftwaffe, που μεταφέρθηκαν στη Γερμανία με καμιόνια με μέριμνα του Feetz, ο οποίος από δύο αφετηρίες του Ηραίου του Άργους στη Πρόσυμνα και στη Κόρινθο, τα μετέφερε στη Γερμανία. Στον αρχαιολογικό χώρο του Άργους έλαβαν χώρα γερμανικές στρατιωτικές εκσκαφικές εργασίες υπό την εποπτεία του K. Grundmann, τις οποίες παρακολουθούσε και επόπτευε ο Spiedel⁴⁸, όπως πληροφορούμαστε από γερμανικά έγγραφα. Σε αυτές, όπως είναι γνωστό, βρέθηκαν αρχαία αντικείμενα, που έμειναν για χρόνια στο Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο. Κάποιος αριθμός πηλίνων αντικειμένων του Άργους παραδόθηκε γύρω στο τέλος της Κατοχής στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο των Αθηνών. Όλα τα παρακάτω μεταφέρθηκαν στη Γερμανία, όπως: κίονες ναών, αγάλματα, πλάκες διόδων και δόμων, οι επονομαζόμενοι θησαυροί του Πολυνείκη και των Αργείων συμμάχων του, οι οποίοι εξεστράτευσαν για να τον βοηθήσουν. Οι Γερμανοί από άκρη σ' άκρη της περιοχής αυτής είχαν λεηλατήσει και είχαν πάρει τα περισσότερα ευρήματα των αρχαιολογικών συνανηκόντων, μεταφέροντάς τα στη Γερμανία. Εκεί, υπήρχαν κατά

⁴⁸ Λεκάκης 2012: 73.

τον Πausανία τα ναϊκά συγκροτήματα της Ορθίας Αρτέμιδος και της Αφροδίτης, στο οποίο βρισκόταν το ξύλινο άγαλμα της θεάς προς ανατολάς και το άγαλμα του Άρεως προς δυσμάς⁴⁹. Όλα αυτά κλάπηκαν από τους Γερμανούς και μεταφέρθηκαν με καμιόνια στο Αρχαιολογικό Μουσείο “Pergamemuseum” του Βερολίνου, από το Αρχαιολογικό Μουσείο του Άργους.

Σύμφωνα με το αρχαιολογικό αρχείο του Vollgraff, πιστοποιείται από το Γαλλικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αθηνών ότι κλάπηκαν οι μυκηναϊκές επιγραφές του Αρχαιολογικού Μουσείου του Άργους μαζί με τις αττικές ληκύθους, το ιπάριο και άλλα τιμαλφή. Η έκθεση των κλεμμένων τεχνουργημάτων παρουσιάζεται πιο κάτω:

Στη συνέχεια ακολουθούν φωτοτυπίες από το αρχείο του Vollgraff σχετικά με τις παραπάνω αναφερόμενες επιγραφές, καθώς και η μετάφρασή τους.

⁴⁹ Πausανίας, *Κορινθιακά*, 23, 31-37.

Τεκμήρια από το αρχείο του Vollgraff (γαλλικό πρωτότυπο)

midés qui sont conçus suivant le même idéal et la même structure. Ils ont, en effet, la même allure encore archaïque, sont plus musclés, plus massifs que ceux des maîtres suivants, devenus plus souples, plus agissants, d'une race plus fine, plus élancée. Or, c'était déjà vers l'atelier d'Euthymides que nous avait guidé l'étude de la draperie.

Ex-voto offert dans les premières années du ve siècle à Apollon sans doute, qui occupait alors une place importante dans le sanctuaire d'Asclépios (1), l'éphèbe d'Épidaure représentait-il les traits de quelque œuvre célèbre ? Nous laisserons à d'autres le soin de décider si les caractères qu'il peut avoir en commun avec l'Apollon de Piombino ou le bronze célèbre Canachos de Sicyone, ou s'il vaut mieux, de par ses traits égyptiques, évoquer le grand Apollon de bronze d'Onatas qui finit à Pergame, dans la collection des Attalides (*Anth. Palat.*, IX, 238). Il nous a suffi d'ajouter à une liste déjà longue ce beau produit d'une époque qui a fait passer dans ses œuvres, encore tout imprégnées d'archaïsme, le frémissement des premiers symplômes de l'art classique.

Alhènes, novembre 1943.

R. MARTIN.

(1) Le lieu de trouvaille est le seul indiqué qui permette de considérer cette statuette comme un Apollon car les attributs, s'ils existaient, sont perdus et la draperie ne saurait fournir la moindre indication sur l'identité du personnage qui en est revêtu. C'est un vêtement léger qui portait les divinités aussi bien que les humains, mais de préférence les divinités en action, les héros, les guerriers et les athlètes : Apollon, sur le vase François, Fortw.-Reich, pl. 11-12 et dans une dispute du trièdre, d'Andokides, *ibid.*, pl. 111 et 133 ; Hermès poursuivant Paris sur un vase à figures noires, E. Pfluhl, *Materet*, fig. 211 ; Zeus brandissant le foudre sur un vase chalcidien, A. Rumpf, *Chalkid. Vasen*, pl. XXV et CI, CV et bronze d'Olympie, *Olympia*, IV, pl. VII, 46. Les mortels ont aussi ce manteau, tel Eurysthée sur une amphore à figures noires, P. Orsi, *Gala*, pl. IX, dans Perrot, *Hist. Art.*, X, p. 211, fig. 137 et tous les personnages de la suite de Thésée sur le vase François. C'est ensuite la longue série des éphèbes athéniens que les peintres de coupes représentent dans la palestra : Hartwig, *op. cit.*, pl. IX, XI et surtout XLVII et XLVIII, 1, 2 ; aussi un relief de Copéonagou, C. Richter, *Greek Sculpture*, p. 77, fig. 182, et A. Furtwängler, *Antike Gemmen*, III, p. 267.

INSCRIPTIONS D'ARGOS

(Pl. XXXVI)

1. Le fragment IG, IV, 555 a été publié à plusieurs reprises (1), mais jamais correctement. Du temps où l'on connaissait peu d'inscriptions d'Argos, il a attiré l'attention des savants à cause de la forme des caractères ; mais on ne s'est pas donné la peine de chercher à le comprendre. En 1930, il se trouvait encore au même endroit où O. Lüders l'avait copié en 1872, c'est-à-dire dans le jardin de la maison de $\Delta\mu\acute{\iota}\rho\acute{\rho}\sigma\acute{o}\varsigma$ Κοῦζῆς , médecin à Argos. Le père de M. Kouzis a été démarque d'Argos ; O. Lüders notait très justement que la pierre se trouvait *in horto demarchi*. Ceux qui l'ont publiée depuis sans s'être rendus sur les lieux indiquent à tort qu'elle est conservée à la demarchie ou dans le jardin (non existant) de la demarchie. La pierre n'a pas souffert depuis 1872. C'est un fragment de calcaire gris-blanc brisé de toutes parts (hauteur : 0 m. 24 ; largeur : 0 m. 20 ; épaisseur : 0 m. 15 ; hauteur des caractères : 0 m. 012 ; interligne : 0 m. 006). L'épaisseur du fragment est assez considérable pour qu'il ait pu appartenir à une stèle de dimensions relativement grandes. Pour sa publication dans *IGA*, Roehl disposait de la copie et de l'estampage de Lüders qui avaient déjà servi à Kirchoff. Mais le fac-similé publié par Roehl et reproduit plus tard par Fraenkel dans les *IG* est mal fait. Il donne l'impression que le texte est gravé nonchalamment : les lignes n'y sont pas purement horizontales, elles fléchissent et s'abaissent vers la droite. Le nouveau fac-similé reproduit ci-dessous (fig. 1) fait voir que l'inscription ne le cède pas aux beaux documents épigraphiques du milieu

(1) Kirchoff, *Stud. zur Gesch. des Alph.*, 1877, p. 84 (la 4e édition parue en 1887 ne mentionne plus l'inscription que très brièvement) ; Roehl, *IGA*, 1882, 38 ; Cauer, *Del.*, 1883, 51 ; Roberts, *Introd. to Greek Epigraphy*, I, 1887, p. 117 ; *SGDI*, 1895, 3272 ; Fraenkel, *IG*, IV, 1902, 595.

ou de la seconde moitié du ve siècle. Les caractères sont placés *στοιχῶδ*, et dûment espacés. La copie donnée par Kophiniotís (1) est sans valeur.

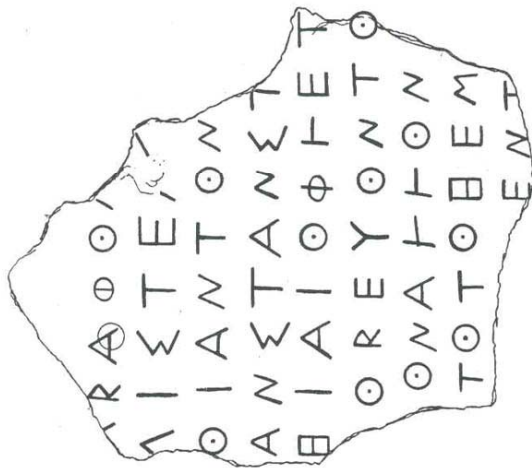

Fig. 1. — Fac-similé de l'inscription 1.

[ἀλλὰ ἐδοξε ἀρή(τεσε) δὲ τῶν ἐγγραφοῦν βολῆ]

[Θε]μεστῆς

θίζν (ou οἶαν) τῶν

αἰς τῶν τ

ήξ ἀρῆτέ[ο]

ορεῦοντο

[τ]ῶν ἄλλων

το τὸ ἡμέ[ισον]

εντ

On ne paraît pas avoir remarqué jusqu'ici l'espace blanc au-dessus du φ de la l. 1. La première ligne du fragment était la première ligne du texte.

(1) J. K. Kophiniotís, *Ἱστορία τοῦ Ἄργους*, 1892, p. 117.

L. 1. Le trait oblique au commencement de la ligne a passé jusqu'ici inaperçu. Au bout de la ligne, le trait oblique marqué par Kirchhoff a été omis à tort par Fraenkel et par Fraenkel. Les caractères de l'alphabet auxquels les deux traits obliques pourraient avoir appartenu sont A, A (gamma), M et N. La seconde lettre de la ligne avait été lue A par Kirchhoff. Roehl fut le premier à s'apercevoir qu'on distingue en réalité à cet endroit deux lettres qui se recouvrent en partie : A et O. Croyant que l'O était en surcharge, Roehl lisait [γ]ροφο-, leçon adoptée ensuite par Roberts, Prellwitz et Fraenkel, mais sans qu'ils aient cherché à la justifier en précisant quelle pouvait être la terminaison d'un mot commençant de cette manière — ce qui eût par ailleurs été difficile. Revision faite, il apparaît que l'O est gravé moins profondément que l'A. C'est donc l'O que le lapicide aura tracé d'abord, s'apercevant ensuite de son erreur, il aura gratté légèrement la surface polie de la stèle et remplacé finalement par un A nettement accusé le caractère rond devenu moins apparent. Je restitue [ἐγ]ροφο[ν], terme qui, dans l'en-tête du document, signifiera : « étaient secrétaires ». Les décrets d'Argos sont généralement datés d'après le président et le secrétaire du conseil de la cité (1). Exceptionnellement, une pièce est datée d'après le seul secrétaire (2).

A Argos, le secrétaire est appelé d'habitude, non γραμματεὺς, mais γραφεύς. On en dérive le verbe γραφεύειν, « être secrétaire ». Mais γραφεύειν aussi (rappelons ici qu'en dialecte argien le verbe γραφεύειν garde invariablement l'alpha (3)) se prend dans le sens de γραμματεῖν. C'est ainsi qu'on lit dans une inscription d'Épidaure du ive siècle : ἡγομνιμόνων, οἷς ἔγραφε Διονύσιος (4). Un texte d'Érythrées (5), qu'on assignera, avec W. H. Buckler (6), au ive siècle plutôt qu'au ve, offre un second exemple de γραφεύειν au sens indiqué. On en trouvera d'autres encore dans l'index analytique du dernier fascicule du volume IV des IG (7). L'acception peu commune de γραφεύειν dont je parle peut donc passer pour solidement établie. Il n'est cependant pas inutile d'attirer à nouveau l'attention sur elle. Schultheiss, dans son

(1) Cf. *Mnemos.*, XLIII, 1915, p. 371-383 ; XLIV, 1916, p. 221.

(2) Cf. *Mnemos.*, XLIV, 1916, p. 65 (*Schwyzler, Ex.*, 90) : ἐπὶ γραφεύς τῶ βολῆθ Ἰσοδῆτρα, τοὺς δὲ γραμματεῖς Δαμῆτα. *BCH.*, XXXIII, 1909, p. 176 (*Schwyzler, Ex.*, 94) : ἐπὶ γραμματεῖς τῶν συνέδρων Μέρωνος.

(3) Cf. *BCH.*, XXXIV, 1910, p. 331 (*Schwyzler, Ex.*, 83, B), l. 26 : περιγραφεύοντο, *Hausich, De tit. Arg. dial.*, 1903, p. 19 ; *Buckler, Class. Rev.*, 1925, p. 141 ; *Bechtel, Griech. Dial.*, II, p. 114.

(4) *IG.*, IV, 1, 106, 10.

(5) *Revue de philol.*, 1909, p. 11 ; 1928, p. 191-199.

(6) *L. I.*, LX, 1934, p. 385.

(7) *IG.*, IV, 1, p. 182.

article *ἡραματεῖς* de l'Encyclopédie Pauly-Wissowa, ne la mentionne pas encore, et la récente édition du dictionnaire de Liddell et Scott renvoie pour elle uniquement à certains textes grecs trouvés en Égypte et qui datent du 1er et du 1er siècle de notre ère.

Quant à la forme du pluriel (*ἡραματων*) que je restitue, elle implique qu'il est ici question, non pas d'un, mais d'au moins deux secrétaires. Il y fait voir une exception à la règle généralement suivie en Grèce, exception qui n'est pas sans exemples (1).

Est-ce donc bien que notre fragment appartient à un décret du peuple argien ? La conclusion s'impose, à moins qu'on ne veuille songer à une résolution d'une *ἐκκλησία* ou d'un collège religieux, choses qu'on ne s'attend pas à rencontrer au 1er siècle. Il est donc juste de restituer au début du préambule la formule initiale : *ἀναγὰς ἐδοξε* (dont on sait qu'elle a été en usage dès le 1er siècle) suivie de la mention du nom du président, soit du gouvernement, soit du conseil (2).

L. 2. Les éditeurs copient : *ωστε*. Le premier caractère n'est cependant pas un *ω*, mais la moitié droite d'un *μ*. Or, les lignes 2 et 3 semblent devoir avoir contenu la mention des deux secrétaires du conseil, le nom de chacun d'eux étant suivi probablement du nom de son père et de celui de sa phratérie. Le second secrétaire s'appelait : [Θε]μετρίας. L'z et le *ς* final ont laissé des traces non équivoques.

L. 3 : *-θζν* ou *-όζν*. Les O étant pointés, on ne distingue pas l'ο du θ. La restitution de Roehl : [θ]όζν est possible (cf. l. 5 : *οπάτ[ο]*), mais elle ne laisse pas de paraître arbitraire.

L. 5. Roehl et Fraenkel écrivent [δρα]μ[α]τεῖς. Ils ont probablement en tête des textes tels que Schwyzer, *Ex.*, 654, 4 : *οπάζν τῷ δαζμω*, ou *Syll.*², 75 (décret attique de 428/7), l. 9 s. : [τῶν δὲ οπα]μ[α]τεῖρων *ὡς* *γερζά* *δραμοζά* signifie : « aux frais de l'état », « au service de l'état », ou encore ailleurs : « par la volonté du peuple », est-il admissible que l'on ait dit *δραμοζά* *οπαζάντων* dans le sens de *οπαζάντων* *τῷ δήμῳ* ? Le parti le plus sûr, c'est de s'abstenir ici de toute tentative de restitution. On pourrait être

(1) Cf. *Syll.*¹, 598, D (décret éolien de Magnésie, de 194/3 avant J.-C.) : *ἡραματεῖρων* τῶν τοῦ [Αἰρε]ζῶζ... *ἡραματεῖρων*, *Μικρολόμοζ* *Φοβεζός*, A Argos, le temple d'Apollon Pythaeus avait deux *γερζά*, vers l'an 92 avant J.-C. (*BCH*, XXXIII, 1909, p. 176; *Syll.*¹, 735). Cf. H. Swoboda, *Die griech. Volksversammlungen*, 1890, p. 207.
(2) Cf. *BCH*, XXXIV, 1910, p. 331 (Schwyzer, *Ex.*, 83, B), l. 24 ; *IG*, IV, 1, 69, 2 ; *Memnos.*, LVIII, 1920, p. 407 ; *Memnos.*, XLIII, 1915, p. 384 ; *NLIIV*, 1916, p. 63 sq. ; *LVIII*, 1920, p. 34 sq. ; *CRAI*, 1940, p. 263 ; *Ἐπιτάμιος* (Schwyzer, *Ex.*, 85, 14 ss.).

capité de voir dans *λιζα* la terminaison du nom d'une divinité d'Argos. Or, parmi les déesses qui recevaient un culte officiel dans la cité même ou dans la banlieue, il n'y en a qu'une à ma connaissance dont le nom puisse se terminer de la sorte. C'est l'Artémis Orthia dont parle Pausanias (1). Une inscription lacédémonienne archaïque (2) et une inscription d'Arcadie (3) donnent la forme *Ῥοβζαζά*, qui est devenue dans la suite *Ῥοβζαζία*, *Ῥοβζαζία*, *Ῥοβζαζία*, *Ῥοβζαζία* (4).

L. 6 : *-οπεζόντο*. Troisième personne du pluriel d'un verbe tel que *ποπεζέν* ou plutôt *ἀποπεζέν* (*ἀποποπεζέν*, *ἀποποπεζέν*).
L. 8 : *τὸ ἰεζ[ισον]*. Cf. *Syll.*³, 56, A, 7 ; Schwyzer, *op. l.*, p. 432 ; *IG*, IV, 1, 45, 8 ; [ἡ]μ[ε]ζοντο ; Bechtel, *Griech. Dial.*, II, p. 466.

2. Maison d'Ioannis Boubourékas. Stèle à fronton de calcaire gris-blanc ornée d'un bas-relief représentant les trois Euménides, dont la première tient à la main un pavot ; devant elles, un groupe d'enfants composé d'un homme et de deux femmes accompagnées d'un enfant (pl. XXXVI). Trouvée à proximité de Tirynthe, non loin de la route qui mène de Tirynthe à Argos. Haut. : 0 m. 80 ; larg. en haut : 0 m. 31, en bas : 0 m. 37 ; épaisseur : 0 m. 09 ; haut. des caractères : 0 m. 02. Style du 1er siècle avant J.-C.

ΑΣΚΑΡΙΑΔΑ
ΕΥΜΕΝΙΣΙΝ

'Ασκαρτζάδζ[ς]
Εὐμεζόντο

Trois monuments semblables ont été décrits en 1879 par Arthur Milchhofer (5). Les inscriptions qu'ils portent ont été révisées et republiées par Fraenkel (6). Deux des stèles proviennent de l'église H. Ioannis qui s'étève à une demi-heure de distance à l'Est d'Argos, la troisième vient de l'église H. Barbara à Lalouka, hameau situé à un quart d'heure à l'Est de H. Ioannis. Milchhofer (7) en déduisait que les Euménides avaient dans l'antiquité un sanctuaire au lieu même où l'on construisit plus tard

(1) Paus., II, 24, 5.
(2) *IG*, V, 1, 252 ; Schwyzer, *Ex.*, 5, 3.
(3) *IG*, V, 2, 429 ; Schwyzer, *Ex.*, 673.
(4) Cf. Schwyzer, *Ex.* ad 4. Pour le changement de *-αζα* en *-αζα*, cf. Bechtel, *Griech. Dial.*, II, p. 303 sq.
(5) *AM*, IV, 1879, p. 152 sq., 174-176, pl. IX-X ; Kophiniotis, *op. l.*, I, p. 105 fig. 21-23.
(6) *IG*, IV, 571, 574-575.
(7) *L. I.*, p. 176.

l'église dédiée à l'apôtre Jean. Conclusion injustifiée, car les pierres antiques que l'on rencontre encadrées dans les murs d'une église byzantine n'ont pas nécessairement été trouvées dans le sol à l'endroit même où elle a été bâtie ; elles peuvent tout aussi bien y avoir été apportées du voisinage. Or, un quatrième ex-voto aux mêmes Euménides, qui fut publié qu'en 1902 (1), a été découvert, comme le nôtre, non loin de Tirynthe. C'est donc de ce côté-là, entre Tirynthe et Dalamanara, je pense, que l'on devra chercher le témémos des Euménides d'Argos (2).

3. Au lieu-dit Magoula, au Sud d'Argos. Stèle de calcaire gris-blanc. Haut. : 1 m. 05 ; larg. : 0 m. 62 ; épais. : 0 m. 27.

ΘΕΥΔΟΤΟΥ

Θεόδωρου

L'épigramme qui était placée au-dessous du nom du défunt est devenue illisible. Il s'agit du tombeau d'un étranger, car la forme argienne du nom serait Θεόδωρος.

4. Sur la base d'une petite pyramide en terre cuite trouvée le 5 août 1930 dans les fouilles du théâtre. Diam. : 0 m. 035 ; haut. : 0 m. 015 ; haut. des caractères : 0 m. 0035.

ΣΤΡΑΤΩΝ

ΑΝΤΑΝΔΙΑ

Στράτων

Ἀντανδρα

Tessère de théâtre (pour couple marié ?). On trouvera dans *IG*, V, 2, 323 une collection de tessères de théâtre en terre cuite, trouvées à Mantinée, en grande partie dans le théâtre même. Quelques-unes sont de même forme que celle d'Argos (3).

5. Anse d'amphore rhodienne en terre cuite trouvée le 23 août 1930 dans les fouilles du théâtre. Haut. : 0 m. 035 ; larg. : 0 m. 075.

ΗΦΑΙΣΤΙ

ΩΝΟΣ

Ἡφαίστιωνος

Cf. *IG*, XII, 1, 1310.

(1) *IG*, IV, 668.

(2) Cf. Wilamowitz, *Der Glaube der Hell.*, I, p. 405.

(3) Cf. *Dict. des Antiq.*, s. v. *tessera*, et la bibliographie citée p. 131, l.

6. Dans le jardin de la maison de M. Dimitrios Kouzias. Stèle à fronton en calcaire gris-blanc, brisée en bas. Haut. : 9 m. 56 ; larg. : 0 m. 40 ; épais. : 0 m. 12. Haut. des caractères : 0 m. 012.

ΕΠΙΑΝΘΟΥ

Ἐπιάνθου

On rencontre le nom d'homme Ἐπιάνθης dans Plutarque (1) et dans Pausanias (2). On lui comparera des noms tels que : Ἀριάνθιος, Εὐάνθης, Καλλιστράθη, Μέλιάνθης. Il semble que dans les noms de ce genre ἄνθος ait trait au coloris du visage. Κοφινιώτης (3), qui avait signalé la pierre en 1892, y lisait Τρέζανθος, fausse leçon qui a passé ensuite dans les *Inscriptiones Graecae* (4). Le génitif en -ου d'un nom en -ης et la barre non brisée de l'A prouvent que l'inscription se place au IIe siècle avant notre ère.

7. Fragment d'une plaque de marbre brisé de toutes parts, trouvé le 28 juin 1906 dans le bassin Ouest du château d'eau romain (5) qui domine le grand mur polygonal au pied de la Larissa (fig. 2, en haut à droite). Haut. : 0 m. 24 ; larg. : 0 m. 35 ; épais. : 0 m. 072. Haut. des caractères : 0 m. 10.

ΝΕΥΑ

ΕΝ

L. 1 : [κατεσ]κευ[ε]σ]. Il s'agit apparemment d'une inscription se rapportant à la construction du nymphée auquel aboutissait l'aqueduc romain. On trouvera sous le n^o suivant l'inscription relative à l'inauguration de ce dernier.

8. Huit fragments d'une plaque de marbre, trouvés le 28 juin 1906 (à l'exception du n° III qui a été trouvé le 20 juin) au même endroit que le n^o précédent (fig. 2).

I. Haut. : 0 m. 18 ; larg. : 0 m. 21 ; épais. : 0 m. 035. Haut. des caractères : 0 m. 07.

ΣΤΟΣ

—

[Σεξ]ιστός

(1) Plut., *De genio Socr.*, 17 : Ὑπερέδωρος ὁ Ἐπιάνθιος.

(2) Paus., X, 9 : Ἐπιάνθης.

(3) Κοφινιώτης, *Ιστορία τοῦ Ἀργίου*, I, p. 117.

(4) *IG*, IV, 652.

(5) Cf. *BCH*, XLIV, 1920, p. 224.

Les bases, particulièrement supérieures des deux derniers caractères peut être comparée à des lettres telles que 0, 1, 2.

III. Haut : 0 m. 17; larg. : 0 m. 10; épais. : 0 m. 030. Haut. des caractères : 0 m. 065.

03 A

Ce caractère se trouve sur le monument consacré au nom de Trajan et, à la l. 2, est le premier des caractères qui se trouvent à gauche de l'inscription ou à son commencement (03 A, 03 B, 03 C, 03 D, 03 E, 03 F, 03 G, 03 H, 03 I, 03 J, 03 K, 03 L, 03 M, 03 N, 03 O, 03 P, 03 Q, 03 R, 03 S, 03 T, 03 U, 03 V, 03 W, 03 X, 03 Y, 03 Z).

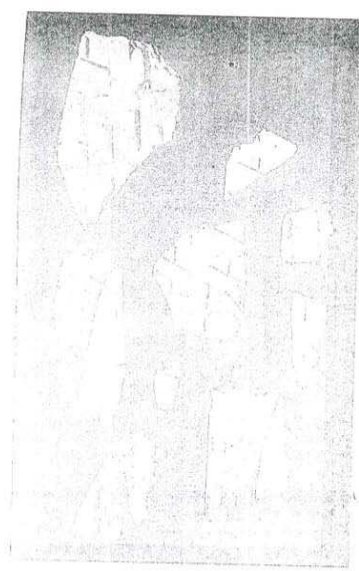

Fig. 2. — Inscription de l'Argolide d'Argos.

III. Haut : 0 m. 17; larg. : 0 m. 10; épais. : 0 m. 030. Haut. des caractères : 0 m. 065.

03 K, 03 L

[Ver]jazzau[er]s]. Au-dessus des caractères 23 et 24 il y a de faibles traces de deux ou trois lettres : on distingue deux traits verticaux et un trait oblique (03 A ?).

IV. Haut : 0 m. 15; larg. : 0 m. 10; épais. : 0 m. 031. Haut. des caractères : 0 m. 055.

03 F

La manière dont il reste une trace à gauche prouve que ces deux caractères se rapprochent plutôt au commencement d'une ligne.

V. Haut : 0 m. 135; larg. : 0 m. 085; épais. : 0 m. 035. Haut. des caractères : 0 m. 030.

03 H

VI. Haut : 0 m. 17; larg. : 0 m. 17; épais. : 0 m. 031. Les caractères ne sont pas conservés dans toute leur hauteur, qui se peut évaluer à peu près à 0 m. 065.

03 J

VII. Haut : 0 m. 16; larg. : 0 m. 10; épais. : 0 m. 03. Le partie inférieure des caractères est partiellement conservée.

03 I

VIII. Haut : 0 m. 13; larg. : 0 m. 23; épais. : 0 m. 037. Haut. des caractères : 0 m. 030. Nombre à droite.

EM
03 G

Ces deux caractères constituent la fin de l'inscription. Le trait ondulé qui surmonte le H final indique que celui-ci a la valeur d'un signe numérique :

e nevrjzavza.

Que si l'on se demande comment un texte épigraphique qui a trait à la construction d'un aqueduc peut se terminer sur un nom de nombre, on trouvera la réponse dans une inscription de Trajan provenant des environs de Rome (1) : *Imp. Caes. divi Nervae f. Nerva Traianus Aug. Germ. Dacicus pont. max. tr. pot. XIII imp. VI cos. V p. p. aquam Traianam pecunia sua in urbem perduxit, emptis locis per itatid. p[ro]leas) XXX. Les souverains romains approprièrent à leurs frais, c'est-à-dire à la charge de l'état, les travaux nécessaires à la construction des aqueducs dont ils décidaient de doter les villes de leur empire. La largeur de cinquante pieds ne paraît pas exagérée, si l'on songe que l'habitude voulait qu'on laissât libre un certain espace de terrain des deux côtés du tracé d'un aqueduc. C'est ce qui ressort clairement de deux inscriptions de Vénétie :*

CIL, X, 4842; Bressan, op. l., 57-43; per onnem fundam destra sinistraque

(1) CIL, VI, 1500; cf. Bressan, Bressan, 1880, 101, 102, 103.

circa eum rivom circaque opera eius aquae ducendae causa facta sunt, oclonos pedes agrum vacuum esse placet;

CIL, X, 4841; Dessau, op. l., 5744: iussu imp. Caesaris Augusti circa eum rivom qui aquae ducendae causa factus est oclonos ped. ager decia sintisraq. vacuus relictus est.

Les fragments conservés de notre inscription sont trop petits et trop peu nombreux pour permettre de la restituer avec une entière certitude, mais on ne sera pas très éloigné de la vérité en écrivant :

[Ἀποκράτωρ Κ]αί[σαρ, θεοῦ Τ]ραϊανῶς Παρθικοῦ υἱός, θεοῦ Νέρου υἱός, [Τ]ραϊανῶς Ἀδ[ριανῶς Σεβαστοῦ], [ἀρχαιολογικῆς ἐξουσίας ἡ] ὑπ[άρχου]σας, πατήρ [αὐτοῦ] πατρίδος, [τὸ ὑπερβαλλόντων ἐκ τῶν ἰδίων ὑπὲρ τῆς πόλεως] Ἄρ[γοῦ] κατ[εσκευάσ]θεν ἀναστάμενος τὴν γῆν μῆκος πόδας, πλάτος δ' ἑ, ν.

Dans cet essai de restitution, tous les fragments conservés sont placés. Ils proviennent presque tous des bords de la plaque.

L. 2 : [δημαρχικῆς ἐξουσίας] ἡ'. Le document est de l'an 124 de notre ère.

L. 4. La fin de l'inscription est restituée sur le modèle de celle de Trajan que je viens de citer. Du moment que l'on admet que l'e qui précède le signe numérique ν' appartient selon toute probabilité à la partie adverse [δ]ῆ, il s'ensuivra qu'il a été question dans le texte, non seulement de la largeur, mais aussi de la longueur du terrain approprié. La distance d'Argos aux sources d'Épano-Bélesi que l'empereur avait captées est d'environ 30 km. La longueur de l'aqueduc restait par conséquent en-dessous de 100.000 pieds. L'on voit dans Frontin que les architectes romains avaient coutume de noter exactement la longueur des aqueducs. L'*Anio vetus* parcourait un espace de 43.000 pas ; l'*Aqua Marcia* en mesurait 61.710 1/2 (1), l'*Anio novus* 58.700, l'*Aqua Claudia* 46.406.

9. Plaque de marbre blanc brisée en quatre morceaux qui se rajustent (fig. 3). Incomplète à droite. Trouvée le 4 août 1930 dans la partie N. de l'orchestra du théâtre. Haut. : 0 m. 55 ; larg. : 0 m. 83 ; épais. : 0 m. 045. Haut. des caractères dans les deux premières lignes : 0 m. 082 ; dans les deux autres : 0 m. 062. Un minuscule fragment d'une plaque jumelle qui portait la partie gauche de l'inscription ne contient que la lettre T de la l. 1.

(1) Frontin, *De aquae ductibus urbis Romae*, 7.

Τ Ρ Κ Α Ι Σ Α Ρ
Υ Α Υ Ι Ω Ν Ο Σ
Τ Ο Σ Α Η Μ Α Ρ Χ Ι Κ Η Σ Η
Σ Υ Π Ο Ε Μ Π Ρ Η Σ Μ Ο Υ Α

[Ἀποκράτωρ Καίσαρ, θεοῦ Τραϊανῶς Παρθικοῦ υἱός],
[θεοῦ Νέρου] υἱός, [Τραϊανῶς Ἀδριανῶς Σεβαστοῦ],
[ἀρχαιολογικῆς ἐξουσίας τὸ . . . ὑπάτος τὸ . . . πατήρ πατρίδος],
[τὸ ὑπερβαλλόντων ἐκ τῶν ἰδίων ὑπὲρ τῆς πόλεως] Ἄρ[γοῦ] κατ[εσκευάσ]θεν ἀναστάμενος τὴν γῆν μῆκος πόδας, πλάτος δ' ἑ, ν.

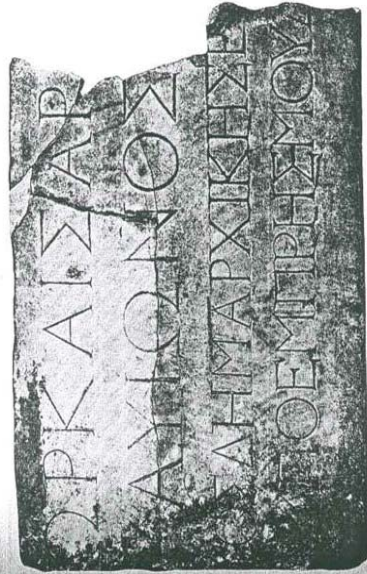

Fig. 3. — Inscription romaine du théâtre d'Argos.

10. Fragment d'une stèle de marbre blanc brisé de toutes parts. Trouvé le 10 juillet 1930 près du grand portique de basse époque situé sur le terrain des sieurs Psiroiannis et Kalorizis. Haut. : 0 m. 115 ; larg. : 0 m. 21 ; épais. : 0 m. 125. Haut. des caractères : 0 m. 025 à 0 m. 03. Pas d'interligne.

Q V A I
Q V I D V E A
E S P R O V I N
V S V I S

qua
quidue a
es provin[ci]
usuis

W. VOLLGRAFF

402

11. Fragment d'une plaque de marbre blanc déposé au musée d'Argos en juin 1930. Incomplet à gauche. Haut. : 0 m. 21 ; larg. : 0 m. 09 ; épais. : 0 m. 018. Haut. des caractères de la 1re ligne : 0 m. 02, des autres lignes : 0 m. 015.

X I O Y
 T O Λ M H C H
 Ω N A Y T X
 E I P H K O B
 O N +

L. 2. Cf. par exemple IG, XII, 3, 1238 : μή τίς ποτε τοῖς ἀγαθῶν ἐπιπέσει τινά καταθέσει. Αρχ. Έφ., 1929, p. 145, n° 18 : εἴ δέ τις ἐξ ὧ τοῦ γένους τοῖς ἀγαθῶν ἀνείχεσθαι.

L. 3 : [καὶ τῶν τέχνων ἀποῦ. Cf. CIG, IV, 9298, 2 ; 9303, 7 sq.

L. 4 : [ἀπειροχόρος. Défense est faite à une certaine catégorie de gens de se faire enterrer dans ce tombeau. Cf. H. Grégoire, *Recueil des inscriptions grecques chrétiennes d'Asie Mineure*, I, p. 6, n° 7, 4 sq. : τοῖς δὲ λοιποῖς ἀπειροχόροις.

12. Linteau ornementé en marbre blanc, brisé en deux morceaux qui se rajustent, trouvé le 17 juillet 1906 dans l'angle Nord-Est de la cour du château vénitien de la Larissa. Haut. : 0 m. 12 ; larg. : 1 m. 125 ; épais. : 0 m. 30. Haut. des caractères : 0 m. 02.

. V A E C Π O I N A I I H P T O Y N K A I Δ E C Π O T O I C I E Y N A N A . . O N H Γ A I C M E N O N H O . . O
 δέσποινα μ(ή)τηρ το(ύ) Θε(σο)ῦ καὶ δεσπότη(ι) Ἰε(σοῦ) εὐχάν(?) δ[όμ]ον ἡγ[ο]ραμένην
 Dédicace d'église qui provient évidemment de la chapelle byzantine que les Vénitiens incorporèrent dans leur citadelle et affectèrent au culte catholique. Elle avait été restaurée en 1175 par Manuel I Comnène, témoin l'inscription sur une plaque de marbre (haut. : 0 m. 355 ; larg. : 0 m. 405 ; épais. : 0 m. 08) trouvée dans nos fouilles le 30 juillet 1928 (1) : ἀνετίσθη δὲ πάλαιος ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου παρὰ τοῦ θεοφιλοτάτου ἐπιτοκίου ἱερέως Ἀργίου καὶ Ἐγκαπίλου, βασιλέοντος Μανώλα δεσπότη τοῦ Κορυνηοῦ καὶ Περφυρογενήτου, ἐπισκόπου δὲ ἡμῶν Κύρου Νικύρα ἔτους 57 πβ.

13. Maison de Ioannis Boubourélias. Pierre byzantine ornementée sur laquelle se voit une colombe. Larg. : 0 m. 455 ; haut. moyenne des caractères : 0 m. 02 (fig. 4).

(1) Cf. *Mnemosyne*, 1928, p. 318, pl. VI.

ΗC ΤΕΚΝΗC (ΤΩ)ΗΝΕΔΕΞΗCΤΟΔΕΙΠΥ

Fig. 4. — Fac-similé de l'inscription 13.

τῆς τεκ(ο)ύ(σ)της σταθῆν ἐ δεξήσ τοῦ δεσπότη του ἡμῶν
 « (image) de la Mère (de Dieu) placée à la droite de Notre-Seigneur
 ((deus) :... »
 Cf. CIG, IV, 8961 : τὴν τεκούσαν αὐτὸν Θε[σοῦ]νον. 9396, 4 sq. : [τῆς τεκούσης σε [παρθένου Θεωτόκου. 9397 : μνήσθη[τι], κ(ο)ίη, τῆ π[ρο]σθεία τῆς π[ρο]σθείας...
 W. VOLLGRAFF.

Μετάφραση (από το γαλλικό πρωτότυπο)

Όπου IG = Ελληνικές Επιγραφές

Το κομμάτι IG, IV, 555 εκδόθηκε πολλές φορές, αλλά ποτέ σωστά. Από την εποχή που γνωρίζαμε λίγες επιγραφές από το Άργος, το κομμάτι αυτό είχε προσελκύσει το ενδιαφέρον των ειδικών, εξαιτίας της μορφής των χαρακτήρων του. Αλλά δεν μπόρεσαν στον κόπο να το ερευνήσουν, για να το κατανοήσουν. Το 1930 βρισκόταν στο ίδιο μέρος όπου το είχε αντιγράψει ο Luders, δηλαδή στον κήπο του σπιτιού του Δημητρίου Κούζη, ιατρού στο Άργος. Ο πατέρας του υπήρξε παραχαράκτης* από το Άργος. Ο Luders ανέφερε με ακρίβεια ότι η πέτρα βρισκόταν σε *in horto demarche* = σε αρχαιοελληνικό κήπο. Από τότε αυτοί οι οποίοι το εξέδωσαν χωρίς να έχουν βρεθεί επί τόπου, άδικα υποδεικνύουν ότι η πέτρα διατηρήθηκε από τις αρχές (τον δήμο) ή στον κήπο (ανύπαρκτο) του δήμου. Από το 1872 η πέτρα δεν υπέστη φθορά. Είναι ένα κομμάτι από λευκόφαιο ασβεστόλιθο, σπασμένο από όλες τις πλευρές (ύψος 0, 24 μ., φάρδος 0, 20 μ. και πάχος 0, 15 μ.). Ύψος των χαρακτήρων 0, 12 μ.. Ύψος του μεσοδιαστήματος 0, 006 μ. Το πάχος του κομματιού είναι τέτοιο που μπορεί να ανήκει σε μια στήλη με διαστάσεις σχετικά μεγάλες. Για να δημοσιευτεί στο IGA ο Roehl διέθετε το αντίγραφο και τη σφραγίδα του Luders, τα οποία είχαν ήδη χρησιμεύσει στον Kirchhoff. Αλλά το πιστό αντίγραφο το οποίο δημοσιεύτηκε από τον Roehl και αναπαρήχθη στη συνέχεια από τον Fraenkel στις IG. Είναι κακοφτιαγμένο και δίνει την εντύπωση ότι είναι ανέμελα χαραγμένο. Οι γραμμές δεν είναι ξεκάθαρα οριζόντιες, είναι κυρτές και χαμηλώνουν προς τα δεξιά. Το νέο πιστό αντίγραφο που απεικονίζεται εδώ (εικ. 1), δείχνει ότι η επιγραφή δεν ανταγωνίζεται επάξια τα ωραία επιγραφικά έγγραφα του κέντρου ή του δεύτερου μισού του 5^{ου} αιώνα. Οι χαρακτήρες είναι τοποθετημένοι στοιχηδόν και δεόντως αραιωμένοι. Το αντίγραφο του Κοφινιώτη (1) είναι χωρίς αξία. Δεν φαίνεται να έχουν παρατηρήσει μέχρι σήμερα το λευκό διάστημα πάνω από το Φ της Π1. Η πρώτη γραμμή του κομματιού ήταν η πρώτη γραμμή του κειμένου.

*Η γαλλική λέξη έχει την εξής σημασία: αυτός που αφαιρεί τη μάρκα ενός προϊόντος για να το πουλήσει σε χαμηλότερη τιμή ή αντιγράφει ένα έργο, κάνοντας αλλαγές για να αποκρύψει το δανεισμό.

Γραμμή 1. Το λοξό σημάδι στην αρχή της γραμμής πέρασε μέχρι τώρα απαρατήρητο. Στην άκρη της γραμμής, το λοξό σημάδι που εντόπισε ο Kirchhoff, άδικα παραλήφθηκε από τον Roehl και από τον Fraenkel. Οι χαρακτήρες του αλφαβήτου στους οποίους θα μπορούσαν να ανήκουν τα δύο λοξά σημάδια, είναι Α, Λ (γάμμα), Μ και Ν. Το δεύτερο γράμμα της γραμμής είχε διαβαστεί ως Α από τον Kirchhoff. Ο Roehl ήταν ο πρώτος ο οποίος αντιλήφθηκε ότι στην πραγματικότητα διακρίνονται σε αυτό το σημείο δύο γράμματα τα οποία επικαλύπτονται εν μέρει: Α και Ο. Θεωρώντας ότι το Ο πλεόναζε, ο Roehl διάβαζε [γ]ροφο-, ανάγνωση που υιοθέτησαν έπειτα οι Roberts, Prellwitz και Fraenkel, αλλά χωρίς να προσπαθήσουν να το αιτιολογήσουν, προσδιορίζοντας ότι θα μπορούσε να είναι η κατάληξη ενός γράμματος, το οποίο άρχιζε με τέτοιο τρόπο - πράγμα που θα ήταν εξάλλου δύσκολο. Ανακεφαλαιώνοντας, φαίνεται ότι το Ο χαρακτήριζε λιγότερο βαθιά από το Α. Άρα το Ο ο χαρακτήρας θα το έχει χαράξει πρώτα. Όταν αργότερα αντιλήφθηκε το λάθος του, θα είχε χαράξει ελαφρά τη λεία επιφάνεια της στήλης και τελικά θα είχε αντικαταστήσει με ένα Α, εντελώς τονισμένο, τον κυκλικό χαρακτήρα, ο οποίος έγινε λιγότερο εμφανής. Αποδίδω [εγ]ραφο[ν], όρος ο οποίος, στο πάνω μέρος της επιγραφής, θα σημαίνει: «ήταν γραμματείς». Τα διατάγματα του Άργους χρονολογούνται γενικά από τον πρόεδρο ή τον γραμματέα του συμβουλίου της πολιτείας (I). Κατ' εξαίρεση, ένα έγγραφο χρονολογείται από έναν μόνο γραμματέα (2).

Στο Άργος ο γραμματέας συνήθως δεν αποκαλείται «γραμματεύς», αλλά «γροφεύς». Από αυτό αντλούμε το ρήμα «γροφεύειν» που σημαίνει «το να είναι κανείς γραμματέας». Αλλά επίσης το «γράφειν» (ας θυμίσουμε εδώ ότι στην αρχειακή διάλεκτο το ρήμα «γράφειν» διατηρεί αμετάβλητο το άλφα (3) έχει την έννοια του «γραμματοτεύειν». Έτσι, σε μια επιγραφή της Επιδάυρου του 4^{ου} αιώνα διακρίνουμε: *ιαρομναμόνων, οἷς ἔγραφε Διόνυσος* (4). Ένα κείμενο του Ερυθρέα (5) = (φιλοσοφικό περιοδικό), το οποίο αποδίδεται με τον W.H. Buckler (6) στον 4^ο παρά στον 5^ο αιώνα, προσφέρει ένα δεύτερο παράδειγμα του «γράφειν» με τη σημασία που του αποδώσαμε. Θα βρούμε και άλλα ακόμη στον αναλυτικό πίνακα του τελευταίου αποσπάσματος του τόμου IV των IG (7). Η σημασία η λιγότερο κοινή του

«γράφειν» για την οποία μιλάω, μπορεί ανεπιφύλακτα να καθιερωθεί. Ωστόσο είναι χρήσιμο να της δώσουμε εκ νέου προσοχή. Ο Schulthess, στο άρθρο του «γραμματείς» της Εγκυκλοπαίδειας Pauly-Wissowa, δεν την αναφέρει ακόμα, και η τελευταία έκδοση του Liddell et Scott παραπέμπει μόνο σε μερικά ελληνικά κείμενα που βρέθηκαν στην Αίγυπτο και τα οποία χρονολογούνται από τον 1^ο και 2^ο αιώνα μ.Χ.

Όσο για τον πληθυντικό (έγραφον) που αποδίδω, δείχνει ότι εδώ πρόκειται όχι για έναν αλλά για δύο γραμματείς το λιγότερο. Πρέπει λοιπόν να δούμε μια εξαίρεση του κανόνα, ο οποίος γενικά ακολουθείται στην Ελλάδα, εξαίρεση που δεν είναι χωρίς παραδείγματα (1).

Ανήκει λοιπόν αυτό το κομμάτι σε ένα διάταγμα από το Άργος; Το συμπέρασμα επιβάλλεται, εκτός κι αν θέλουμε να σκεφτούμε ένα ψήφισμα μιας φατρίας ή μίας θρησκευτικής ομάδας, πράγματα που δεν απαντούν στον 5^ο αιώνα. Είναι λοιπόν δίκαιο στην αρχή του προοιμίου να αποδώσουμε την αρχική μορφή: «αλιαία έδοξε», η οποία ξέρουμε ότι χρησιμοποιείτο από τον 5^ο αι., ακολουθούμενη από το όνομα του προέδρου ή της κυβέρνησης ή του συμβουλίου (2).

Γραμμή 2. Οι εκδότες αντιγράφουν : «νιστε». Ο πρώτος χαρακτήρας ωστόσο δεν είναι ένα «ν», αλλά το δεξιό μισό ενός «μ». Άρα, οι γραμμές 2 και 3 φαίνεται ότι έπρεπε να περιείχαν τον βαθμό των δύο γραμματέων του συμβουλίου, το όνομα του καθενός απ' τους δύο και πιθανότατα να ακολουθούσε το όνομα του πατέρα του και της φατρίας του. Ο δεύτερος γραμματέας ονομαζόταν: [Θε] μιστέας. Το «α» και το τελικό «ς» άφησαν αδιαμφισβήτητα ίχνη.

Γραμμή 3.: - θίαν ή -οίαν. Τα «Ο» όντας με τελείες, δεν ξεχωρίζουμε το «ο» από το «θ». Η απόδοση του Roehl: [θ]οιάν είναι ενδεχόμενη (σύγκρινε I.5. : οφλέτ [ο], αλλά δεν επιτρέπει να φαίνεται αυθαίρετη).

Γραμμή 5. Οι Roehl και Fraenkel γράφουν [δαμο]h ία. Προφανώς είχαν κατά νου τα κείμενα των Schwyzer, Ex., 654,4 : οφλεν ιν δαμον, ή του Syll3.,75 (αττικό διάταγμα του 428/7), I.9s.: [τον δε οφει]λεμάτων ή γεγράφαται τοι δεμοσίοι τα [οι τον ΑθENA]ίομ Μεθοναιοι οφείλοντες...

Μόνο, εάν το «δημοσία» σημαίνει «με έξοδα του κράτους», «στην υπηρεσία του κράτους» ή κι αλλού «με τη θέληση του λαού», είναι άραγε αποδεκτό να είπαν το

«δημοσία οφλισκάνειν» με την έννοια του «οφείλειν τω δήμω»; Η λύση εδώ είναι να κρατήσουμε αποστάσεις από κάθε προσπάθεια απόδοσης. Θα μπορούσε να επιχειρηθεί να δούμε στο ήϊας την κατάληξη του ονόματος μιας θεότητας του Άργους. Άρα, ανάμεσα στις θεές οι οποίες λατρεύονταν επίσημα στην πόλη ή ακόμη και στα περίχωρα, απ' όσο γνωρίζω μόνο μία υπάρχει με όνομα το οποίο μπορεί να τελειώνει με αυτό τον τρόπο. Είναι η Άρτεμις Ορθία, για την οποία μιλά ο Παυσανίας.(1). Μια αρχαϊκή επιγραφή από τη Λακεδαίμονα (2) και μια αρκαδική επιγραφή δίνουν τη μορφή Φορθασία, που μετατράπηκε έπειτα σε Φορθαΐα, Φορθαία, Ορθεία, Ορθία (4).

Γραμμή 6. : -ορεύοντο. Τρίτο πρόσωπο πληθυντικού ρηματικού τύπου, όπως το «πορεύειν» ή μάλλον το «αγορεύειν» (αναγορεύειν, απαγορεύειν).

Γραμμή 8.: το ήμ[ισον]. Σύγκρινε Syll3.,56,A,7; Schwyzer, op.I., σελίδα 432; IG, IV,12,45,8: [η]μίσσω; Bechtel, Griech.Dial., II, P. 466.

2. Σπίτι του Ιωάννη Μπουμπουρέκα. Στήλη με αέτωμα από λευκόφαιο ασβεστόλιθο, διακοσμημένο με χαμηλό ανάγλυφο, παρουσιάζοντας τρεις Ευμενίδες, η πρώτη εκ των οποίων κρατά μια παπαρούνα. Μπροστά τους μια ομάδα από ανθρώπους σε στάση προσευχής, που αποτελείται από έναν άνδρα και δύο γυναίκες συνοδευόμενες από ένα παιδί (Λατινική Πατρολογία. XXXVI). Η στήλη αυτή βρέθηκε δίπλα στην Τίρυνθα, κοντά στον δρόμο που οδηγεί προς το Άργος. Έχει ύψος 0, 80 μ., πάχος 0, 09 μ. στο πάνω μέρος, φάρδος 0, 31 μ. και κάτω 0, 37 μ. Το ύψος των χαρακτήρων είναι 0, 02 μ. Πρόκειται για στήλη του 4^{ου} αι. π.Χ.

ΑΣΚΛΑΠΙΑΔΑ

EYMENISIN

....

Τρία παρόμοια μνημεία καταγράφηκαν το 1879 από τον Arthur Milchhoefer (5). Οι επιγραφές τις οποίες φέρουν, έχουν διορθωθεί και επανεκδοθεί από τον Fraenkel (6). Δύο από τις στήλες προέρχονται από την εκκλησία του Αγίου Ιωάννη, η οποία βρίσκεται σε απόσταση μισής ώρας ανατολικά του Άργους, η τρίτη στήλη προέρχεται από την εκκλησία της Αγίας Βαρβάρας στα Λάλουκα, χωριό που βρίσκεται σε απόσταση ενός τετάρτου από τον Άγιο Ιωάννη. Από όλα αυτά ο Milchhoefer (7) έβγαλε το συμπέρασμα ότι οι Ευμενίδες είχαν στην αρχαιότητα ένα

ιερό στο ίδιο μέρος, όπου έκτισαν αργότερα την εκκλησία αφιερωμένη στον απόστολο Ιωάννη. Πρόκειται για αδικαιολόγητο συμπέρασμα, διότι οι αρχαίες πέτρες που συναντάμε ενσωματωμένες στους τοίχους μιας βυζαντινής εκκλησίας, δεν βρέθηκαν απαραίτητα στο έδαφος του ίδιου μέρους στο οποίο κτίστηκε. Μπορούσαν κάλλιστα να είχαν μεταφερθεί από ένα γειτονικό μέρος. Επίσης ένα τέταρτο αφιέρωμα πάλι στις Ευμενίδες, το οποίο εκδόθηκε μόλις το 1902 (1), ανακαλύφθηκε όπως το δικό μας, κοντά στην Τίρυνθα. Άρα λοιπόν, σκέφτομαι ότι είναι στην περιοχή ανάμεσα στην Τίρυνθα και τη Δαλαμανάρα, εκεί όπου θα πρέπει να ψάξουμε το τέμενος των Ευμενίδων του Άργους (2).

3. Στο μέρος που ονομάζεται Μαγούλα, στα νότια του Άργους, βρέθηκε στήλη από λευκόφαιο ασβεστόλιθο, ύψους 1,05 μ., πλάτους 0,62 μ. και πάχους 0,27 μ.

ΘΕΥΔΟΤΟΥ

Το επίγραμμα που είχε τοποθετηθεί κάτω από το όνομα του νεκρού, κατέστη μη αναγνώσιμο από τη φθορά του χρόνου. Πρόκειται για το μνημείο ενός μη Αργείου, διότι η μορφή του ονόματος στην αργειακή διάλεκτο θα ήταν «Θιόδοτος».

4. Στη βάση μιας μικρής πήλινης πυραμίδας, που βρέθηκε στις 5 Αυγούστου του 1930 στις ανασκαφές του ελληνιστικού θεάτρου της πόλεως (διάμετρος 0,035 μ., ύψος 0,015 μ. και ύψος χαρακτήρων 0,0035 μ.), υπάρχει η επιγραφή:

ΣΤΡΑΤΩΝ

ΑΝΤΑΝΔΙΑ

Τετραγωνίδιο μωσαϊκού από θέατρο (για παντρεμένο ζευγάρι;). Μια τέτοια συλλογή από πήλινα τετραγωνίδια μωσαϊκών 16X2,323 μ., βρέθηκε στη Μαντίνεια σε μεγάλη ποσότητα, μέσα στο ίδιο το θέατρο. Μερικά είναι της ίδιας μορφής με αυτά του Άργους (3).

5. Κομμάτι πήλινου αμφορέα από τη Ρόδο, που βρέθηκε στις 23 Αυγούστου του 1930 στις ανασκαφές του θεάτρου. Ύψος 0,035 μ., πλάτος 0,075 μ.

ΗΦΑΙΣΤΙ

ΩΝΟΣ

Σύγκρινε IG,XII,1,1310.

6. Στον κήπο του σπιτιού του Δημητρίου Κούζη βρέθηκε στήλη με αέτωμα από λευκόφαιο ασβεστόλιθο, σπασμένη στο κάτω μέρος (ύψος 0,56 μ., πλάτος 0,40 μ., πάχος 0,12 μ., ύψος χαρακτήρων 0,012 μ.), που φέρει την εξής επιγραφή:

ΕΡΙΑΝΘΟΥ

Το όνομα «Εριάνθης» απαντά στον Πλούταρχο και στον Πausανία. Το εξετάζουμε σε σχέση με τα ονόματα Αριάνθος, Ευάνθης, Καλλιστάνθη, Μέλανθος. Φαίνεται ότι στα ονόματα αυτού του είδους η λέξη «άνθος» είναι συναφής με την απόχρωση του προσώπου. Ο Κοφινιώτης (3), ο οποίος είχε εντοπίσει την πέτρα το 1892, διάβασε τη λέξη ως «Τρίανθος», μία λανθασμένη ερμηνεία η οποία πέρασε αργότερα στις IG (4). Η γενική πτώση σε -ου ενός ονόματος σε -ης και ο ίσιος τόνος στο Α αποδεικνύουν ότι η επιγραφή τοποθετείται στον 2^ο αι. π.Χ.

7. Κομμάτι πλάκας μαρμάρου σπασμένου από όλες τις πλευρές, το οποίο βρέθηκε στις 28 Ιουνίου του 1906 στη δυτική λεκάνη του κάστρου του ρωμαϊκού υδραγωγείου (5), το οποίο δεσπόζει στο μεγάλο πολυγωνικό τείχος στους πρόποδες της Λάρισσας (εικ. 2, στο πάνω δεξιό μέρος), ύψους 0,24 μ., πλάτους 0, 35 μ., πάχους 0,072 μ. και ύψους χαρακτήρων 0,010 μ., που φέρει την επιγραφή:

ΕΥΑ

ΕΝ

Γραμμή 1: [κατεσ]κεύα[σε]. Πρόκειται προφανώς για μια επιγραφή αναφερόμενη στην κατασκευή του Νυμφαίου, στο οποίο κατέληγε το ρωμαϊκό υδραγωγείο. Θα βρούμε κάτω από τον επόμενο αριθμό τη σχετική επιγραφή με τα εγκαίνιά του.

8. Οχτώ κομμάτια μιας πλάκας μαρμάρου, τα οποία βρέθηκαν στις 28 Ιουνίου του 1906 (εκτός από το υπαριθμόν no III, το οποίο βρέθηκε στις 20 Ιουνίου) στο ίδιο μέρος με το προηγούμενο (εικ. 2).

I. Ύψος 0,18 μ., πλάτος 0,21 μ., πάχος 0,035 μ., ύψος χαρακτήρων 0,07 μ.

ΣΤΟΣ

[Σεβα]στός

Η οριζόντια γραμμή κάτω από τα δύο τελευταία γράμματα μπορεί να ανήκει σε ένα από τα γράμματα γ, ε, ξ, π, σ ή τ.

II. Ύψος 0,17 μ., πλάτος 0,21 μ., πάχος 0,039 μ. Ύψος χαρακτήρων 0,068 μ.

ΡΑ

ΟΣΑΔ

Διακρίνουμε στην εικόνα 1.1, την αρχή του ονόματος του Τραϊανού και στην 1.2 του... (δεν φαίνεται), που μάλλον αναφέρεται στον Αδριανό ή στον διάδοχό του, τον Αντώνιο τον Ευσεβή. [Αίλι] ος Αδ[ριανός Αντωνειανός].

εδώ εικ. 2. σελ. 398 = επιγραφή του υδραγωγείου του Άργους.

III. Ύψος 0,16 μ., πλάτος 0,31 μ., πάχος 0,031 μ., ύψος χαρακτήρων 0,062 μ.

-ΣΚΕΥΑ

[Κατ]εσκευα[σε], πάνω από τους χαρακτήρες ΕΥ υπάρχουν αδρά ίχνη δύο (ή τριών;) γραμμμάτων: διακρίνουμε δύο κάθετα σημάδια κι ένα λοξό (ΠΑ?)

IV. Ύψος 0,13 μ., πλάτος 0,125 μ., πάχος 0,031 μ., ύψος χαρακτήρων 0,068 μ.

ΑΡ

Το καλούπι από το οποίο έχει απομείνει ένα ίχνος στα αριστερά, αποδεικνύει ότι αυτοί οι δύο χαρακτήρες βρίσκονταν τοποθετημένοι στην αρχή μιας γραμμής.

V. Ύψος 0,95μ, φάρδος 0,095μ, πάχος 0,035μ. Ύψος χαρακτήρων 0,06μ.

ΥΠ

υπ [ατος]

IV. Ύψος 0,07μ., φάρδος 0,017μ., πάχος 0,031μ. Οι χαρακτήρες δεν έχουν διασωθεί σε όλο τους το ύψος, το οποίο υπολογίζεται περίπου στα 0,065μ.

ΣΗ

VI I. Ύψος 0,04μ., φάρδος 0,10μ., πάχος 0,03μ. Έχει διασωθεί μόνο το κατώτερο μέρος των χαρακτήρων.

ΑΙ

VIII. Ύψος 0,152μ., φάρδος 0,23μ., πάχος 0,037μ. Ύψος χαρακτήρων 0,064μ. Καλούπι στα δεξιά.

ΕΝ

vacal

Αυτοί οι δύο χαρακτήρες αποτελούν το τέλος της επιγραφής. Το κυματοειδές σημάδι που περνά πάνω από το τελικό Ν, δείχνει ότι το Ν έχει την αξία ενός αριθμητικού συμβόλου:

ε πενήκοντα.

Και αν αναρωτηθούμε πώς είναι δυνατόν ένα επιγραφικό κείμενο το οποίο αναφέρεται στην κατασκευή ενός υδραγωγείου να τελειώνει με την αναφορά ενός αριθμού, θα βρούμε την απάντηση στην επιγραφή του Τραϊανού, η οποία προέρχεται από τα περίχωρα της Ρώμης (1):

Imp.Caes.divi Nervae f. Nerva Traianus Aug.Germ.Dacius ponf.max.tr.

pot. XIII imp. VI cos V p.p. aquam Traiamam pecunia sua in urbem perduxit, emplis locis per latitude. p(edes) XXX. Οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες απαλλοτρίωναν με δικά τους έξοδα, δηλαδή με έξοδα του κράτους το απαραίτητο έδαφος για την κατασκευή των υδραγωγείων, τα οποία αποφάσιζαν να δωρίσουν στις πόλεις της αυτοκρατορίας τους. Το φάρδος των 50 ποδιών δεν φαίνεται υπερβολικό, αν

σκεφτούμε ότι είχαν τη συνήθεια να αφήνουν ένα μέρος του εδάφους ελεύθερο από τις δυο πλευρές της περιμέτρου του υδραγωγείου. Αυτό ακριβώς συμπεραίνεται από τις δυο επιγραφές του Venafrum:

CIL, X, 4842; Dessau, op.I.,5743: *per omnem fundum dextra sinistraque...placet*;

CIL,X...est

Τα διατηρημένα κομμάτια της δικής μας επιγραφής είναι πάρα πολύ μικρά κι ελάχιστα για να μάς επιτρέψουν να την ανασυνθέσουμε με απόλυτη σιγουριά, αλλά δεν θα ήμασταν μακριά από την πραγματικότητα αν γράφαμε:

[Αυτοκράτωρ Κ]αι[σαρ,... έ ν'. = κοίτα σελίδα 400 το αρχαίο κείμενο!

Σε αυτή την προσπάθεια ανασύνθεσης είναι τοποθετημένα όλα τα σωζόμενα κομμάτια. Όλα σχεδόν προέρχονται από τα ακρινά μέρη της πλάκας.

Γραμμή 2: [δημαρχικης εξουσίας]ς η'. Το κείμενο αυτό είναι του 124 μ.Χ.

Γραμμή 4.Το τέλος της επιγραφής έχει ανασυντεθεί σύμφωνα με το πρότυπο του Τραϊανού, το οποίο μόλις ανέφερα. Από τη στιγμή που αποδεχόμαστε ότι το ε, το οποίο προηγείται από το αριθμητικό σημάδι στον αντιθετικό σύνδεσμο [δ]έ, προκύπτει ότι στο κείμενο γινόταν λόγος όχι μόνο για το πλάτος, αλλά και για το μήκος του απαλλοτριωμένου εδάφους.

Η απόσταση του Άργους από τις πηγές του Άνω-Βελεσίου, που αποτελούσαν αυτοκρατορική κτήση, είναι περίπου 30 χιλιόμετρα. Το μήκος λοιπόν του υδραγωγείου έμενε κατά συνέπεια κάτω από 100.000 πόδια. Βλέπουμε στον Frontin ότι οι Ρωμαίοι αρχιτέκτονες συνήθιζαν να αναφέρουν με ακρίβεια το μήκος των υδραγωγείων. Το *Anio vetus* καταλάμβανε χώρο 43.000 ποδιών. Το *Aqua Marcia* είχε διαστάσεις 61.710^{1/2} (1), το *Anio novus* 58.700, το *Aqua Claudia* 46.406.

9. Πλάκα λευκού μαρμάρου, σπασμένη σε 4 κομμάτια, τα οποία προσαρμόζονται (ταιριάζουν)το ένα δίπλα στο άλλο (εικ. 3). Ατελές στα δεξιά του. Βρέθηκε στις 2 Αυγούστου του 1930 στο βόρειο μέρος του θεάτρου. Ύψος 0,55μ., φάρδος

0,083μ., πάχος 0,045μ. Ύψος χαρακτήρων στις δύο πρώτες γραμμές 0,082μ. και στις άλλες δύο 0,062μ. Ένα μικροσκοπικό κομμάτι μιας δίδυμης πλάκας της αριστερής πλευράς της επιγραφής περιέχει μόνο το γράμμα Γ της Ι.1.

ΤΨΡΚΑΙΣΑΡ

... = κοίτα σελίδα 401 πάνω ψηλά τα αρχαία!

Εικ 3: Ρωμαϊκή επιγραφή από το ελληνιστικό θέατρο του Άργους.

10. Κομμάτι μιας στήλης από λευκό μάρμαρο, σπασμένο σε όλες τις πλευρές. Βρέθηκε στις 10 Ιουλίου του 1930, κοντά στη μεγάλη στοά της Ύστερης Ελληνιστικής Εποχής, η οποία βρίσκεται στο χωράφι των κυρίων Ψιρογιάννη και Καλορίζη. Ύψος 0,115μ., φάρδος 0,21μ., πάχος 0,125μ. Ύψος χαρακτήρων από 0,025μ έως 0,03μ. Απουσία μεσοδιαστημάτων.

QVAI

QVIDVEL

ESPROVIN

VSVIS

...

11. Κομμάτι μιας πλάκας από λευκό μάρμαρο, το οποίο αρχειοθετήθηκε στο Μουσείο του Άργους τον Ιούνιο του 1930. Ανολοκλήρωτο στα αριστερά του. Ύψος 0,21μ., φάρδος 0,09μ., πάχος 0,018μ. Ύψος χαρακτήρων της πρώτης γραμμής 0,02μ., των άλλων γραμμών 0,015μ.

XIOY...

= βλ. αν. σελ. 402

Γραμμή 2. Πρβλ. IG... = Πρβλ. την αρχαία πρόταση.

Γραμμή 3. [καί των τέκν]ων αυτού. Πρβλ. CIG,IV,9298,2;9303,7sq.

Γραμμή 4. [απ]ειρηκότος. Σε μια κατηγορία ανθρώπων είχε απαγορευτεί να ταφούν στο μνημείο: πρβλ. Γρηγόριος, συλλογή ελληνικών χριστιανικών επιγραφών της Μικράς Ασίας, I,p.6,n ο 7,4 sq: *τοῖς δέ λοιποῖς ἀπαγορέω*.

12. Διακοσμημένο ανώφλι σε λευκό μάρμαρο, σπασμένο σε δύο κομμάτια που προσαρμόζονται το ένα στο άλλο, βρέθηκε στις 17 Ιουλίου του 1906 στη βορειοανατολική γωνία του προαυλίου χώρου της ενετικής φάσης του κάστρου της Λάρισσας. Ύψος 0.12μ., φάρδος 0.125μ., πάχος 0.30μ. Ύψος χαρακτήρων 0.02μ.

.VDEC...O = (πρβλ. τη λατινική πρόταση, σελ. 402)

δέσποινα...ηγλαισμένον = (πρβλ. την αρχαία πρόταση, σελ. 402)

Αφιέρωση εκκλησίας, η οποία προέρχεται πράγματι από ένα βυζαντινό παρεκκλήσι, το οποίο ενσωμάτωσαν οι Ενετοί στη δική τους ακρόπολη και το χρησιμοποιούσαν για τη λατρεία των Καθολικών. Ανακαινίστηκε το 1175 από τον Manuel I Comnere, μάρτυρα της επιγραφής πάνω σε μια μαρμάρινη πλάκα (ύψος 0,355μ., φάρδος 0,405μ., πάχος 0,08μ.), η οποία βρέθηκε στις ανασκαφές της 30ης Ιουλίου 1928 (1): ανεκτίστι...πβ.

= Πρβλ. την αρχαία πρόταση στο κάτω μέρος της σελ. 402.

13. Σπίτι του Ιωάννη Μπουμπουρέλια. Διακοσμημένη βυζαντινή πέτρα, πάνω στην οποία βλέπουμε ένα περιστέρι. Φάρδος 0,455μ., μέσος όρος πάχους των χαρακτήρων 0,02μ. (εικ. 4).

= Πρβλ. στο πάνω μέρος της σελ. 403.

Εικ. 4. -Αντίγραφο της επιγραφής 13.

της...ημων] = Πρβλ. την αρχαία πρόταση

«(εικόνα) της Μητέρας (του Θεού), τοποθετημένη στα δεξιά του Κυρίου (Ιησού Χριστού)...»

Πρβλ. CIG...= βλ. το αρχαίο κείμενο στο τέλος της σελ. 403

W. VOLLGRAFF

2.5. Τίρυνς

Σύμφωνα με τα γερμανικά αρχεία της Κατοχής η ζημιά φέρεται να μεγαλοποιείται από 152 σε 1113 θέσεις.

Έχουν πληγεί οι σήραγγες που βρίσκονται στον βράχο, κάτω από το κάστρο.

Ο βωμός δεν υπέστη ζημιές. Στην Τίρυνθα έχουμε μια διαδοχική παρουσία και στρατωνισμό ιταλικών και γερμανικών στρατευμάτων, τα οποία προέβησαν σε πράξεις βίας, λεηλασιών, καταστροφών και κλοπών. Οι Γερμανοί επίσης έσκαψαν δύο μακρές τάφρους επικοινωνίας με τα τείχη, τελειώνοντας με μία μηχανή διάνοιξης λάκκων⁵⁰.

Η αφορμή για την καταστροφή από τους Γερμανούς δόθηκε με την παρουσία των Ιταλών, οι οποίοι πέτυχαν εκ των προτέρων μία ολοκληρωμένη και τέλεια προκληθείσα από τους ίδιους καταστροφή, που λειτούργησε ως παράδειγμα, εφ' όσον ήταν δυνατόν, για μια μεροληπτική ανταπόκριση για την είσοδο και για τη συνέχιση των βιαιοπραγιών και των κλοπών.

Κάτι παρόμοιο συνέβη και στην περίπτωση της καταστροφής του τάφου στα Ισόπατα της Κνωσού της Κρήτης.

Οι Γερμανοί χρησιμοποίησαν αυτόν τον μυκηναϊκό οικισμό ως μία πρώτη θέση συναγερμού (Alarm (A,A) και σταθμό-ταχυδρομείο παρατήρησης.

Άνοιξαν δύο περάσματα στην εξωτερική κορυφή του τείχους της ενίσχυσης, του υψηλού στη νοτιοανατολική πλευρά του λόφου, το οποίο τελείωσε με διεπικοινωνιακές διόδους περίπου με δυόμιση μέτρα πλάτος. Οι Γερμανοί έσκαψαν επίσης δύο μακρές τάφρους επικοινωνίας μαζί με τους τοίχους, τελειώνοντας με μια μηχανή διάνοιξης λάκκων. Αυτοί οι λάκκοι σκάφτηκαν στην ανατολική και δυτική κατεύθυνση, η μία στην

⁵⁰ Κριτισιδήμας, 1942.

χερσαία περιοχή, άμεσα στα βόρεια του ποταμιού, και η άλλη στη νότια κατεύθυνση του παλατιού, με αιτία να καταρρεύσει το όριο από το έξω μέρος του προπύλου του παλατιού, με αποτέλεσμα να γκρεμιστεί και να σπάσει.

Ο βωμός ήταν σκαμμένος μέσα στο παλάτι, από το νέο καταφύγιο στη νοτιοανατολική πλευρά της κεφαλής της αποβάθρας και από την κάτω πλευρά της διαδρομής, μέσα στον μικρό οικισμό στην πλαϊνή είσοδο της Ακρόπολης. Στη κύρια είσοδο, κατά μήκος της οχύρωσης των τειχών, αυτός ο λάκκος είναι υπονομευμένος στη γωνία της μακράς στένωσης του τείχους των ύστερων μυκηναϊκών χρόνων, με αιτία να πέσει μαζί με το συγκρότημα των λίθων (ογκόλιθοι). Αυτοί συγκροτούσαν την οχύρωση της Τίρυνθας, σύμφωνα με τον Πausανία⁵¹ οι ογκόλιθοι ζυγίζουν πολλούς τόνους που δικαιολογούν την άποψη του περιηγητή ότι ούτε ζεύγος ημιόνων δεν ήταν σε θέση να μετακινήσει τον μικρότερο από αυτούς. Αφ' ότου έπεσε το τείχος, αφαίρεσαν τους ογκόλιθους από το συγκρότημα των λίθων, τους φόρτωσαν σε καμιόνια και τους μετέφεραν στη Γερμανία, για να τους εκθέσουν στο Μουσείο του Pfahlvauten.

Στη συνέχεια οι Γερμανοί προέβησαν με αυτές τις μεθόδους σε διαπέραση ηλεκτρικού ρεύματος⁵², αφού έσκαψαν σε αρκετό βάθος όλη την Ακρόπολη κατά πλάτος, για να τοποθετήσουν πυροβόλα όπλα στον αρχαιολογικό χώρο της Τίρυνθας. Μεταξύ των ανασκαφών της αρχαίας πόλεως και της σήραγγας η οποία βρίσκεται άνωθεν αυτής, διανοιχθήσαν δύο μεγάλα καταφύγια εντός του βράχου. Κοντά στην είσοδο ανέσκαψαν θέση για τηλεβόλο. Άλλη θέση πολυβόλου είχε ανασκαφεί στη μέση της Ακροπόλεως⁵³.

Η μεγαλύτερη φθορά επήλθε από την κατασκευή του τρίτου πυροβολείου, το οποίο στήθηκε στη δυτική αυλή. Γι' αυτή τους την ενέργεια άνοιξαν μια τάφρο, ανασκάπτοντας όλη την αυλή, η οποία ήταν καλυμμένη από συμπαγή λίθο. Επίσης, κατέστρεψαν μέρος του βωμού και μέρος της παρ' αυτόν κιονικής βάσεως. Οι μέθοδοι της καταστροφής ήταν κατ' επανάληψη σε διάφορα σημεία της Τίρυνθας χρήση δυναμίτιδας, βόμβες

⁵¹ Πausανίας, *Κορινθιακά*, 11,25,7-9.

⁵² Λεκάκης, 2012: 91.

⁵³ Λεκάκης, 2012: 91.

διασποράς και θεϊκόν άλας, φτάνοντας έτσι έως τα θεμέλια της οικοδομής. Μεταξύ των πρωταιτίων αυτής της μεγάλης ιστορικής καταστροφής, πρωτεύοντα ρόλο φαίνεται να έπαιξαν οι Stabs-Gefir και Hans-Gunter Feetz⁵⁴. Γι' αυτές τις κλοπές είχαν τα τομίδια και τους αρχαιολογικούς οδηγούς για την κίνηση και τον τρόπο εργασίας τους, για να επιφέρουν καταστροφές μέσα στον χώρο.

Η μαρτυρία για τις ζημιές (κλοπές και καταστροφές αρχαιοτήτων) στην Τίρυνθα, που δόθηκε από τον Γεώργιο Κριτσιδήμα, φύλακα του αρχαιολογικού χώρου της Τίρυνθας, είναι ότι την 11 Απριλίου του 1942 συνεργείο έντεκα Ιταλών στρατιωτών εγκατεστημένων στο ανατολικό μέρος της Ακροπόλεως, αφαίρεσε από τα ερείπια της πόλεως τους λίθους, τους οποίους προώθησαν στο γερμανικό όχημα για να τους χρησιμοποιήσουν σε έργα οδοποιίας. Τα υλικά που παρέλαβε το ιταλικό συνεργείο και αυτό του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου ήταν πέτρες από τα ανατολικά της Ακροπόλεως της Τίρυνθας⁵⁵.

Λεπτομερέστερη έκθεση και ανάλυση των στοιχείων και των μαρτυριών για τις κλοπές των αρχαιοτήτων στην Τίρυνθα εκτίθεται από τη Διεύθυνση Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας, με αριθμό Πρωτοκόλλου 17967/152⁵⁶, το οποίο είναι αναφορά προς τον Διοικητή της Νότιας Ελλάδας, Referat Kunstschutz. Το περιεχόμενο της αναφοράς είναι το εξής:

⁵⁴ Λεκάκης, 2012: 91.

⁵⁵ Κριτσιδήμας Γ., 1942.

⁵⁶ Καρούζος - Καλλιγιάς, 1946: 156.

Αναφορά προς τον Διοικητή της Νότιας Ελλάδας σχετικά με τις κλοπές αρχαιοτήτων στη Τίρυνθα από τη Διεύθυνση Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Υπουργείον Θρησκευμάτων
και Ἐθνικῆς Παιδείας

Διεύθυνσις Ἀρχαιοτήτων

Ἐν Ἀθήναις τῇ 2 Μαΐου 1944

Ἀριθ. Πρωτ. 17967/152

Πρὸς τὸν κατὰ τῷ Befehlshaber ἐν Νοτίᾳ Ἑλλάδι
Referat Kunstschutz.

Λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ ἀνακοινώσωμεν ὑμῖν καὶ γραπτῶς τὰς περὶ Τίρυνθος προφορικὰς ἡμῶν ἀνησυχίας καὶ εἰδήσεις, καθ' ἃς Γερμανοὶ στρατιῶται ἐπάνω εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῆς Τίρυνθος ἤνοιξαν εἰς βάθος 1.00 μὲτρον τοῦ ἔδαφους ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Βασιλικοῦ μεγάρου κυκλοτερῆ βωμὸν προχωρήσαντες ἰκανῶς πέραν τῶν θεμελίων του.

Διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης κατέστρεψαν λίθους τινὰς τοῦ βωμοῦ προξενήσαντες μικρὰν βλάβην καὶ εἰς τὴν παρακειμένην ἐκ κροκαλίτου λίθου χιονικὴν βάσιν.

Εἰς τοὺς Γερμανοὺς ἀξιωματικοὺς ἀνεπτύχθησαν ἐκ μέρους τοῦ οικείου ἀρχαιολογικοῦ ὑπαλλήλου αἱ ἀντιρρήσεις του διὰ τὸ ἀρξάμενον ἔργον καὶ ἐπεδείχθη ἡ εἰδικὴ διαταγὴ τῆς Ἀνωτάτης Γερμανικῆς Στρατιωτικῆς Ἀρχῆς ἐν Ἑλλάδι, ὅπως ἀποφεύγῃται αἱ ζημίαι εἰς τὰς ἀρχαιοτήτας. Οἱ Γερμανοὶ ἡμῶς ἀξιωματικοὶ ἔμειναν παρ' ὅλα ταῦτα ἀνένδοτοι εἰς τὰς ἀποφάσεις των διαβεβαιώσαντες αὐτὸν ὅτι δὲν πρόκειται νὰ προξενηθῶν ζημίαι εἰς τὰς ἀρχαιοτήτας καὶ ὅτι θὰ ληφθῇ φροντίς αἱ δυναμίτιδες νὰ εἶναι μικρᾶς γομώσεως.

Ἐπίσης κατὰ τὴν τελευταίαν εἰδήσιν, ἣν μετ' ἄκρας ἀνησυχίας ἐμάθομεν, περὶ τῆς Τίρυνθος, αἱ Γερμανικαὶ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ διανοίγουσι δύο σήραγγας εἰς τὸ σῶμα τοῦ λόφου· μικρὸν ἀπεχούσας ἀλλήλων κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἔγγυς τῶν ἀνασκαφῶν τῆς ἔξω πόλεως. Ἡδὴ χρησιμοποιεῖται καὶ γεωτρητικὸν μηχανήμα ἐν συνδυασμῷ μετὰ δυναμιτίδων παρατεινομένης τῆς ἐργασίας ἀνευ διακοπῆς καὶ κατὰ τὴν νύκτα. Ὁ λόφος ὅλος περικλείσθη διὰ συρματοπλέγματος.

Ἐπιυκαλούμεθα τὴν ὑμετέραν παρέμβασιν, ὥστε νὰ θεωρηθῇ ὁ χώρος ἀνύπαρκτος διὰ τὰς πολεμικὰς ἀνάγκας καὶ νὰ σωθῇ ἀπὸ καταστροφῆς, ἣν δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἀγνοήσῃ ἡ Ἱστορία.

Ὁ Υπουργός

2.6. Κόρινθος

Κατά τη διάρκεια της Γερμανικής Κατοχής έγιναν ανασκαφές στον αρχαιολογικό χώρο της Κορίνθου υπό τους στρατηγούς Stabs-Gefr. Hans-Gunter Feetz και Kunz, κατά τις οποίες ήρθαν στο φως σημαντικότερα αρχαιολογικά ευρήματα.

Οι δύο ανωτέρω αναφερόμενοι Γερμανοί στρατηγοί έδωσαν εντολές στους στρατιώτες τους να τα φορτώσουν σε καμιόνια και να τα μεταφέρουν στην Γερμανία.

Η Αρχαία Κόρινθος και το Μουσείο της Κορίνθου υπέστησαν πολλές φθορές, κλοπές και λεηλασίες από τους κατακτητές Ιταλούς και Γερμανούς, όπως είχε υποστεί η Κόρινθος και κατά την διάρκεια της κατάκτησής της από τους Ρωμαίους και μάλιστα από τον Λεύκιο Μόμμιο. Τότε κλάπηκαν τα αγάλματα του Αράτου, του Αριστείδου, του Ηρακλέους καταπονούμενου από τον χιτώνα της Δηϊάνειρας, του Διονύσου κ.ά.⁵⁷

Κατά τη διάρκεια της Κατοχής οι κλοπές στην Αρχαία Κόρινθο ξεκίνησαν με πρωτοφανή βαρβαρότητα. Την αρχή την έκαναν οι εντόπιοι, οι οποίοι προέβησαν σε άναρχη είσοδο μέσα στον αρχαιολογικό χώρο, βόσκοντας τα πρόβατά τους και κλέβοντας παράλληλα λίθους και άλλα συναφή αντικείμενα. Γενικά επικρατούσε μία κατάσταση πλήρους αναρχίας.

Ένα μουσείο εξακολουθεί να παραμένει πάντοτε σε τέτοιες περιπτώσεις το ευπαθέστερο σημείο. Η αστυνομία δεν απουσίαζε, αλλά παρέμενε εκεί για την αποκατάσταση της τάξεως στην Αρχαία Κόρινθο. Υπήρχε εκεί τμήμα του γερμανικού στρατού, η κυκλοφορία απαγορευόταν κατά τη διάρκεια της νύχτας και έτσι τα ύποπτα πρόσωπα ήταν δύσκολο να κινηθούν. Ήταν όμως πολλά τα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν για παν ενδεχόμενο, αλλά αυτά που είχαν ληφθεί ήταν ελάχιστα.

Δύο παράθυρα στο νοτιοδυτικό τμήμα του μουσείου, ευρισκόμενα στο ίδιο επίπεδο με το έδαφος, έπρεπε να αποκρυφτούν για εξωτερική χρήση. Υπήρχαν στον τόπο σάκοι με χώμα, αλλά αυτοί διαλύθηκαν ήδη, με αποτέλεσμα να βραχεί το χώμα, ώστε το μέρος αυτό να δίνει την εντύπωση ότι είναι όντως λίαν ευπρόσβλητο⁵⁸.

Η κατάσταση του χώματος δήλωνε ότι ήταν πολύ υγρό και τα παράθυρα του μουσείου, καθώς και η πόρτα, ήταν διαρρηγμένα από τους Γερμανούς, οι οποίοι έκλεψαν πολλά

⁵⁷ Λεκάκης, 2012: 81.

⁵⁸ Ιστορικό Αρχείο Μνημείων Αθηνών, Φάκελος 587.

σημαντικά αντικείμενα, άλλα εκ των οποίων κατέστρεψαν και άλλα μετέφεραν στη Γερμανία και Ιταλία⁵⁹.

Τα γερμανικά στρατεύματα μπήκαν στο Μουσείο της Κορίνθου⁶⁰ στις 13 Μαΐου του 1941, κλέβοντας και σπάζοντας διάφορες αρχαιότητες, οι οποίες βρίσκονταν στην αυλή. Η είσοδός τους στο Μουσείο έγινε αφού αναρριχήθηκαν από την αυλή του, επιλέγοντας επίσης ένα ρολόι ελέγχου και κάποια κλειδιά. Παραβίασαν και τη θύρα του μουσείου και όταν τους παρατήρησε ο φύλακας, τον απείλησαν με περίστροφο. Εν τέλει κρατήθηκε επί 10ήμερο και υπεβλήθη σε αυστηρότατες ανακρίσεις⁶¹...

Αξιωματικοί του γερμανικού στρατού της ξηράς, του αέρος και του ναυτικού, παντός βαθμού... (όπως διευκρινίζεται στην έκθεση), καθώς και διπλωματικοί υπάλληλοι, αποκόμιζαν καθ' όλο το διάστημα της Κατοχής κατεργασμένα τεμάχια μαρμάρων, αλλά και ό,τι ήταν δυνατόν να αποκομισθεί, όπως πήλινα τεμάχια διακοσμημένα από το Ασκληπείο, τον ναό του Καπιτωλίου Διός κ.ά.⁶²

Επίσης, Γερμανοί έθραυσαν και επανειλημμένως έλαβαν τεμάχια εκ των χρωματιστών πλακών του δαπέδου του λουτρού που βρίσκονταν περί την Πειρήνη, περίφημη κρήνη της Κορίνθου, πηγάζουσα εκ του Ακροκορίνθου. Επιπροσθέτως, το θέρος του 1941, καθ' υπόδειξη Γερμανών αξιωματικών, Γερμανοί κατέρριψαν και μετατόπισαν λίθους στο κτίσμα της Πειρήνης.

Απ' αυτήν την πρόχειρη μετατόπιση εθραύστησαν διάφορα αρχιτεκτονικά μέλη, μεταξύ των οποίων και πώρινος ημικίονας. Έθραυσαν επίσης και πλάκες των καταστημάτων ρωμαϊκών χρόνων του ίδιου χώρου⁶³.

⁵⁹ Ιστορικό Αρχείο Μνημείων Αθηνών, Φάκελος 587.

⁶⁰ Λεκάκης, 2012: 84.

⁶¹ Ιστορικό Αρχείο Μνημείων Αθηνών, Φάκελος 587.

⁶² Λεκάκης, 2012: 84.

⁶³ Λεκάκης, 2012: 84.

Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1941 ιταλικά στρατεύματα εξαφάνισαν ξύλινα ράφια⁶⁴ από το Ασκληπιείο, με αποτέλεσμα να σπάσουν τμήματα της πήλινης σίμης του αρχαίου οικοδομήματος. Στις 7 Οκτωβρίου του 1941 εξαφάνισαν οι ίδιοι αρχαία και μεσαιωνικά νομίσματα από μια εκ των ανασκαμμένων οικιών. Στα τέλη Δεκεμβρίου του 1941, υπό τις διαταγές του Ιταλού Διοικητή της Πελοποννήσου, απέσπασαν ένα μεγάλο μέρος της πηγής της Βέρνας, ρωμαϊκής περιόδου. Δώδεκα μουχλιασμένα θραύσματα και δύο προενωμένα μέρη, πάρθηκαν από αυτό το σημείο από τον Γενικό Επιτελικό Στρατηγό του Ξυλοκάστρου.

Στη συνέχεια στρατιωτικοί του γερμανικού στρατού έκλεψαν άγαλμα κόρης από τον αρχαιολογικό χώρο της Κορίνθου. Παρακάτω σημειώνονται εκείνες μόνο από τις κλοπές, για τις οποίες ήταν δυνατόν να κρατηθούν τα στοιχεία των αυτοκινήτων επί των οποίων επέβαιναν οι κλέπτες⁶⁵.

Οι αριθμοί κυκλοφορίας και τα στοιχεία των γερμανικών φορτηγών αυτοκινήτων

Τα φορτηγά αυτά ήταν γερμανικά καμιόνια, που μετέφεραν φορτωμένα τα κλεμμένα αρχαία για την Γερμανία, όπως:

WH	PX	D	22-5-1942
		X	
		M	
		X	
WH	IC	109865	(30-5-1941)

⁶⁴ Macmillan, 1946: 10.

⁶⁵ Καρούζος - Καλλιγιάς, 1946: 14-15.

WL	91565	(4-7-41)
WL	950842	(23-9-42)
WH	612285	(19-11-42)
WH	103059 κ' 335650	(20-12-42)
ΔΣ	33560	(26-12-42)
WM	103456	(20-1-43)
WM	37467	(22-1-43)
IA	260627	(27-1-43)
ΔΣ	87	(31-1-43)
WL	555325	(9-2-43)
WM	103225	(1-4-43)
WM	103242	(4-4-43)
WM	558343	(14-4-43)

2.7. Νεμέα

Στον αρχαιολογικό χώρο της Νεμέας βρέθηκαν Ιταλοί και Γερμανοί από κοινού και περιηγήθηκαν τον χώρο, αποσκοπώντας επίσης στην κλοπή αρχαιοτήτων.

Ο ανεσκαμμένος αρχαιολογικός χώρος παρέμεινε άθικτος, αλλά αφαιρέθηκαν όστρακα από μερικά κουτιά του μουσείου, με αποτέλεσμα να βρεθούν εντελώς κενά στο πάτωμα του κτηρίου.

Επίσης από τη χαίτη και το κεφάλι ενός λέοντα του 4^{ου} αι. βρέθηκαν σπασμένα μερικά λοφία, βλάβη που αποδείχτηκε ότι ήταν αποτέλεσμα περιπλανήσεως και αλητείας.

Σύμφωνα με τα γερμανικά αρχεία, αποδεικνύεται ότι η ολοκλήρωση της τελειότητας της καταστροφής των Ιταλών που προκλήθηκε στον Αρχαιολογικό Χώρο της Νεμέας, υπήρξε ιδιαίτερα έντονη. Βάσει όσων αναφέρθηκαν και εκτέθηκαν από την υποβολή εκθέσεων, πρόκειται για καταστροφή αντίστοιχη με αυτήν που προκλήθηκε στον τάφο του βασιλιά των Ισοπάτων της Κρήτης.

Κεφάλαιο 3. Ηλεία

Οι κλοπές από την Ηλεία ήταν εξίσου πολλές με άλλους αρχαιολογικούς χώρους της Ελλάδος, με μεγάλη ποικιλία σε αρχαιολογικούς θησαυρούς ιδιαίτερης αρχαιολογικής αξίας από την Ολυμπία και την Αρχαία Ήλιδα.

Το ιστορικό των κλοπών αρχαιολογικών θησαυρών της Ηλείας αρχίζει ήδη στα μέσα της δεκαετίας του 1870⁶⁶.

3.1. Ολυμπία

Η Ελλάδα είχε φερθεί "πολύ καλά" στους Γερμανούς με τη σύμβαση ανασκαφής της αρχαίας Ολυμπίας (μέσα δεκαετίας 1870), παραχωρώντας το δικαίωμα στους ανασκαφείς να πάρουν ένα τμήμα από τα διπλά ευρήματα⁶⁷.

Αντιπρόσωπος της Ελλάδος σε αυτήν την σύμβαση ήταν ο Λέσβιος αρχαιολόγος Παναγιώτης Ευστρατιάδης (1815-1888) εκπαιδευθείς στην Αίγινα και τη Γερμανία, όπου σπούδασε ελληνική και λατινική φιλολογία, και μάλιστα Επιγραφική. Και όλα αυτά, εν μέσω ειδήσεων αρχαιοκαπηλίας από διάφορους Γερμανούς, Άγγλους, Γάλλους και Αμερικάνους "επισκέπτες" της χώρας μας, που έφθαναν κατά κύματα με ατμόπλοια στο λιμάνι του Πειραιώς στην Ελλάδα. Ειδήσεις με τις οποίες οι εφημερίδες της εποχής είναι γεμάτες - ιδιαιτέρως δε η εφημερίδα "Αιών", (αρ. φ. 3478/2.3.1881). Ακόμη δόθηκε άδεια στους Γερμανούς αρχαιολόγους της συγκεκριμένης ανασκαφής να προμηθεύονται σε εκμαγεία όλα τα κινητά ευρήματα. Αλλά, όταν τελείωσε η ανασκαφή (1881), δόθηκαν εγγράφως οδηγίες στην αρμόδια επιτροπή διαλογής, να παραδοθούν στους Γερμανούς και άλλα αρχαιολογικά αντικείμενα (πλην των διπλών και ομοίων), η έλλειψη των οποίων δεν δημιουργούσε πρόβλημα στις εθνικές συλλογές.

Και όλα αυτά, ως χειρονομία καλής θελήσεως της ελληνικής κυβερνήσεως, έναντι των Γερμανών, τη στιγμή που παιζόταν η προσάρτηση της Θεσσαλίας και της Άρτας στην Ελλάδα. Η Ελλάδα, λοιπόν, είχε φερθεί "πολύ καλά" στους Γερμανούς.

⁶⁶ Λεκάκης, 2012: 89.

⁶⁷ Λεκάκης, 2012: 89.

Σύμφωνα με το κλίμα που επικρατούσε τότε στη χώρα, αυτό θεωρήθηκε ως πράξη καλής θελήσεως και προστασίας των ευρημάτων που τυχόν βρίσκονταν στους αρχαιολογικούς χώρους.

Αρκετά νωρίς η ελληνική Κυβέρνηση, πιστεύοντας ότι η Ελλάδα θα υποστεί επίθεση εκ μέρους του Άξονα, προπαρασκευαζόταν για την αντιμετώπιση των συνεπειών ενός πολέμου όχι νικηφόρου.

Προς την άποψη αυτή, της κατάληψης της χώρας από τον εχθρό, έπρεπε να προσαρμόσει το Κράτος τις άμεσες ενέργειες του, παρά το γεγονός ότι στη συνέχεια οι νίκες μας κατά των Ιταλών φαίνονταν να διαψεύδουν τις δυσμενείς προβλέψεις του Πρωθυπουργού.

Αποφασίστηκε εξαρχής να διαλυθούν τα μουσεία και να εξασφαλιστούν τα εκθέματα με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην κινδυνεύουν από τους αεροπορικούς βομβαρδισμούς, στη δε χειρότερη περίπτωση, από την κατάληψη της χώρας από τους εχθρούς: κάτι που σήμαινε ότι δεν έπρεπε να είναι τα αρχαία εύκολα προσιτά στους μελλοντικούς κατακτητές. Παρόλο δε ότι το γεγονός αυτό δημιούργησε προβλήματα κατά τη διάρκεια της Κατοχής, η απόκρυψη αποδείχτηκε ευεργετική πράξη για τα αρχαία.

Το Υπουργείο Παιδείας, με εγκύκλιό του της 11ης Νοεμβρίου 1940, έδωσε στους Εφόρους λεπτομερείς οδηγίες για τον τρόπο προστασίας των αρχαίων. Ταυτόχρονα σχηματίστηκαν με υπουργικές αποφάσεις Επιτροπές Απόκρυψης και Ασφάλισης των εκθεμάτων των μουσείων του κράτους και ο συντονισμός του έργου των επιτροπών ανατέθηκε στον καθηγητή της Αρχαιολογίας και Γραμματέα της Αρχαιολογικής Εταιρείας, Γεώργιο Οικονόμο.

Οι άνθρωποι που τους μήνες που ακολούθησαν, από την 28 Οκτωβρίου έως τον Μάιο του 1941, φρόντισαν για την απόκρυψη των αρχαίων, με τη βοήθεια των φυλάκων αρχαιοτήτων, των λίγων τεχνιτών της υπηρεσίας, των εργατών, και ακόμη με τη βοήθεια (ειδικά για το Εθνικό Μουσείο) λίγων ξένων αρχαιολόγων και λίγων νεαρών Ελλήνων αρχαιολόγων, εκτός Υπηρεσίας, ήταν για το Μουσείο της Ολυμπίας οι εξής: Πρόεδρος Χαράλαμπος Ζέρβας, Πρωτοδίκης, μέλη: Μιχαήλ Τόμπρος, γλύπτης, καθηγητής ΑΣΚΤ, Φοίβος Σταυρόπουλος, Έφορος Πατρών, Χρήστος Παπαθεοδώρου, Γυμνασιάρχης, Μιλτιάδης Κουλούρης, αρχιτέκτων, Νομομηχανικός.

Τα σπουδαιότερα αρχαία του Μουσείου Ολυμπίας, όπως ο Ερμής, η Νίκη του Παιωνίου και τα αετώματα, παρουσίασαν τα μεγαλύτερα προβλήματα και χρειάστηκαν τη μεγαλύτερη φροντίδα για την απόκρυψή τους. Η Ολυμπιάδα του 1936 και η τότε, για πρώτη φορά, μεταφορά της φλόγας από την Ολυμπία στη χώρα τέλεσης των αγώνων, είναι χαρακτηριστικό στοιχείο της στρεβλής ιδέας των Γερμανών για τον τόπο.

Η ύψωση στο αρχαίο στάδιο της Ολυμπίας της πολεμικής σημαίας του Leibstandarte Adolf Hitler ήταν η φυσική κατάληξη των πραγμάτων. Το ιδανικό της Ολυμπίας, οι αγώνες, ο πόλεμος κατά των Ελλήνων, ο θάνατός τους και η καταστροφή του τόπου, ταυτίζονται⁶⁸.

Σύμφωνα με τις πληροφορίες που έχουμε, οι Γερμανοί χρησιμοποίησαν κατά τη διάρκεια της Κατοχής χάρτες, της περιοχής, για να επιδοθούν σε κλοπές στον αρχαιολογικό χώρο της Ολυμπίας, της Ήλιδας και του Πελοπίου.

Κατά το χρονικό διάστημα 19.6/8.9.1943, εντός του ιερού χώρου της Αρχαίας Ολυμπίας και μεταξύ των αρχαίων ερειπίων, είχαν σταθμεύσει γερμανικές μηχανοκίνητες φάλαγγες, άρματα μάχης και τεθωρακισμένα αυτοκίνητα! Οι μηχανοκίνητες φάλαγγες των Γερμανών κατακτητών, καθώς παρέμεναν στον ιερό χώρο της Αρχαίας Ολυμπίας, προξένησαν τις εξής καταστροφές:

1. Κατέστρεψαν το μεγαλύτερο μέρος του παρακείμενου στη στοά του Γυμνασίου τμήματος του πήλινου αγωγού.
2. Κατέστρεψαν τελείως μια βάση (την 15^η από τα νότια) της εσωτερικής κιονοστοιχίας της ίδιας στοάς.
3. Προξένησαν βλάβες στις βάσεις 6, 13 και 14 της ίδιας στοάς.
4. Κατέστρεψαν τη βάση του ανατολικού τείχους (απέναντι από την 15^η βάση).
5. Προξένησαν βλάβες σε δύο κορινθιακά κιονόκρανα της εισόδου του Γυμνασίου.
6. Κατέστρεψαν τμήμα του περιβόλου της ιεράς Άλτεως, προς διεύρυνση του ανοίγματος (έναντι Θεοκλέωνος).

⁶⁸ Πετράκος, 2012: 81.

7. Κατέστρεψαν τμήμα πήλινου αγωγού ανατολικά του Πελοπίου.

8. Προξένησαν αμυχές και φθορές σε διάφορα αρχιτεκτονικά αρχαία μέλη εντός του ιερού χώρου.

Το 2005 επεστράφησαν από τη Γερμανία αρχαιότητες της Ολυμπίας, που παρέμειναν εκεί επί έναν αιώνα! Έτσι, ένα κομψό μνημείο της αρχαιότητας, που φέρει το όνομα του Φιλίππου Β΄ της Μακεδονίας, αναστηλώθηκε ύστερα από 2.400 χρόνια και εγκαινιάστηκε ανεπισήμως στις 10.11.2005. Τρεις ολόκληροι κίονες, μαζί με τα επιστήλιά τους, ένα χαρακτηριστικό τμήμα κυκλικού σηκού και ολόκληρη σχεδόν η κρηπίδα του μνημείου, αναστηλώθηκαν. Πρόκειται για χαρακτηριστικά αρχιτεκτονικά μέλη από τους κίονες και τον θριγκό του Φιλιπείου, που θεωρήθησαν «διπλά», και γι' αυτό μεταφέρθηκαν στο «Μουσείο της Περγάμου» του Βερολίνου⁶⁹...

Την 18η Ιουλίου του 1942 δύο Ιταλοί αξιωματικοί αφήρεσαν εξειργασμένους λίθους από τον Αρχαιολογικό Χώρο τη Ολυμπίας. Κατόπιν ενεργειών των εκεί Γερμανών επεστράφησαν οι δύο από αυτούς⁷⁰.

Κατά τη διάρκεια της Κατοχής εργάστηκε στην Ολυμπία ο διαπρεπής Γερμανός Αρχαιολόγος Emil Kunze, ο οποίος διεξήγαγε ανασκαφές στον Αρχαιολογικό Χώρο της Ολυμπίας με τη βοήθεια του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Αθηνών, το οποίο έπαιξε και τον κύριο ρόλο. Ο Kunze ήταν παλαιός φίλος των Ελλήνων με σύζυγο Ελληνίδα. Κατά την περίοδο εκείνη χρειάστηκε να μελετηθούν τα χάλκινα αντικείμενα του ιερού της Ολυμπίας, που ενώ ήταν κρυμμένα, έπρεπε να βγουν από τις κρύπτες τους, είτε για να ελεγχθεί η κατάστασή τους είτε για να μελετηθούν. Στη συνέχεια εργάστηκε ως επικεφαλής στρατιωτικού τοπογραφικού συνεργείου και ο αρχιτέκτων του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου, ο οποίος υπήρξε στενότετος συνεργάτης του Reichs-Führer Heinrich Himmler, του αρχηγού των Σωμάτων Ασφαλείας (Schutzstaffel) της ναζιστικής Γερμανίας. Ο Himmler είχε ιδρύσει το 1935 την επιστημονική εταιρεία Ahnenerbe (προγονική κληρονομιά), ανώτατο στέλεχος της οποίας ήταν ο Schleiff.

⁶⁹ Λεκάκης, 2012: 90.

⁷⁰ Καρούζος - Καλλιγιάς, 1946: 26.

Ο Emil Kunze προέβη στην Ολυμπία σε έρευνες, προκειμένου να μελετήσει τα χάλκινα ευρήματα της Ολυμπίας, τα οποία δεν μεταφέρθηκαν εξαρχής στη Γερμανία. Τα εν λόγω αντικείμενα ξεθάφτηκαν με τη βία και μαζί με άλλα αρχαία που αφαιρέθηκαν, μεταφέρθηκαν με τη βοήθεια του Kunze στη Γερμανία.

Ο Emil Kunze εργάστηκε στην Ολυμπία από τις 27 Απριλίου του 1941 έως τον Ιούλιο του 1942. Οι Ιταλοί και οι Γερμανοί εργάστηκαν από κοινού στην Ολυμπία στις κλοπές. Ο χώρος δεν υπέστη ζημιές, εκτός από τη μετακίνηση μερικών καγκέλων από τους Ιταλούς⁷¹, επειδή τα γερμανικά τεθωρακισμένα τέθηκαν από πάνω, ανάμεσα στα δέντρα, για μια μικρή περίοδο του 1944 κατά τη διάρκεια ανασκαφών, αλλά μετά από διαμαρτυρία που υποβλήθηκε από έναν Βρετανό Αξιωματικό της Συμμαχικής Στρατιωτικής Αποστολής, τα τεθωρακισμένα αποσύρθηκαν, για να αποφευχθεί ο βομβαρδισμός του χώρου. Κατά τη διάρκεια των μηνών της Κατοχής που είχαν προηγηθεί, ο Έφορος Αρχαιοτήτων είχε καταφέρει να έρθει σε συμβιβασμό και με τους Γερμανούς και με τους εθνικιστές, για ασυλία του χώρου και του μουσείου⁷².

Οι αρχαιότητες του μουσείου παρέμειναν άθικτες, αλλά τα αρχιτεκτονικά γλυπτά του ναού του Διός, παρότι και αυτά είχαν προστατευθεί από σκαλωσιές και άμμο, υπέστησαν φθορές από την υγρασία. Σε μερικές συσκευασίες προκλήθηκαν λεκέδες από βαφή, όπως είναι διακριτό σε ορισμένα σημεία, ιδίως όσον αφορά την κεντρική μορφή του Απόλλωνα του δυτικού αετώματος. Πειράματα που έγιναν για να αφαιρέσουν αυτούς τους λεκέδες, έχουν αποτύχει μέχρι στιγμής. Σοβαρές ρωγμές αφαιρέθηκαν πριν τον πόλεμο, αλλά οι εχθροπραξίες εμπόδισαν την ολοκλήρωση του έργου.

Σε συνέχεια των προηγούμενων εκστρατειών, οι Γερμανοί διεξήγαγαν ανασκαφές κατά τη διάρκεια της Κατοχής, διότι η Ελληνική Υπηρεσία Αρχαιοτήτων είχε υποστεί κύρωση. Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1941 διεξήχθησαν ανασκαφές στη νοτιοδυτική πλευρά του χώρου, δυτικά της Βυζαντινής Εκκλησίας, και παντού κατά τη διάρκεια της Κατοχής, όπως δηλώνει ικανοποιημένος ο διοικητής. Πρόκειται για τον Günther Altenburg, ο οποίος ισχυρίζεται ότι οι ανασκαφές διεξήχθησαν πολύ καλά και ότι δεν υπήρχαν παράνομες αφαιρέσεις αρχαιοτήτων από τον χώρο. Κάποιο έγγραφο των

⁷¹ Macmillan, 1946: 11-12.

⁷² Macmillan, 1946: 11.

ανασκαφών όλων των αρχαίων και των ευρεθέντων που πάρθηκαν από την Ολυμπία με αυτόν τον τρόπο από τους Γερμανούς, δεν είχε βρεθεί μέχρι σήμερα. Όμως μεταγενέστερη έρευνα του γράφοντος το εντόπισε στον αριθμό 67 των εγγράφων – αρχείων, «Τα θαμμένα αρχαία του πολέμου», στο οποίο βρίσκονται αναλυτικά όλα τα κλεμμένα αρχαία της Ολυμπίας, αλλά και του Άργους, στους αντίστοιχους καταλόγους της Αρχαιολογικής Εταιρίας της Αθήνας.

Κεφάλαιο 4. Αχαΐα

Οι Γερμανοί και οι Ιταλοί προέβησαν σε κλοπές αρχαιοτήτων και αρχαιολογικών θησαυρών και στον νομό Αχαΐας στις πόλεις Πάτρα, Αίγιο, Ρίο, Αντίρριο, Ψωφίδα, Καλάβρυτα (εμπρησμός Μονής) και σε άλλα μέρη της περιοχής, όπως το Τρεχλό, την Κερπινή, το Σούβαρδο. Απ' όλα αυτά οι Γερμανοί έκλεψαν αρχαιολογικούς θησαυρούς της κλασικής και βυζαντινής περιόδου.

Από τη Μονή Αγίας Λαύρας στα Καλάβρυτα έκλεψαν σημαντικά κειμήλια, όπως κανδήλες, μέρος της ανεκτίμητης Βιβλιοθήκης της Μονής αποτελούμενο από πολύτιμα χειρόγραφα, κώδικες, περγαμινές και σπάνια βιβλία, βυζαντινά κειμήλια, εικόνες, τις οποίες δεν δίστασαν να κάψουν για να ζεσταθούν ή να μαγειρέψουν, καθώς και για προσανάμματα. Εκτός από τη Μονή Αγίας Λαύρας την οποία λεηλάτησαν και πυρπόλησαν ολοκληρωτικά στις 8/12/1943, αφού πρώτα φιλοξενήθηκαν από τους καλογέρους, τους γκρέμισαν μαζί με τους επισκέπτες από τον βράχο. Κατόπιν προέβησαν σε εμπρησμό του Μοναστηριού, αφού πρώτα έκλεψαν κανδήλες, χρυσά αντικείμενα και εικόνες. Στη συνέχεια προχώρησαν σε περαιτέρω λεηλασίες και σε άλλες περιοχές της Αχαΐας.

4.1. Πάτρα

Στην Πάτρα έκλεψαν κλασικά και υστεροβυζαντινά έργα τέχνης. Κατά τη διάρκεια της Ιταλικής Κατοχής, Ιταλοί στρατιωτικοί αφαίρεσαν από το φρούριο των Πατρών δύο επιγραφές, μια ελληνική και μια λατινική.

Το γεγονός παρατηρήθηκε μόλις την 31η Αυγούστου του 1943⁷³, το οποίο συνέβη ως εξής: Εκείνη την περίοδο ο Πρόξενος της Ιταλίας Αλμπέρτο Τόγκερ αφαίρεσε από τη συλλογή Crow έναν θώρακα, προερχόμενο από την Αρχαία Ολυμπία⁷⁴. Στη συνέχεια έκλεψαν μια περικεφαλαία και κάποια άλλα αντικείμενα από μέταλλο, 96 πήλινα αντικείμενα (αγγεία, λύχνοι, ειδώλια) και όστρακα.

⁷³ Θωμόπουλος, 1950: 323.

⁷⁴ Καρούζος - Καλλιγιάς, 1946: 26.

Η πληροφορία αυτή αναφέρεται και στο αγγλικό πρωτότυπο.

Οι δύο προαναφερόμενες επιγραφές ήταν μεσαιωνικές και συσχετίζονταν με την ανέγερση της εκκλησίας του φρουρίου το 1426 από τον Pandulfo di Malatesta, Αρχιεπίσκοπο των Παλαιών Πατρών,. Επίσης οι Ιταλοί αφαίρεσαν από το φρούριο δύο ιωνικές κεφαλές.

4.2. Ρίο – Αντίρριο

Οι γερμανικές στρατιωτικές αρχές γκρέμισαν την αριστερή γωνία της καλοδιατηρημένης ανατολικής πύλης του κάστρου, για να διέρχονται τα φορτηγά τους αυτοκίνητα. Γκρέμισαν και το κάτω μέρος του τοίχου. Έτσι, όλο το άνω μέρος στερήθηκε υποστηρίγματος και όπως ήταν φυσικό, μετά από λίγο κατέπεσε και αυτό το τμήμα του φρουρίου.

Το κάστρο του Ρίου καθ' όλο το διάστημα της Κατοχής χρησιμοποιήθηκε από τους Γερμανούς και Ιταλούς ως οχυρά θέση και παράκτια μονάδα.

Στο Αντίρριο οι Γερμανοί κατέστρεψαν τα μέρη των τειχών του κάστρου στην ανατολική πλευρά της κυρίας εισόδου, στην πρόσοψη του κτιρίου κοντά στο λιμάνι.

4.3. Ψωφίς

Οι χωρικοί ανέφεραν ότι η Ακρόπολη παρέμεινε άθικτη. Πιθανόν οι ίδιοι ανέσκαψαν μερικούς αρχαίους τάφους κοντά στον ποταμό Ερύμανθο και βρήκαν κορινθιακό αγγείο μικρού μεγέθους, πιθανόν του 5ου αιώνα π.Χ., καθώς και μερικές μικρές γυάλινες φιάλες.

Κεφάλαιο 5. Λακωνία

Οι αρχαιολογικοί χώροι που γνώρισαν στη Λακωνία την αρχαιοκαπηλική και καταστροφική τακτική των Ιταλών και των Γερμανών, ήταν η Σπάρτη, το Κουφόβουνο, ο Μυστράς, η Μονεμβασιά, η Μονή των Αγίων Τεσσαράκοντα και ο Κουλεντιανός Πύργος.

Οι «εργασίες» των αρχαιοκαπηλιών και των καταστροφών των αρχαιοτήτων έλαβαν χώρα υπό την «εποπτεία» του W. von Vacano, σύμφωνα με πληροφορίες του Α.Α. του 1942. Στην προσπάθεια των ανασκαφών του στη Λακωνία διαπίστωσε μεταξύ άλλων οικισμούς της Εποχής του Λίθου στο Κουφόβουνο, όπως αποδείχτηκε από την ανασκαφική έρευνα.

Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών βρέθηκαν πολλά όστρακα, πυρόλιθοι, οστείνα εργαλεία, αξίνες, σφύρες κ.λ.π., τα οποία μεταφέρθηκαν στη Γερμανία.

5.1. Κουφόβουνο

Η χρονολόγηση του αρχαιολογικού χώρου του Κουφόβουνου ανάγεται στο 100.000 π.Χ. Κατά τη διάρκεια των καταστροφών των αρχαιοτήτων κλάπηκε και μια λακωνική κύλικα, η οποία επεστράφηκε και είχε εντοπιστεί στον κατάλογο των κλεμμένων⁷⁵.

Το Κουφόβουνο είναι ένας από τους πανάρχαιους οικισμούς της Λακωνίας και από τα σημαντικότερα μέρη του μυκηναϊκού σπαρτιατικού πολιτισμού, για τον οποίο γίνεται αναφορά στην *Ιλιάδα* του Ομήρου.

Η λακωνική κύλικα που εντοπίστηκε στον κατάλογο των κλεμμένων, «φυλάσσονταν» στο Μουσείο Pfahlbau της Κωνσταντίας στη Γερμανία και επεστράφηκε πρόσφατα στην Ελλάδα από το εν λόγω Μουσείο, μαζί με άλλα κλεμμένα αρχαία αντικείμενα από τη Βόρεια Ελλάδα, τη Στερεά Ελλάδα και την Αττική⁷⁶.

⁷⁵ Λεκάκης, 2012: 85.

⁷⁶ Λεκάκης, 2012: 102.

5.2. Σπάρτη

Στη Σπάρτη, η περιοχή του αρχαιολογικού χώρου, τα ερείπια της αρχαίας πόλης, ο «τύμβος του Λεωνίδα» και ο χώρος των ρωμαϊκών μωσαϊκών στην πόλη παρέμειναν όλα άθικτα, εκτός από ένα μέρος των μωσαϊκών που χρησιμοποιήθηκε ως στάβλος από τους Γερμανούς.

5.3. Μυστράς

Στον Μυστρά κατά τη διάρκεια του Ιταλογερμανικού Πολέμου, συνέβησαν συνέβησαν μάχες και συγκρούσεις ανάμεσα στα στρατεύματα του Ε.Λ.Α.Σ και τα τάγματα Ασφαλείας.

Κατ' εντολήν των Γερμανών, συνεπλάκησαν τον Σεπτέμβριο του 1944, μέσα στον Αρχαιολογικό Χώρο του Μυστρά.

Έσπασαν δύο όστρακα του εξωνάρθηκα της Μονής Βροντοχίου και γκρέμισαν τον τοίχο της. Επίσης, κτυπήθηκε ένα όστρακο στην ανατολική πλευρά του τοίχου του παρεκκλησίου της Αγίας Παρασκευής του 14ου αιώνα στο μοναστήρι της Περιβλέπτου.

Δέκα όστρακα έπεσαν γύρω από τη Μητρόπολη (Άγιος Δημήτριος, έτος ανέγερσης 1310). Ένα άλλο όστρακο έσπασε έναν μικρό δόμο της βορειοδυτικής γωνίας της εκκλησίας, προκαλώντας μεγάλο θόρυβο, με αποτέλεσμα να ανοίξει το τμήμα κατά μήκος του θόλου της εκκλησίας και δια μέσου του δόμου.

Οι εκκλησίες της Αγίας Σοφίας, του Αγίου Νικολάου, της Παντάνασσας, καθώς και το Μουσείο της Μητρόπολης παρέμειναν άθικτα.

5.4. Μονεμβασιά

Ο βράχος του κάστρου παρέμεινε άθικτος. Όμως από τον θρυμματισμό που προκλήθηκε από τις ρωγμές των λογχών των Γερμανών και από την εγκατάλειψη υπέστη ζημιές ο δόμος της Αγίας Σοφίας, ενώ επίσης εμφανίστηκε μια μεγάλη ρωγμή στον δόμο της Μυρτιδιώτισσας στην Μονεμβασιά.

Κεφάλαιο 6. Μεσσηνία

Στη Μεσσηνία οι Ιταλοί και Γερμανοί προέβησαν σε κλοπές και καταστροφές της Ιεράς Μονής Βελανιδιάς, με το πρόσχημα ότι ήταν καταφύγιο του Ε.Λ.Α.Σ. και των επαναστατικών ομάδων του Ταυγέτου.

Από την ιστορική Μονή έκλεψαν βυζαντινές αρχαιότητες, όπως χειρόγραφα και βιβλία από την πολύτιμη Βιβλιοθήκη της. Ο εμπρησμός της έγινε με σκόνη έκρηξη - διασποράς, η οποία έκαψε διαδοχικά τον χώρο της Μονής, προκαλώντας σημαντικές καταστροφές, όπως έκαναν οι Γερμανοί με το κάστρο της Καλαμάτας.

Στη συνέχεια προέβησαν σε καταστροφές στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου στην Ανδρούσα⁷⁷, ενώ είχαν αρχίσει να γκρεμίζουν και τον έξω πλίνθινο τοίχο. Ύστερα προέβησαν σε καταστροφές στα χωριά και τις πόλεις Βασιλικό, Μεσσήνη, Πύλο, (Νησίδιο ή Τσιγλήμπαμπα), Πεταλίδι (Αρχαία Κορώνη), Κορώνη, Μεθώνη και Ιθώμη. Για τις κλοπές και τις καταστροφές στηρίχθηκαν στο αρχαιολογικό αρχείο του Valmin, το οποίο βρίσκεται στο Σουηδικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αθηνών.

Στον αρχαιολογικό χώρο της μυκηναϊκής Πύλου δούλεψε η Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών της Αθήνας. Λεηλατήθηκαν όστρακα των ανασκαφών της Σχολής, τα οποία είχαν αποθηκευτεί στο χωριό Κορυφάσιο, και ο αποθηκάριος δήλωσε ότι οι Ιταλοί αφαίρεσαν μερικά καλάθια με κλεισμένα όστρακα μαζί με άλλα αντικείμενα.

6.1. Μεθώνη

Γερμανοί και Ιταλοί κατέλαβαν το «κάστρο» σε δύο τομείς του τοίχου πάνω στην πλευρά της θάλασσας. Στο σημείο αυτό το μνημείο είναι γκρεμισμένο από τους Γερμανούς, πιθανώς για τους σκοπούς του πυροβολικού. Η είσοδος στη θύρα της είναι θιγμένη από πέρασμα διανοίξεως οδού οχημάτων.

Από Ιταλούς αξιωματικούς κλάπηκε ως ενθύμιο μια σκαλισμένη πλάκα, που έφερε τον φτερωτό λέοντα του Αγίου Μάρκου, τον οποίο έσπασαν σε κομμάτια. Κατά την αναχώρησή τους τα κομμάτια τα άφησαν πίσω από το χωριό.

⁷⁷ Macmillan, 1946: 57.

Η μέθοδος με την οποία έγινε η κλοπή - καταστροφή του χώρου ήταν με το να ανατινάξουν σημαντικό μέρος του βορειοδυτικού φρουρίου, μεγάλο μέρος του ανατολικού τείχους, καθώς και οικοδόμημα που βρισκόταν κοντά στην ερειπωμένη εκκλησία. Προφανώς αυτές οι καταστροφές έγιναν για να εγκαταστήσουν επάκτια πυροβόλα. Οι Ιταλοί αφαίρεσαν επίσης από το σημείο αυτό πόρινη πλάκα.

6.2. Κορώνη

Στην Κορώνη⁷⁸ οι Γερμανοί, εκτελώντας διαταγές ανωτέρων, την κατέστρεψαν, αφού ανατίναξαν το τείχος προς τα βόρεια της εισόδου σε διάσταση 50 μ., στη δε συνέχεια κατέστρεψαν τελείως τους προμαχώνες σε μήκος 30 μ. για να εγκαταστήσουν πολυβολεία. Το ανατολικό τείχος καταστράφηκε σε μήκος 10 μ. Σε απόσταση 20 μ. από αυτό το σημείο ανοίχτηκε δίοδος για πυροβόλα, τα οποία είχαν τοποθετηθεί σε μήκος 30 μ., πάλι προς εγκατάσταση πυροβόλων. Όταν αναχώρησαν οι Γερμανοί, καταστράφηκε με ανατίναξη η πυριτιδαποθήκη της ίδιας πλευράς.

6.3. Βασιλικό (Μεσσηνία)

Η Ακρόπολη της Μάλθης και δύο κοντινοί θόλοι-τύμβοι παρέμειναν άθικτοι. Ένα χάλκινο δαχτυλίδι αναφέρθηκε ότι είχε αφαιρεθεί από το Μουσείο του Βασιλικού από τους Γερμανούς, οι οποίοι το πήραν, παραβιάζοντας την έκθεση του Matias Natan Valmin, ο οποίος ανέσκαψε την Μεσσηνία και συγκεκριμένα τον χώρο του Βασιλικού, βρίσκοντας αξιόλογα ευρήματα της Εποχής του Χαλκού.

Το χάλκινο δαχτυλίδι το έκλεψε Γερμανός αξιωματικός, ο οποίος το μετέφερε μαζί με άλλα αρχαία στη Γερμανία. Το κόσμημα αυτό είχε δωρηθεί από τον ανασκαφέα Valmin στο Μουσείο. Ο Valmin άρχισε τις ανασκαφές στην περιοχή το 1926 και τελείωσε το 1938. Μαζί με το δαχτυλίδι κλάπηκαν και άλλα έργα τέχνης όπως αντικείμενα κεραμικής

⁷⁸ Καρούζος - Καλλιγιάς, 1946: 53.

της Μέσης Εποχής του Χαλκού, καθώς και ένα μέρος των ρωμαϊκών μωσαϊκών, μυκηναϊκά όστρακα και άλλα υλικά.

Στη συνέχεια, σύμφωνα με τον Εφορεύοντά της, εφόσον η περιοχή του Βασιλικού ανήκε τότε στη Διεύθυνση Αρχαιοτήτων Ολυμπίας, ο φύλακας του Μουσείου του Βασιλικού (Μάλθη) Τριφυλίας αναφέρει ότι κατά το προηγούμενο καλοκαίρι Ιταλοί στρατιώτες αφαίρεσαν από το Μουσείο μια βάση, πάνω στην οποία ήταν τοποθετημένο προϊστορικό ειδώλιο, το οποίο βρέθηκε από τον Βαλμίν, μία τράπεζα και αντικείμενα που ανήκαν στον Βαλμίν.⁷⁹ Έσπασαν επίσης τρεις υαλοπίνακες του μουσείου με πυροβολισμούς. Το προϊστορικό ειδώλιο σώθηκε από τον φύλακα, που είχε την πρόνοια να το κρύψει στην οικία του.

Αυτό το αρχείο εκδόθηκε με εντολή του Υπουργού από τον Διευθυντή Αντώνη Κεραμόπουλο.

6.4. Πεταλίδι

Στο Πεταλίδι οι Γερμανοί στρατιώτες αφαίρεσαν από την τοπική αρχαιολογική συλλογή ένα πήλινο αγγείο. Την παρουσία τους εκεί, τη διευκόλυναν οι Ιταλοί, οι οποίοι είχαν προκαλέσει εκ των προτέρων μεγάλη πυρκαγιά, που επεκτάθηκε στη γύρω περιοχή. Για την φωτιά χρησιμοποίησαν δεμεθυλοπροπανόλη, υλικό που διευκόλυνε την ταχύτερη αφαίρεση των αρχαιολογικών έργων τέχνης. Έκλεψαν το κέρασ της Αμαλθείας και πολλά άλλα έργα τέχνης, όπως θραύσματα από μάρμαρα, καθώς και μια αρχαία κεφαλή, όπως διαπιστώθηκε από την μαρτυρία του φύλακα της περιοχής στην Αρχαιολογική Υπηρεσία της Καλαμάτας.

6.5. Ιθώμη

Τον Μάιο του 1941, οι Γερμανοί, με απόσπασμα που συνοδεύονταν από τον υποδείξαντα Γερμανό Πρόξενο, αφαίρεσαν τρεις λίθους και κατέρριψαν έξι από το φρούριο της Ιθώμης.

⁷⁹ Παπακόγκος, 1997: 186-187.

Δύο χρόνια μετά, το 1943, σε συνδυασμό ασκήσεων πεζικού, πυροβολικού και αεροπορίας, έβαλαν Γερμανοί στρατιώτες το φρούριο. Από αυτήν την ενέργεια καταστράφηκε τμήμα του νοτίου φρουρίου, προσβληθέν από τέσσερις οβίδες.

6.6. Μεσσήνη

Στον αρχαιολογικό χώρο της Αρχαίας Μεσσήνης οι Γερμανοί χρησιμοποίησαν τη νότια πλευρά του πύργου του τετάρτου αιώνα και τη διασωθείσα δυτική πλευρά του τείχους ως στόχο για εξάσκηση της παράταξης των στρατιωτών και της συνεργασίας με το πυροβολικό και την αεροπορία. Τέσσερα ευθέα κτυπήματα έγδαραν εδώ και κατέστρεψαν κάποια κτίσματα. Οι Γερμανοί αφαίρεσαν μερικά ογκώδη κομμάτια από τον πύργο της βόρειας πλευράς του τείχους προς πολεμική μνήμη των στρατευμάτων για τη μάχη της Καλαμάτας. Το μουσείο, το οποίο στεγαζόταν σε ένα δωμάτιο του γειτονικού χωριού, παρέμεινε ωστόσο άθικτο⁸⁰.

6.7. Κύθηρα

Τα Κύθηρα υπάγονταν διοικητικά στην Αττική, γεωγραφικά στην Πελοπόννησο και ιστορικά στα Επτάνησα ή Ιόνια Νησιά, όπως αναλυτικά καταδείχθηκε από τον Ταγματάρχη και εισηγητή του θέματος Γεώργιο Πραχαλιά, πτυχιούχο Αγρονόμο Τοπογράφο Μηχανικό του Ε.Μ.Π., από τον οποίο πήρα συνέντευξη στις 22/3/2015 στο Αποστολοπούλειο Πνευματικό Κέντρο Τρίπολης, σε σχετική ημερίδα που έγινε εκεί με θέμα, "Η γεωπολιτική ερμηνεία της Επανάστασης του 1821"⁸¹.

Τα Κύθηρα αποτέλεσαν και αυτά θύμα της Ιταλογερμανικής αρχαιοκαπηλίας, πράγμα που αποτελεί επίσης ζητούμενο της ελληνικής αρχαιολογικής έρευνας. Τίθεται στο προσκήνιο, για να ξετυλιχτεί ο μίτος των κλοπών και λεηλασιών των αρχαιολογικών θησαυρών κατά τη διάρκεια της Ιταλογερμανικής Κατοχής, με επίκεντρο τη Σκάνδεια που ήταν αρχικά προϊστορικός οικισμός των Κυθήρων και αργότερα, εξελίχθηκε σε

⁸⁰ Macmillan, 1946: 11.

⁸¹ Προφορική Μαρτυρία Γεωργίου Πραχαλιά, Ταγματάρχη, 22-03-2015.

ονομαστή πόλη της αρχαιότητας, σύμφωνα με το αρχείο της Sylvia Benton, το οποίο φυλάσσεται στη Βρετανική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών (B.S.A.). Εκεί περιγράφεται αναλυτικά η μέθοδος των κλοπών και τί πήραν ακριβώς οι Γερμανοί και οι Ιταλοί, από τον προϊστορικό οικισμό της Σκάνδειας Κυθήρων.

Θα αναφερθούμε λοιπόν στη συνέχεια στην περίπτωση των Κυθήρων, όπου υπήρξαν επίσης λεηλασίες αρχαιολογικών τεχνουργημάτων. Κατόπιν πιθανής υπόδειξης αρχαιολόγου, ο Γερμανός διοικητής Brunz αφαίρεσε στις 6 Ιουνίου του 1941 από το φρούριο των Κυθήρων μαρμάρينو λέοντα, ο οποίος προερχόταν από τη θέση "Καστρί της Παλαιοπόλεως" όπου ευρίσκετο η αρχαία πόλη Σκάνδεια, που ήταν ονομαστή πόλη της αρχαιότητας με λιμάνι, στο μεσημβρινό τμήμα των Κυθήρων. Ο ήρωας Αμφιδάμας φιλοξένησε εκεί τον παππού του Οδυσσέα Αυτόλυκο. Επειδή το έργο ήταν λέων, κάποιιοι εικάζουν ότι ήταν ενετικός. Αλλά ήταν αρχαίος ελληνικός. Δημοσιεύθηκε μάλιστα στο BSA υπό της Sylvia Benton.⁸² Ακολούθησαν κλοπές από Ιταλούς αξιωματικούς, οι οποίοι, στις 16 Ιουλίου του 1941 αφαίρεσαν από τη συλλογή των αρχαιοτήτων τέσσερα αγγεία και εικοσιπέντε νομίσματα.

Το προαναφερθέν άγαλμα του μαρμάρινου λέοντα μεταφέρθηκε στη Γερμανία και φυλασσόταν στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Περγάμου, στο Βερολίνο (αίθουσα "Πέργαμος"). Μέσα στη δίνη της κατάρρευσης της ναζιστικής Γερμανίας βρέθηκε παραπεταμένο σε μια πόλη της πρώην Ανατολικής Γερμανίας. Οι ντόπιοι Γερμανοί έλεγαν ότι είναι από κάποιο νησί του Αιγαίου, αλλά δεν ήξεραν από ποιά. Όμως φωτογραφίες του ξεριζωμένου λέοντος έφθασαν στην "Πέργαμο", όπου αναγνωρίστηκε ο κλεμμένος φρουρός των Κυθήρων. Το ελληνικό κράτος δεν είχε επί μακρόν διπλωματικές σχέσεις με τη Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας. Παρ' όλα αυτά οι Ανατολικογερμανοί σε μια ένδειξη καλής θελήσεως το επέστρεψαν στους Έλληνες.⁸³

⁸² Λεκάκης, 2012: 150.

⁸³ Λεκάκης, 2012: 150.

**ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ
ΑΓΑΘΩΝ ΣΕ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΕΜΠΟΛΕΜΩΝ ΣΥΡΡΑΞΕΩΝ**

**Οι σύγχρονες ηθικές προεκτάσεις στο πλαίσιο της Προστασίας της Παγκόσμιας
Πολιτιστικής Κληρονομιάς**

Στον κύριο κορμό της εργασίας αναφερθήκαμε αναλυτικά στις κλοπές και τις καταστροφές των αρχαιολογικών θησαυρών στην Πελοπόννησο κατά τη διάρκεια της Ιταλογερμανικής κατοχής. Εδώ θα αναφέρουμε και θα τονίσουμε πώς μπορούν να προστατευθούν και να αναδειχθούν οι αρχαιότητες. Στο σημείο της προστασίας θα αναλύσουμε, πώς πρέπει να προστατεύονται πριν και μετά την κατάκτηση ενός τόπου, αναφέροντας τους νόμους οι οποίοι διέπουν την προστασία των αρχαιοτήτων και οι οποίοι εντάσσονται στο περιεχόμενο των Διεθνών Συμβάσεων.

Ο Γιώργος Λεκάκης στο βιβλίο του *Αρχαιοκαπηλίες των Γερμανών στην Ελλάδα επί Κατοχής*, αναφέρει αναλυτικά πώς επιτυγχάνεται η προστασία των μνημείων, πώς μπορούν να προστατευθούν και τί είθισται να γίνεται σε τέτοιες περιπτώσεις.

Όταν ένα κράτος κατακτά ένα άλλο κράτος, δεν σημαίνει κατάλυση της νομιμότητας, αλλά το κατεχόμενο κράτος συνεχίζει να λειτουργεί κανονικά ως έχει και οι πράξεις του επιφέρουν τις προβλεπόμενες έννομες συνέπειες. "Φωνές" για εθνικές διεκδικήσεις της Ελλάδος από τις καταστροφές και τις ζημιές που υπέστη από τους κατακτητές της, οι οποίοι κατέλυσαν κάθε έννοια δικαίου γι' αυτές τις πράξεις καπήλευσης του εθνικού, εδώ του αρχαιολογικού της πλούτου, έχουν αρχίσει να ακούγονται στη χώρα μας ήδη από το 1945, γι' αυτό και το παρόν πόνημα ερευνά τις κλοπές και τις καταστροφές των αρχαιολογικών θησαυρών της Πελοποννήσου.

Αρκεί να αναφερθεί πως είχε συσταθεί έως και "Πανελλήνιος Ομοσπονδία Πωλησάντων Ακινήτων επί Κατοχής", η οποία είχε συντάξει "Υπόμνημα περί ακυρώσεως των αγοροπωλησιών ακινήτων επί Κατοχής", που κυκλοφόρησε στην Αθήνα τον Αύγουστο του 1946. Επίσης υπάρχει και η μελέτη του δικηγόρου Ιωάννη Ανδρόνη, *Αγοραπωλησία Κατοχής μετά πίνακος της τιμής της χρυσής αγγλικής λίρας από του 1941-1949*" (εκδ. εν Αθήναις, μάλλον το 1949).

Όλα τα νομικά κείμενα, διεθνείς συμβάσεις και εθνικές ρυθμίσεις που αφορούν στα πολιτιστικά αγαθά, συγκλίνουν στα εξής: Εξαιρείται το παγκόσμιο ενδιαφέρον για την πολιτιστική και φυσική κληρονομιά, αφού η φθορά ή η εξαφάνιση κάποιου αγαθού της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς καθιστά "ολεθρίως πτωχοτέραν" την κληρονομιά όλων των λαών του κόσμου και υπογραμμίζεται η ανάγκη προστασίας τους έναντι οποιασδήποτε απειλής, κλοπής, λεηλασίας, καταστροφής ή βανδαλισμού. Συνιστά κοινό τόπο ότι τα πολιτιστικά αγαθά αποτελούν βασικό στοιχείο του πολιτισμού και της πνευματικής καλλιέργειας των λαών και ότι αποκτούν την πραγματική τους αξία μόνον όταν η προέλευσή τους, η ιστορία τους και το περιβάλλον τους καθίστανται γνωστά με την μεγαλύτερη ακρίβεια. Η κλοπή, λεηλασία, καταστροφή, παράνομος εισαγωγή, εξαγωγή και μεταβίβαση της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών, παρεμποδίζει την αμοιβαία κατανόηση μεταξύ των εθνών, η δε σημασία της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και των πολιτιστικών ανταλλαγών είναι θεμελιώδης για την προώθηση της κατανόησης μεταξύ των λαών, με σκοπό την ευημερία της ανθρωπότητας και την πρόοδο του πολιτισμού.

Εδώ, σε αυτό το τμήμα της εργασίας, θα παρουσιαστούν όσο το δυνατόν πιο συνοπτικά σε σχέση με το εύρος, την πολυπλοκότητα και την σπουδαιότητα τα νομικά ζητήματα που άπτονται του υπό εξέταση θέματος, η εμβριθής επισκόπηση των οποίων εκφεύγει των ορίων της παρούσας μελέτης.

Οι διεθνείς συμβάσεις που διέπουν την προστασία των πολιτιστικών αγαθών μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου είναι οι ακόλουθες:

- **Η Σύμβαση της Χάγης της 14.5.1954, το Πρώτο Πρωτόκολλο του 1954 και το Δεύτερο Πρωτόκολλο του 2004-** N.1114/7.8.1981, "Περί κυρώσεως της εις Χάγην την 14^{ην} Μαΐου 1954 υπογραφείσης Συμβάσεως "περί προστασίας των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ενόπλου συρράξεως μετά του Κανονισμού εκτελέσεως αυτής, του Πρωτοκόλλου και των υπ' αριθ. 1, 11 και 111 αποφάσεων της διασκέψεως" (Α'-6), N.3317/2005, για την κύρωση του Δευτέρου Πρωτοκόλλου.

Όταν έληξε ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος με τις ανυπολόγιστες καταστροφές, μεταξύ άλλων και στο πεδίο της πολιτιστικής κληρονομιάς, η διεθνής κοινότητα αισθάνθηκε την ανάγκη να πραγματοποιηθεί μια διεθνή σύμβαση για την προστασία της. Έτσι η

διακυβερνητική συνδιάσκεψη της ΟΥΝΕΣΚΟ, που οργανώθηκε στη Χάγη στις 14 Μαΐου του 1954, οδήγησε στην υιοθέτηση της Σύμβασης για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης, τον Κανονισμό Εκτέλεσης, το Πρωτόκολλο και τρεις αποφάσεις.

Η Ελλάδα υιοθέτησε την ανωτέρω Διεθνή Σύμβαση και **το Πρώτο Πρωτόκολλο του 1954**, με τον Ν. 1114/7.8.1981. Βάσει αυτού, ως πολιτιστικά αγαθά ορίζονται τα κινητά ή ακίνητα αντικείμενα και μνημεία, που παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον για την πολιτιστική κληρονομιά των λαών, τα μουσεία, οι βιβλιοθήκες και άλλα κέντρα, που περιέχουν σημαντικό αριθμό πολιτιστικών αγαθών. Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών περιλαμβάνει την προστασία και τον σεβασμό τους.

Το Πρώτο Πρωτόκολλο της Συμβάσεως που υπεγράφη το 1954, αφορά τα κινητά πολιτιστικά αγαθά και το ζήτημα της επιστροφής τους, καθώς απαγορεύεται η εξαγωγή των αγαθών αυτών από το κατεχόμενο έδαφος και απαιτείται η επιστροφή τους στο έδαφος του κράτους από το οποίο εξήχθησαν.

Το Δεύτερο Πρωτόκολλο της Συμβάσεως που υπεγράφη στη Χάγη στις 26.3.1999, άρχισε να ισχύει από 9 Μαρτίου του 2004, και ήταν συνέπεια των πράξεων βαρβαρότητας, που διαπιστώθηκαν εις βάρος της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς κατά την διάρκεια πολλαπλών συγκρούσεων στα τέλη της δεκαετίας του '80 και στη δεκαετία του '90. Το Δεύτερο αυτό Πρωτόκολλο ενισχύει την μέσα από την Σύμβαση επιβληθείσα πρακτική διάσωσης και σεβασμού των πολιτιστικών αγαθών (Επικύρωση από την Ελλάδα με τον Ν. 3317/2005 (ΦΕΚ 45/Α/23-02-2005)).

Η Γερμανία επικύρωσε την Σύμβαση και το Πρώτο Πρωτόκολλο την 11.8.1967 και το Δεύτερο Πρωτόκολλο την 25.11.2009⁸⁴.

- **Η Σύμβαση των Παρισίων**

Στις 17 Νοεμβρίου του 1970 υπογράφηκε στο Παρίσι από την Γενική Συνέλευση της ΟΥΝΕΣΚΟ Διεθνής Σύμβαση, που αφορά στα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και

⁸⁴ Βλ. επίσημα στοιχεία UNESCO: www.UNESCO.org

παρεμπόδιση της παρανόμου εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβιβάσεως της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών. Η Σύμβαση αυτή κυρώθηκε με τον Ν. 1103/1980.

Σύμφωνα με το προοίμιο της Σύμβασης, η Γενική Συνέλευση θεωρεί ότι η ανταλλαγή πολιτιστικών αγαθών ανάμεσα στα έθνη για επιστημονικούς, πολιτιστικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς προάγει τη γνώση του ανθρωπίνου πολιτισμού, εμπλουτίζει την πολιτιστική ζωή όλων των λαών και γεννά τον αμοιβαίο σεβασμό και την εκτίμηση αναμεταξύ τους, ότι τα πολιτιστικά αγαθά αποτελούν βασικό στοιχείο του πολιτισμού και της πνευματικής καλλιέργειας των λαών και ότι αποκτούν την πραγματική τους αξία μόνον όταν η προέλευσή τους, η ιστορία τους και το περιβάλλον τους καθίστανται γνωστά με τη μεγαλύτερη ακρίβεια, ότι έκαστο κράτος έχει το καθήκον να προστατεύει την κληρονομιά την απαρτιζόμενη από τα στο έδαφός του υφιστάμενα πολιτιστικά αγαθά κατά των κινδύνων κλοπής, λαθραίων ανασκαφών και παρανόμου εξαγωγής, και ότι η παράνομη εισαγωγή, εξαγωγή και μεταβίβαση της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών παρεμποδίζει την αμοιβαία κατανόηση μεταξύ των εθνών, την οποία έχει καθήκον να ευνοεί η ΟΥΝΕΣΚΟ, συστήνοντας μεταξύ άλλων, στα ενδιαφερόμενα κράτη τη σύναψη διεθνών συμβάσεων προς τον σκοπό αυτό και εξαίροντας τη σημασία της συνεργασίας μεταξύ των εθνών προς αυτόν τον σκοπό.

- **Η σύμβαση της 16^{ης} Νοεμβρίου 1972 της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς, που υπεγράφη στο Παρίσι - Ν. 1126/3 -10.2.1981 (Α32)**

Με τη σύμβαση αυτή αναγνωρίζεται η ευθύνη κάθε κράτους-μέλους για την προστασία, τη συντήρηση, την αξιοποίηση και τη μεταβίβαση στις μέλλουσες γενιές της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, που βρίσκεται στο έδαφός τους και ανήκει κατά κύριο λόγο σε αυτό, προβλέποντας τη λήψη των κατάλληλων νομικών, επιστημονικών, τεχνικών, διοικητικών και οικονομικών μέτρων για τον προσδιορισμό, την προστασία, συντήρηση, αξιοποίηση και επανόρθωση της εν λόγω κληρονομιάς, καθώς και την ενθάρρυνση της επιστημονικής έρευνας στο πεδίο αυτό.

Έως τις 12.11.2011, 188 Κράτη έχουν δηλώσει αποδοχή της Σύμβασης, μεταξύ των οποίων η Ελλάδα (17.7.1981) και η Γερμανία (23.8.1976)⁸⁵.

Σύμβαση UNIDROIT για τα κλαπέντα και παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά (Ρώμη 24.6.1995) Ν. 3348/23.6.2005⁸⁶.

α. Στο προοίμιο της Συμβάσεως UNIDROIT⁸⁷, που εφαρμόζεται σε αιτήματα διεθνούς χαρακτήρα, τα οποία αφορούν στην απόδοση των πολιτιστικών αγαθών, ορίζεται ότι τα συμβαλλόμενα μέρη έχουν την πεποίθηση πως η σημασία της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και των πολιτιστικών ανταλλαγών είναι θεμελιώδης για την προώθηση της κατανόησης μεταξύ των λαών, καθώς και για τη διάδοση του πολιτισμού, με σκοπό την ευημερία της ανθρωπότητας και την πρόοδο του πολιτισμού.

Τα αιτήματα διαχωρίζονται σε εκείνα που αφορούν στην απόδοση αγαθών που εξήχθησαν από το έδαφος Συμβαλλομένου Κράτους μετά από κλοπή ή παράνομη εξαγωγή.

β. Κατά το υπ' αρ. 3 παρ. 1 της Συμβάσεως "Ο κάτοχος κλαπέντος πολιτιστικού αγαθού οφείλει να το αποδώσει". Κανένας ωστόσο όρος και καμία προϋπόθεση δεν τάσσονται γι' αυτήν την υποχρέωση αποδόσεως του κλαπέντος πολιτιστικού αγαθού, ο δε κάτοχος οφείλει να το αποδώσει είτε είναι καλόπιστος είτε όχι. Μάλιστα, η παρ. 2 του αρ. 3 εξομοιώνει προς τα κλαπέντα αντικείμενα τα προϊόντα λαθρανασκαφής.

⁸⁵ Επίσημα στοιχεία UNESCO: www.UNESCO.org

⁸⁶ Η κατάθεση του εγγράφου επικύρωσης από την Ελλάδα πραγματοποιήθηκε τον Ιούλιο του 2007, γεγονός που επέτρεψε την έναρξη ισχύος της Συμβάσεως από την 1η.1.2008.

⁸⁷ Το προοίμιο των νομικών κειμένων απηχεί το φιλοσοφικό και δικαιολογητικό υπόβαθρο, καθώς και τον σκοπό των διατάξεων και χρησιμεύει για την ερμηνεία τους, τελολογική, ιστορική, συγκριτική.

Η εξομοίωση αυτή έγινε σύμφωνα με πρόταση της Ελλάδας ως θύματος λαθρανασκαφών και υπό την έμπνευση ενός τότε νέου και ενθουσιώδους αρχαιολόγου, του Ισίδωρου Κακούρη.

γ. Ο χρόνος παραγραφής για την έγερση αιτήματος αποδόσεως κλαπέντος πολιτιστικού αγαθού ορίζεται σε τρία έτη από τη στιγμή που ο αιτών έλαβε γνώση του τόπου στον οποίο βρίσκεται το πολιτιστικό αγαθό και της ταυτότητας του κατόχου του και σε κάθε περίπτωση, σε πενήντα έτη από τη στιγμή της κλοπής (αρ. 3 παρ. 2).

δ. Το υπ' αρ. 2 παρ. 1 παρέχει τη δυνατότητα πρόβλεψης από τα κράτη-μέλη της αυξημένης προστασίας και εφαρμογής ευνοϊκοτέρων κανόνων για την απόδοση ή επιστροφή κλαπέντων ή παρανόμως εξαχθέντων πολιτιστικών αγαθών από εκείνους που προβλέπει η Σύμβαση.

Η Σύμβαση UNIDROIT αποτελεί πλέον ένα πολιτιστικό κεκτημένο, διότι συνιστά το *minimum* της προστασίας που παρέχεται στα πολιτιστικά αγαθά των κρατών.

Μέχρι σήμερα η Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο δεν έχουν προσχωρήσει στην Σύμβαση Unidroit,⁸⁸ ενώ η Γαλλία μολονότι την υπέγραψε, δεν την έχει επικυρώσει. Τα κυριότερα, επομένως, λεγόμενα κράτη "εισαγωγής" απέχουν.

⁸⁸ www.Unidroit.org.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ

Κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας, πήρα συνεντεύξεις από ανθρώπους, που βίωσαν οι ίδιοι ή μέσω άλλων και κατέγραψαν τα γεγονότα των κλοπών και των καταστροφών στην Πελοπόννησο κατά την διάρκεια της Ιταλογερμανικής Κατοχής.

Οι άνθρωποι από τους οποίους πήρα συνέντευξη ήταν:

1) 10/10/2014: Ο κ. Γεώργιος Πετρόπουλος από το χωριό Στρίγγου Τεγέας Αρκαδίας, έδωσε πληροφορίες για την Αρχαία Τεγέα, τις δράσεις των Ιταλών - Γερμανών στους αρχαιολογικούς χώρους της Παλαιάς Επισκοπής, για το σκάψιμο της περιοχής από τους Ιταλούς σε βάθος 0,50 μ. κάτω από τη γη, το στήσιμο των πυροβόλων, τις κλοπές των θησαυρών και των δόμων από την Παλαιοχριστιανική Βασιλική, μέρος από τα ψηφιδωτά του Θύρσου, καθώς και την μετακίνηση των δόμων και των κιόνων από την Παλαιοχριστιανική Βασιλική της Παλαιάς Επισκοπής. Επάνω στους κίονες οι κατακτητές είχαν χαράξει τα ονόματά τους (υπάρχουν ακόμη γερμανικά ονόματα), καθώς και την ιταλική παντιέρα (σημαία) και την έπαρσή της (tricolore).

2) 27/08/2014: Η κυρία Φωτεινή Στρατοπούλου, συνταξιούχος δημοδιδασκάλισσα από το Παλλάντιο Αρκαδίας, η οποία μου ανέφερε ότι οι Ιταλοί έκλεψαν τον Χριστό “επί πόλου όνου”. Ιταλοί στρατιωτικοί και διπλωμάτες περιηγήθηκαν τον χώρο του Αρχαίου Παλλαντίου για να εντοπίσουν και να αφαιρέσουν αρχαιότητες και προέβησαν σε εκβραχισμούς. Η δράση αυτή έγινε κατά τα έτη 1938-1940 και προχώρησε έως το 1943. Έκλεψαν τον θησαυρό του Πάλλαντα και άλλους αρχαιολογικούς θησαυρούς, ανεκτίμητης αξίας.

3) 15/09/2014: Ο κ. Θεόδωρος Αγγελόπουλος, υπάλληλος της Περιφέρειας Πελοποννήσου, που κατάγεται επίσης από το Παλλάντιο Αρκαδίας, μου είπε ότι κατά τη διάρκεια της Κατοχής οι Ιταλοί πήραν θησαυρούς ανεκτίμητης αξίας και από τις επτά εκκλησίες του Παλλαντίου, οι οποίες χρονολογούνται από την Παλαιοχριστιανική Εποχή και εξής.

4) 10/07/2014: Ο κ. Αθανάσιος Μασκαλέρης, καθηγητής της Κλασικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου του San Fransisco, που επισκέφθηκε τη γενέτειρά του, το Στάδιο Τεγέας

– Αρκαδίας κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 2014, μού ανέφερε ότι οι Ιταλοί και Γερμανοί περιηγήθηκαν τον χώρο στην Κατοχή και αφαίρεσαν τον μηχανισμό της απόθησης χάλαζας (αντιχαλαζικός μηχανισμός) από τον γήλοφο του Αγίου Κωνσταντίνου, στο Στάδιο. Επίσης οι Γερμανοί, περιηγούμενοι τον χώρο, αφαίρεσαν δόμους από προϊστορικές κατοικίες του προϊστορικού οικισμού. Η συνέντευξη δόθηκε στον γράφοντα στις 10/07/2014 στην Παλαιά Επισκοπή Τεγέας, στη θέση “Τουριστικό Περίπτερο”.

5) 15/06/2014: Από τον κ. Δημήτριο Σκαλούμπακα, περιφερειακό υπάλληλο και κτηματία, από το χωριό Επισκοπή Τεγέας, πληροφορήθηκα ότι οι Γερμανοί αφαίρεσαν – έκλεψαν τον μηχανισμό ανάδυσης – ανάβλυσης ύδατος από τη θέση Μανθούριο Πεδίο, στην πεδιάδα της λίμνης Τάκας, τον οποίο μετέφεραν στη Γερμανία.

6) 16-05-2014: Ο κ. Βασίλης Γιαννόπουλος από το Στάδιο Τεγέας, μού έδωσε συνέντευξη, αναφερόμενος στις αρχαιότητες που έκλεψαν οι Γερμανοί από την Τεγέα, και στη μεταφορά τους με βαγονέτα στο Ταίναρο, περνώντας τες από το Κρήσιο Πεδίο, με σκοπό την μεταγωγή τους στη Γερμανία. Οι ράγες πάνω στις οποίες κινούνταν τα βαγονέτα, περνούσαν από το χωριό Αλέα Τεγέας, στη θέση όπου υπήρχε το ξενοδοχείο "ΤΕΓΕΑ" των αδελφών Αδαμόπουλων και κατέληγαν στο ακρωτήριο Ταίναρο, στο νότιο άκρο του Νομού Λακωνίας.

7) 7 Μαρτίου 2015: Πήρα συνέντευξη από τον κύριο Μπάμπη Αντωνιάδη, τοπογράφο μηχανικό της ΕΦΑ Αργολίδας, στην αίθουσα της Διεύθυνσης του Αρχαιολογικού Μουσείου Ναυπλίου, ο οποίος μού είπε ότι οι επιστολές του Μπικάκη και του Χρήστου Πέτρου, που ήταν αρχαιοφύλακες στον αρχαιολογικό χώρο της Ασίνης, καθώς και οι αρχαιομηχανικές έρευνες στον ίδιο χώρο, απέδειξαν από φωτογραφίες κατά τη διάρκεια της Κατοχής ότι ο χώρος παρουσιάζει ορύγματα, τα οποία είχαν ανοίξει οι Ιταλοί. Μετά από επιτόπια έρευνα στον χώρο, φάνηκαν να υπάρχουν διαφορετικά χρώματα στα ορύγματα, ανάλογα με τον σκοπό για τον οποίο ανοίχτηκαν. Με κόκκινο χρώμα είναι οι εκρήξεις, με κυανό τα χαρακώματα και με πράσινο οι τοποθετήσεις πολυβολείων. Επίσης μού ανέφερε ότι οι Ιταλοί έκλεψαν τον αγωγό ύδατος του Ναυπλίου.

8) 9 Μαρτίου 2015: Στη συνέντευξη που πήρα από τον κύριο Δημήτρη Γεωργόπουλο, διευθυντή των Γ.Α.Κ. Ναυπλίου, πληροφορήθηκα ότι οι Ιταλοί έκλεψαν τα ιστορικά κανόνια του Ναυπλίου, γνωστά με την ονομασία "τα πέντε αδέρφια", υποδεικνύοντάς μου το αντίστοιχο αρχείο, που βρίσκεται στον κύριο κορμό της εργασίας μου.

9) 9 Μαρτίου 2015: Σε συνέντευξη που πήρα από τον κύριο Γιάννη Κουτσουμπό, εστίατορα του Ναυπλίου, πληροφορήθηκα ότι οι Ιταλοί χρησιμοποίησαν το οικοδόμημα δίπλα στο Μουσείο του Ναυπλίου, όπου στέγασαν την Carabinieri στο μισό κτήριο, στο δε άλλο μισό οι Γερμανοί την Komantatur. Εκεί γινόταν η διαλογή των κλεμμένων αρχαίων. Σήμερα αυτό το νεοκλασικό κτήριο ανήκει στη δικαιοδοσία του Υπουργείου Πολιτισμού και το διαχειρίζεται το Αρχαιολογικό Μουσείο Ναυπλίου.

**ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΗΘΙΚΕΣ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΚΛΟΠΩΝ ΚΑΙ
ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ
ΕΜΠΟΛΕΜΩΝ ΣΥΡΡΑΞΕΩΝ**

Στην έρευνά μας αναφερθήκαμε ανά κεφάλαιο στις κλοπές και τις καταστροφές που υπέστησαν τα αρχαία μνημεία στην Πελοπόννησο κατά τη διάρκεια της Ιταλογερμανικής Κατοχής. Ερευνήσαμε και τεκμηριώσαμε όλες τις σχετικές πτυχές και τα αίτιά τους, για να θέσουμε στη συνέχεια τις ηθικές τους διαστάσεις.

Αναφερόμενοι στις ηθικές διαστάσεις, εννοούμε τη φύση και την έκταση που παίρνει ένα αρχαίο μνημείο σε σχέση με την εξέλιξη και την προστασία του.

Το μυαλό μας πάει αμέσως στην επιστήμη, στη διεπιστημονική προσέγγιση και τη μεθοδολογία της έρευνας. Οι ηθικές διαστάσεις αφορούν τη διάσωση και διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και των τοπίων, καθώς και την αναγνωρισιμότητα του μνημείου από τις επερχόμενες γενεές.

Στην περίπτωση των κλοπών και καταστροφών των αρχαιολογικών θησαυρών της Πελοποννήσου επί Ιταλογερμανικής Κατοχής, πρόκειται για τη μεγάλη τους αξία και σημασία.

Τα κριτήρια είναι εθνικά, αισθητικά, ηθικά, συμβολικά, κριτήρια που έχουν παιδαγωγική ή ιστορική σκοπιμότητα, καθώς και αποδεικτική. Επίσης υπάρχουν λόγοι σπανιότητας, που οδηγούν στη συντήρηση και προστασία ενός μνημείου ή μίας ιστορικής μαρτυρίας.

Η αξία των μνημείων έχει τη θέση της στην εθνική πολιτισμική κληρονομιά. Η κάθε κλοπή και καταστροφή μνημείου σε οποιοδήποτε σημείο της γης και αν γίνεται, αποτελεί προσβολή της εθνικής και της παγκόσμιας πολιτισμικής κληρονομιάς, διότι κάθε μνημείο αποτελεί περιουσία ολόκληρης της ανθρωπότητας.

Η έρευνα για τις κλοπές των αρχαιολογικών θησαυρών στην Πελοπόννησο αποκαθιστά την ιστορική, αρχαιολογική και εθνική - γενετική μνήμη, αποκαθιστά την αρχαιότητα και την αποδεικνύει.

Για να καταλάβουν όλα τα παραπάνω οι επόμενες γενεές, πρέπει να είναι ώριμες για την ηθική διάσταση στο θέμα των μνημείων και να αναγνωρίσουν την αξία της.

Για τις κλοπές των αρχαιολογικών θησαυρών από τους Ιταλούς και Γερμανούς στην Πελοπόννησο χρειάζεται να ξέρουμε ποιές ηθικές διαστάσεις παίρνουν οι ίδιες. Πρέπει να γνωρίζουμε έναν αρχαιολογικό χώρο καλά, για να τον προστατεύσουμε και να τον αναδείξουμε. Να ξέρουμε καλά τη σύνθεσή του, τις ιστορικές συγκυρίες, πώς δημιουργήθηκε, πώς εξελίχθηκε στη συνέχεια και τί συνετέλεσε στο να υπάρχει εκεί κλοπή. Η ηθική διάσταση ενισχύεται με την έρευνα και μάλιστα με την επιτόπια έρευνα, για να δούμε τί υπήρχε εκεί πριν, τί μετά, στη δε συνέχεια με την επιστημονική έρευνα, για να υπάρξει η αποκατάστασή του.

Οι κλοπές αρχαιολογικών θησαυρών προσβάλλουν το ανθρώπινο πνεύμα και θολώνουν τη μνήμη και μάλιστα την ιστορική και συλλογική μνήμη, σε οποιονδήποτε αρχαιολογικό χώρο και αν γίνονται. Με αυτόν τον τρόπο προκύπτει προσβολή της ανθρωπότητας και της κληρονομιάς της, καθώς και του πανανθρώπινου ελληνικού πολιτισμού, που αποτελεί μέσον σκέψης των Ευρωπαίων και ολόκληρου του κόσμου. Αυτές οι αξίες μπορούν να προασπιστούν μέσα από την επικοινωνία, την εκπαίδευση, την έρευνα, την επιμόρφωση και την ευαισθητοποίηση.

Έτσι η αποκατάσταση της κλαπείσας αρχαίας κληρονομιάς στην Πελοπόννησο αποκαθιστά την ιστορική μνήμη, τον αρχαιολογικό πλούτο σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, γεφυρώνει χάσματα, ενώνει ανθρώπους, αποτρέπει συγκρούσεις και αποκαθιστά την εθνική και την τοπική ταυτότητα του Έλληνα.

Η κληρονομιά του αρχαιολογικού πλούτου της Πελοποννήσου δεν θεωρείται μόνον ιδιοκτησία μίας μεμονωμένης περιοχής, αλλά περιουσία ολόκληρης της Ελλάδας και της υφελίου.

Η ένταξη στη σύγχρονη ζωή γίνεται με παρεμβάσεις, που με τον κατάλληλο συνδυασμό τους μπορούν να συνυπάρξουν αρμονικά τα σύγχρονα κτίσματα και τα μνημεία, προκειμένου να αποκτήσουν έναν λειτουργικό ρόλο. Βοηθούν στη βελτίωση της πολεοδομικής εξέλιξης και της οικονομικής προόδου και μεταβάλλονται σε ενεργά στοιχεία της σύγχρονης ζωής με σημαντική συμβολή στις αναπτυξιακές διαδικασίες. Ωστόσο δεν μπορούμε να προβλέψουμε και τις περιπτώσεις εκείνες που αυτό δεν είναι εφικτό και υπάρχει σύγκρουση μεταξύ ιδιωτικού και δημοσίου βίου.

Η προστασία και η ανάδειξη των μνημείων είναι θέμα ηθικής διάστασης, επειδή έχει να κάνει με την ένταξή τους στο περιβάλλον. Γι' αυτό υπάρχουν δύο σκέψεις. Η μία πλευρά είναι να αναλογίζεται κανείς αν είναι προτιμότερο τα μνημεία να παραμένουν νεκρά και απομονωμένα στο φυσικό τους περιβάλλον, δίχως να δέχονται κανενός είδους παρέμβαση και αλλοίωση στον ιδιαίτερο χαρακτήρα και τη μορφή τους.

Από την άλλη πλευρά αναρωτιέται κανείς μήπως είναι προτιμότερο τα διάφορα μνημεία να συνδυάζονται με τα στοιχεία του σύγχρονου πολιτισμού και να αποτελούν ζώντες οργανισμούς, μαζί με τις παρεμβάσεις ή αλλοιώσεις με τις οποίες παραλάβαμε ένα μνημείο λόγω της φθοράς του χρόνου ή λόγω της έλλειψης ή της άγνοιας των παλαιότερων εποχών να το συντηρήσουν σωστά ή και με ενδεχόμενο κίνδυνο συνέχειας της φθοράς του.

Η επιστημονική μας έρευνα θα πρέπει λοιπόν να χρησιμοποιεί ανασύνταξη στον βαθμό που μάς επιτρέπουν τα αποδομημένα μέλη με την προσθήκη κάποιων στοιχείων, τα οποία είναι αναγκαία ώστε να αναδειχθεί, να προσεγγιστεί και να κατανοηθεί καλύτερα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

*«Η πόλη δεν πρέπει να οφείλει την ομορφιά της σε στολίδια φερμένα απ' έξω,
αλλά στην αρετή των κατοίκων της...*

*Εύχομαι οι κατακτητές που πρόκειται να έλθουν
να φροντίσουν να μη λεηλατήσουν τις πόλεις που θα υποτάζουν
και να μη στολίσουν την πατρίδα τους
από τη δυστυχία των άλλων λαών»...*

*«Οι νόμοι και το δίκαιο του πολέμου
επιτρέπουν στον κατακτητή να διαλύει και να καταστρέφει
τα φρούρια, τις δυνάμεις, τις πόλεις, τους ανθρώπους, τα πλοία,
τις πλουτοπαραγωγικές πηγές και όλα τα παρόμοια,
που ανήκουν στον εχθρό,
για να μειωθούν οι δυνάμεις του και να αυξηθούν οι δικές του.
Αλλά εφ' όσον δεν έχεις να αντλήσεις κανένα όφελος,
... κανείς δεν μπορεί ν' αρνηθεί,
ότι το να επιδοθείς στην άχρηστη καταστροφή
ναών, αγαλμάτων και άλλων ιερών αντικειμένων είναι μια πράξη τρέλλας»...*

Πολύβιος ο Μεγαλοπολίτης

Και όμως, σε πολλές πράξεις τρέλας σαν αυτή που αναφέρει ο Πολύβιος, προέβησαν κατά τη διάρκεια της Κατοχής στην Ελλάδα οι Ιταλοί και οι Γερμανοί κατακτητές, και ιδιαίτερα στην περιοχή της Πελοποννήσου.

Λεηλάτησαν, κατέστρεψαν, έκλεψαν, μόλυναν, αυθαιρέτησαν και έστησαν πυροβολικά έργα, χωρίς να σέβονται τίποτε.

Όπως είδαμε από την έρευνά μας, οι Γερμανοί προκάλεσαν καταστροφές σε αρχαιολογικούς χώρους. Την ίδια συμπεριφορά είχαν και οι Ιταλοί. Σήμερα, μερικοί σημαντικοί αρχαιολογικοί τόποι δεν υπάρχουν πλέον. Έγιναν επίσης και αυθαίρετες ανασκαφές, που προκάλεσαν την καταστροφή και την κλοπή αρχαιολογικών θησαυρών. Ό,τι βρήκαν στις ανασκαφές αυτές οι κατακτητές, το πήραν μαζί τους και μάς παραμένει

ακόμη εν μέρει άγνωστο. Οι Γερμανοί ειδικότερα έκλεψαν αρχαιότητες από μουσειά και αρχαιολογικούς χώρους (ολόκληρες αρχαιολογικές συλλογές, αγάλματα, ανάγλυφα, νομίσματα, χρυσούς στεφάνους, ιερά σκεύη κ.λ.π.)

Οι Γερμανοί κατακτητές υποσχέθηκαν την τήρηση των ελληνικών νόμων περί αρχαιοτήτων. Αλλά η ιστορία έχει αποδείξει πως οι εξουσιαστές και οι κατακτητές είναι αναιδείς και αλαζόνες. Από τον κανόνα δεν εξαιρέθηκαν οι Γερμανοί - και πώς να το πράξει ένας λαός, που πιστεύει πως είναι ανώτερος όλων των άλλων;

Υποσχέθηκαν πως μετά τον πόλεμο θα παραδώσουν τα προϊόντα των λαθρανασκαφών μέσω του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου. Το ελληνικό υπουργείο έκαμε έκκληση προς την ειδική γερμανική στρατιωτική υπηρεσία προστασίας μνημείων περί τήρησης των αρχαιολογικών νόμων, αλλά οι Γερμανοί την επέστρεψαν πίσω αναιδέστατα ως απαράδεκτη.

Αξίζει να σημειωθεί πως οι Ναζί είχαν συγκροτήσει από την αρχή του πολέμου έναν κατάλογο με έργα διαφόρων δημοσίων συλλογών, που εξέφραζαν κατ' αυτούς την..... «γερμανικότητα». Και άρα, κατά την λογική τους, έπρεπε για τον λόγο αυτό να έρθουν στη Γερμανία...

Μια συνολική αποτίμηση των καταστροφών που προκλήθηκαν στις αρχαιότητες κατά τη διάρκεια της Κατοχής συνοψίζεται στην απώλεια αρκετών εκατοντάδων - ή και χιλιάδων- αρχαίων αντικειμένων, που απομακρύνθηκαν από την Πελοπόννησο. Δεν ήταν όμως λίγες και οι καταστροφές που προκλήθηκαν στα αρχαία μνημεία από τους βανδαλισμούς και κυρίως από την τετράχρονη, κατά τη διάρκεια της Κατοχής, έλλειψη σοβαρής συντήρησης.

Το ελληνικό κράτος επεδίωξε αμέσως μετά τον πόλεμο την αναζήτηση των κλεμμένων θησαυρών, ουδέποτε όμως οι γερμανικές και ιταλικές αρχές εκλήθησαν να επανορθώσουν με κάποιο τρόπο τις καταστροφές που προξένησαν. Τα αποτελέσματα της αναζήτησης των αρχαιοτήτων που αποσπάστησαν από την Πελοπόννησο, παρά τη σοβαρότητα του μεταπολεμικού εγχειρήματος, υπήρξαν τότε δυστυχώς απογοητευτικά.

Δεν πρέπει όμως ποτέ να ξεχνάμε και τις ανθρώπινες απώλειες, όπως τις εκτελέσεις αμάχων, παιδιών, γυναικών και γερόντων που δεν αποτιμώνται, όπως μπορούν να αποτιμηθούν οι υλικές ζημιές.

Με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Αρχαιολογικής Κληρονομιάς (Λονδίνο 6.5.1969, ν. 1127/81, αρ. 4,6,7) τα κράτη και τα μουσεία υποχρεούνται να λαμβάνουν κάθε μέτρο, το οποίο θα διευκολύνει τον εντοπισμό κλαπέντων ή προϊόντων παράνομης ανασκαφής πολιτιστικών αγαθών και οφείλουν να διερευνούν τη νομιμότητα διακινήσεως των πολιτιστικών αγαθών, όπου και αν ευρίσκονται, περιορίζοντας με κάθε τρόπο τη διακίνηση «υπόπτων» αρχαιολογικών αντικειμένων (αρ. 6 παρ. 2 ΙΙΙ), κ.λ.π.

Εν τω μεταξύ, η Γερμανία κωφεύει για τα αρχαία και βυζαντινά μας κειμήλια, που μάς έκλεψε.

Θεωρώ ότι έρχεται μια πολύ ενδιαφέρουσα, πολιτιστική 30ετία, που θα γίνουν κοσμογονικές πολιτιστικές αλλαγές.....

Θα απογυμνωθούν ολόκληρα μουσεία! Και οι μεγάλοι, φιλότεχνοι κλέφτες με τα γυάλινα πόδια, θα καταρρεύσουν κάτω από τη διεθνή πίεση και κατακραυγή όλων των ληστευμένων πολιτιστικά χωρών και λαών... Η λεία των ληστειών της εποχής των αποικιών και των κατοχών θα επιστρέψει οριστικά στους καλλιτέχνες δημιουργούς της, στους γεννήτορές της, όπως πρέπει, όπως είναι το δίκιο, το σωστό και το τίμιο...

Βιβλιογραφία

Αρχείο Franco Ursino Ε.Δ.Ι.Α.Π. Τριπόλεως, Τρίπολη.

Γ.Α.Κ. Ναυπλίου, Φάκελος 2, ΔΗΜ.1.2/Α.Α23.2.

Γερμανικά Αρχεία της Κατοχής: Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αθηνών και Ιταλική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών (Ι.Α.Σ.Α.), *Γνώμων*, 1951, 11-15.

Δρακόπουλος Γ., 1942: *Ιστορικό Αρχείο Μνημείων Αθηνών*, Φάκελος 586 Γ 60.

Θωμόπουλος Σ., 1850: *Ιστορία των Πατρών από το 1821-1943*, Πάτρα.

Ιστορικό Αρχείο Μνημείων Αθηνών, Φάκελος 587.

Καρούζος Χ. - Καλλιγιάς Μ., 1946: *Ζημίες των Αρχαιοτήτων εκ του Πολέμου και εκ του Στρατού Κατοχής*, Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Ιστορικών Μνημείων, Υπουργείο Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας, Αθήναι.

Κριτσιδήμας Γ., 1942: *Ιστορικό Αρχείο Μνημείων Αθηνών*, Φάκελος 587 Γ 63.

Κωνσταντοπούλου Φ., 1996: «Η λεηλασία των θησαυρών μας από τις δυνάμεις του Άξονα», εφημ. *ΤΟ ΒΗΜΑ*, Νέες Εποχές, 27-10-1996, 35.

Λεκάκης Γ., 2012: *Αρχαιοκαπηλίες των Γερμανών στην Ελλάδα επί Κατοχής*, Κάδμος, Θεσσαλονίκη.

Λεκάκης Γ., 2014: *Κατεστραμμένες πόλεις και χωριά της Ελλάδος επί Κατοχής*, Κάδμος, Θεσσαλονίκη.

- Libertini G., 1948: "Un decreto di Argo Ritrovato a Pallantion", *Annuario della Scuola Archaeologica di Attene e delle missioni Italiane in Oriente*, III - VC (1941-1943), 144-146.
- Macmillan H., 1946: *Works of Art in Greece, the Greek Islands and the Dodecanese*, (His Majesty's stationery office), London.
- Μπικάκης Ν., 1942: *Ιστορικό Αρχείο Μνημείων Αθηνών, Φάκελος 587 Γ 63*.
- Ξενοφών, *Κύρου Παιδεία*. Άπαντα Αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων, Πάπυρος, Αθήνα.
- Παπακόγκος Κ., 1997, Αρχείον Πέρσον: "Κατοχικά Ντοκουμέντα του Δ.Ε.Σ. Πελοποννήσου", εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα.
- Παπαχατζής Ν., 1979: *Πανσανίου, Ελλάδος Περιήγησις. Αχαιικά - Αρκαδικά*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.
- Πετράκος Β., 2012: *Τα Αρχαία της Ελλάδος κατά τον πόλεμο 1940-1944*, Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία, Αθήνα.
- Πέτρου Χ., 1943: *Ιστορικό Αρχείο Μνημείων Αθηνών, Φάκελος 587*.
- Πανσανίας, *Κορινθιακά*. Άπαντα Αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων, Πάπυρος, Αθήνα.
- Renfrew C., Bahn P., 2001: *Εισαγωγή στην Αρχαιολογική Θεωρία, Μεθοδολογία και Πρακτικές εφαρμογές II*, εκδ. Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα.
- Τσιαμπάσης Κ.: 2014: «Μαρτυρίες από την Κατοχή. Κλοπές αρχαιοτήτων, λαθρανασκαφές, καταστροφές αρχαιοτήτων στην Πελοπόννησο από τις γερμανικές και ιταλικές στρατιωτικές μονάδες Κατοχής», στο: Σ.Γ.

Ραπτόπουλος (επιμ.), *Η αρχαιολογία στην Πελοπόννησο*, αρ. 2. Πρακτικά Διημερίδας, "Η ιστορική και αρχαιολογική έρευνα στην Πελοπόννησο, όπως προκύπτει από τα αρχεία των Γ.Α.Κ. Νομών Πελοποννήσου και αρχεία άλλων φορέων" (Τρίπολη, 4-5 Οκτωβρίου 2013), Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Πελοποννησιακών Σπουδών, Τρίπολη, 341-348.

Vollgraaf W., 1947: *Inscriptions d' Argos*, Γαλλικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αθηνών, Αθήνα.

Ιστότοποι

"Emergency Response Safety and Health. Database. National Institute for Occupational Safety and Health", αναρτήθηκε στο: <[http://el.wikipedia.org/sarin\(GB\)](http://el.wikipedia.org/sarin(GB))> [ημ. προσβ. 20-4-2009].

ΙΣΤΟΡΕΙΝ: "Πώς οι ναζί λεηλάτησαν τις ελληνικές αρχαιότητες", αναρτήθηκε στο: <http://www.hellinion.net/parallila/prz 1048> [ημ. πρόσβ. 20-4-2009].

"Λεκάκης Γ.", 2012, info@lekakis.com

"Sarin", αναρτήθηκε στο: <<http://el.wikipedia.org/wiki/sarin>> [ημ. προσβ. 20-4-2009].

"Τσιαμπάσης Κ.", 2013, Τα θαμμένα αρχαία επί Κατοχής, αναρτήθηκε στο: <<http://www.lifo.gr/mag/features/3704>>

Επίσημα στοιχεία UNESCO: WWW.UNESCO.org

www.Unidroit.org